

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Virginija MOTIEJŪNIENĖ
Viešojo administravimo studijų programos studentas

**NUSIKALSTAMUMO MAŽINIMO IR
NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS STRATEGIJA:
RADVILIŠKIO RAJONO ATVEJIS**

Bakalauro baigiamasis darbas

Šiauliai, 2012

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Virginija MOTIEJŪNIENĖ

NUSIKALSTAMUMO MAŽINIMO IR
NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS STRATEGIJA:
RADVILIŠKIO RAJONO ATVEJIS

Bakalauro baigiamasis darbas
Socialiniai mokslai, Viešasis administravimas (03S2)

Darbo vadovas:
doc. dr. Jonas JASAITIS

Teigiu, kad bakalauro studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu viešojo administravimo studijų programos bakalauro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

Virginija Motiejūnienė. Nusikalstamumo mažinimo ir nusikaltimų prevencijos strategija: Radviliškio rajono atvejis. Viešojo administravimo bakalauro studijų baigiamasis darbas. Mokslinis vadovas doc. dr. Jonas Jasaitis. Šiaulių universitetas, Viešojo administravimo katedra. – Šiauliai, 2012. - 81 p.

SANTRAUKA

Nusikalstamumas yra viena iš opiausių problemų, nes jis sukelia didžiausią nesaugumo jausmą gyventojams. Norint šį reiškinį sumažinti reikia parengti ir nuosekliai įgyvendinti efektyvią nusikalstamumo mažinimo ir nusikaltimų prevencijos strategiją. Ją įgyvendinti turi ne tik valstybėje veikiančios institucijos, bet turi prisidėti ir patys gyventojai asmeniškai, per savanorišką veiklą, įvairius susibūrimus, programas, pilietines iniciatyvas. Bakalauro baigiamajame darbe nagrinėjamas užimtumo, šeimos, socialinės aplinkos ir nusikalstamumo sąryšis ir gyventojų struktūros bei nusikalstamumo pokyčiai Radviliškio rajono savivaldybėje 2001-2011 metais.

Baigiamąjį darbą sudaro dvi pagrindinės dalys: teorinė ir praktinė. Pirmoje dalyje analizuojama mokslinė literatūra, apžvelgiama nusikalstamumo ir jo prevencijos samprata, bei juos įtakojantys veiksniai: užimtumas, bedarbystė, socialinė aplinka, asmenybės pozicija. Praktinėje dalyje, remiantis teorinės medžiagos bei statistikos šaltinių ir kitų dokumentų analize, parodomi bei analizuojami Radviliškio rajono gyventojų struktūros, nusikalstamumo pokyčiai, pateikiama rajono moksleivių anketinės apklausos metodologija, seniūnų ir policijos tyrėjų interviu metodologija ir nagrinėjami šių tyrimų metu gauti duomenys. Literatūros bei tyrimo rezultatų analizė leido suformuluoti išvadas apie esminius rajono procesus, pateikti pasiūlymus, kaip spręsti aktualias Radviliškio rajono nusikalstamumo ir jo prevencijos problemas.

Virginija Motiejūnienė's public administration undergraduate thesis: Crime reduction and crime prevention strategy: municipality case of Radviliskis district. Thesis advisor Dr. Jonas Jasaitis. Department of Public Administration of Šiauliai University – Šiauliai, 2012. - 81 p.

SUMMARY

Crime is one of the most pressing problems because it causes the greatest uncertainty for people. To reduce this phenomenon a crime prevention strategy is needed which must be implemented not only by the State institutions, but also by people at the local level through volunteering, various gatherings and through programs for civic initiatives. Bachelor's thesis analyzes employment, family, social environment and the relationship between crime and the population structure and changes in crime of the city of Radviliskis in Lithuania for the period between 2001-2011.

The final work consists of two main parts: theoretical and practical. The first part analyzes scientific literature, an overview of crime and prevention of conception, and their influencing factors: employment, unemployment, social environment, personal position. In the practical part of the theoretical basis of materials and sources of statistics and analysis of other documents, the school district questionnaire survey methodology, the elders and police interviews, the researchers examined the methodology and studied data. The literature and the analysis of the results allowed to formulate conclusions about the fundamental processes of the district, to submit proposals to address current Radviliskis crime and prevention issues.

TURINYS

LENTELĖS	6
PAVEIKSLAI	7
ĮVADAS.....	8
1. 1. ASMENYBĖS POZICIJA, UŽIMTUMAS IR NUSIKALSTAMUMAS.....	11
1.1. Nusikalstamumo samprata ir jį sąlygojančios aplinkybės.....	11
1.2. Užimtumas, bedarbystė ir nusikalstamumas	19
1.3. Nusikalstamumas ir šeima	25
1.4. Nusikalstamumas ir socialinė aplinka. Visuomenė ir įstatymas	32
2. NUSIKALSTAMUMO MAŽINIMO IR PREVENCIJOS STRATEGIJA RADVILIŠKIO RAJONE	37
2.1. Gyventojų struktūros ir užimtumo pokyčiai	37
2.2. Nusikalstamumo raida ir struktūriniai pokyčiai Radviliškio rajone (2000-2011)	45
2.3. Tyrimo imties ir metodikos pagrindimas	51
2.4. Teisinio ugdymo šeimoje ir mokykloje strateginiai aspektai: tyrimo duomenys	53
2.5. Nepakantumo nusikalstamumui ir teisinės sąmonės ugdymas bendruomenėje: tyrimų duomenys	58
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	68
LITERATŪRA	70
PRIEDAI	76
1 PRIEDAS.....	76
2 PRIEDAS.....	77
3 PRIEDAS.....	80
4 PRIEDAS.....	81

LENTELĖS

1 lentelė. Nusikalstamumo sąvokų įvairovė	11
2 lentelė. Kaimo ir miesto nedarbas	20
3 lentelė. Užregistruotos nusikalstamos veikos	21
4 lentelė. 2011 metais asmenų įvykdžiusių nusikalstamas veikas užimtumas bei išsilavinimas	22
5 lentelė. Smurto rūšys ir formos.....	26
6 lentelė. Ekologinio modelio lygiai ir veiksniai.....	26-27
7 lentelė. Registruotas smurtas artimoje aplinkoje laikotarpiu nuo 2011-12-15 iki 2011-01-16	27
8 lentelė. Nepilnamečiai asmenys įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu 2011 metais.....	29-30
9 lentelė. Nusikalstamumą veikiantys socialiniai veiksniai	33
10 lentelė. Nukrypstančio elgesio teorijos.....	34
11 lentelė. Radviliškio rajono švietimo įstaigų skaičius 2005 ir 2011 m.	40
12 lentelė. Mokinių skaičius Radviliškio rajono ir radviliškio miesto bendrojo ugdymo mokyklose.....	40
13 lentelė. Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, kaita 2005-2011 m.	41-42
14 lentelė. Radviliškio gyventojams teikiamos piniginės socialinės pašalpos.....	42
15 lentelė. Užimti Radviliškio rajono gyventojai	43
16 lentelė. Registruoti bedarbiai Radviliškio rajono savivaldybėje	43
17 lentelė. Užregistruotos ir ištirtos nusikalstamos veikos Radviliškio rajono savivaldybėje.....	46
18 lentelė. Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje užregistruotos nusikalstamos veikos.....	47
19 lentelė. Asmenys Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje įvykdę nusikalstamas veikas	49
20 lentelė. Nepilnamečių padarytų Radviliškio savivaldybės teritorijoje nusikalstamų veikų skaičius	50
21 lentelė. Nepilnamečių, padariusių Radviliškio savivaldybės teritorijoje nusikalstamas veikas, skaičius	50
22 lentelė. Respondentų elgesiui didžiausią neigiamą įtaką darantys veiksniai.....	57
23 lentelė. Radviliškio rajono savivaldybės seniūnijas aptarnaujančių pareigūnų pateikti duomenys apie gyventojų skaičių, amžių, nedarbą ir jo priežastis bei pragyvenimo šaltinius	59
24 lentelė. Emigracija, remiantis policijos pareigūnais	62

PAVEIKSLAI

1 pav. Nedarbo mažinimo priemonės	23
2 pav. Radviliškio rajono gyventojų pasiskirstymas pagal lytį	37
3 pav. Radviliškio gyventojų pasiskirstymas pagal amžių	37
4 pav. Radviliškio gyventojų gimstamumas ir mirtingumas	38
5 pav. Radviliškio rajono gyventojų vidaus migracija	39
6 pav. Radviliškio rajono gyventojų tarptautinė migracija.....	39
7 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone pagal gyvenamąją vietovę	41
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokymosi vietovę ir klasę (N=118)	53
9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ateities planus (N=118).....	53
10 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai ar teko nukentėti nuo kitų asmenų nusikalstamų veiksmų (N=116).....	54
11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mėgstamiausią televizijos kanalą.....	55
12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal matytus nufilmuotus nusikalstamus veiksmus (N=118)	56
13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal teisės pažeidimus/nusikaltimus (N=118).....	57

IVADAS

Temos aktualumas. Nusikalstamumo neišvengia nė viena valstybė. Tai – bendražmogiška problema, kurią tiria įvairių sričių mokslininkai: psichologai, kriminologai, sociologai ir kitų socialinių bei humanitarinių mokslų atstovai. Išsiaiškinant nusikaltimus prisideda technikos, medicinos ir kitų sričių specialistai. Nusikalstamumas yra viena iš opiausių problemų, nes jis sukelia nesaugumo jausmą bendruomenei kaip vienas iš didžiausių nesaugumo šaltinių. Nusikalstamumas yra toks socialinis reiškinys, kurio bent kol kas dar niekam nepavyko visiškai panaikinti. Keičiasi tik jo dinamika - jis mažėja arba didėja, o tai įtakoja įvairios priežastys: psichologinės, socialinės, juridinės, ekonominės. Tad norint jį sumažinti yra reikalinga nusikalstamumo mažinimo ir nusikaltimų prevencijos strategija.

Nusikalstamumo prevencija yra valstybės socialinės politikos dalis. „Nusikalstamumo prevencija grindžiama teisėtumo, pagrįstumo ir operatyvumo principais, derinant trumpalaikius ir ilgalaikius, taktinius ir strateginius tikslus“ (Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015, 2008, p. 213). Tačiau nusikalstamumo mažinimu bei prevencija turi užsiimti ne tik valstybės sukurtos ar įpareigtos institucijos. Prie jos turi prisidėti ir patys gyventojai asmeniškai, imdamiesi aktyvių veiksmų, užkirsdami kelią vykdomiems arba planuojamiems nusikaltimams per savanorišką veiklą, įvairius susibūrimus, programas, pilietines iniciatyvas ir pan. „Bendruomenė yra svarbiausia nusikalstamumo prevencijos organizacija, tai tarsi teatras, kuriame vaidina visos kitos institucijos“ (Gilligan, 2002, p. 10). Todėl ir valstybės sukurtos ar įpareigtos vykdyti nusikalstamumo prevenciją institucijos turėtų daugiau dirbti su visuomene, kartu išsiaiškinant saugios aplinkos kūrimo bei nusikaltimų prevencijos organizavimo principus bendruomenėje, nes be visuomenės narių paramos, jų aktyvaus teigiamo indėlio, prevencija praktiškai yra neįmanoma.

Tyrimo problema. Mokslinėje literatūroje yra nagrinėjama nusikalstamumo sąvoka, jo priežastys, prevencijos sąvoka, nusikalstamumo mažinimo ir prevencijos programos. Šios problemos daugiausiai yra analizuojamos kriminologiniu požiūriu, tačiau beveik nenagrinėjama bendra valstybės ar tam tikros jos dalies nusikalstamumo mažinimo ir prevencijos strategija, neiškeliamas klausimas, kaip keisti visuomenės viešąją politiką, kad būtų sudaryta galimybė išvengti nusikaltimų arba mažinti nusikalstamumą, kad nesusidarytų sąlygos norėti nusikalsti.

Nusikaltimų prevencija – tai ne tik poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individuliai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis (Žin., 2003, Nr. 32-1318), bet ir žmogaus

veikla, užpildoma vertybių skale. Turime pratinti žmones daryti gerus darbus, t.y. ne tik tuos, už kuriuos mokamas atlyginimas, bet ir neatlygintinai – visuomenei. Jei dauguma bendruomenės narių laikysis tokios pozicijos, kad matant neteisėtą veiklą geriau „pašaliniams“ geriau nesikišti, tai niekas negalės laiduoti, kad netrukus tiems, kurie „nesikišo“, neteks skaudžiai nukentėti nuo nusikaltėlių.

Viena iš sudėtingiausių problemų, labai aktualių ir dabartinėje mūsų visuomenėje, yra pasitikėjimas tarp gyventojų, jų bendruomeninių organizacijų ir teisėsaugos institucijų. Tokie atvejai, kai visa bendruomenė teisėsaugininkų apkaltinama įstatymo nevykdymu ar trukdymu vykdyti teismo sprendimą, yra ypatingai sudėtingi. Dar sudėtingesnė situacija susidaro tada, kai bendruomenė reikalauja ištirti kurią nors nusikalstamą veiklą, tačiau jai niekas nepaaiškina, kas konkrečiai daroma, neatsakoma į seniai kartojamus klausimus, kai iškyla įtarimai, kad patys teisėsaugos pareigūnai yra korumpuoti ir vengia imtis konkrečių veiksmų prieš įtariamus įtakingus asmenis arba dalyvauja nusikalstamoje veikloje. Todėl nusikalstamumo mažinimas ir nusikaltimų prevencija yra ir viešojo administravimo, ir viešosios politikos objektas.

Pasirinkome Radviliškio rajoną, norėdami atskleisti užimtumo ir delinkventinio elgesio sąryšį konkrečioje vietovėje, kurioje šio darbo autorei jau ne vienerius metus tenka dirbti teisėsaugos sistemoje.

Hipotezė. Nusikalstamumas, atkūrus nepriklausomą ir demokratinę Lietuvos valstybę, atrodo, turėjo mažėti, tačiau įvyko atvirkščiai – jis nuolat auga. Pagrindinė hipotezė išreiškiama teiginiu, kad viena iš šio reiškinių priežasčių yra ta, kad žmogus savęs nebetapatina su valstybe, nesuvokia įstatymų būtinybės ir neturi tikslingos vizijos kaip planuoti savo gyvenimą ir kaip šį planą vykdyti.

Nusikalstamumo mažinimas bei prevencija labiausiai priklauso nuo mūsų pačių: pradedant nuo savęs ir savo vaikų teigiamo auklėjimo, aktyvios pilietinės pozicijos, dalyvavimo savanoriškoje veikloje, nevyriausybiniuose organizacijoje bei valstybės institucijų sukurtose veiklose.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti nusikalstamumo mažinimo ir nusikaltimų prevencijos strategiją Radviliškio rajone.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti teorinius nusikalstamumo aspektus.
2. Išanalizuoti konkrečius nusikalstamumo reiškinius konkrečioje vietovėje.
3. Parengti rekomendacijas, kaip keisti viešojo administravimo institucijų veiklą mažinant nusikalstamumą, įgyvendinant nusikalstamumo prevenciją.

Tyrimo metodai ir organizavimas. Mokslinės literatūros apžvalga ir analizė, statistinių duomenų analizės bei kiekybinio ir kokybinio (interviu) tyrimų rezultatų analizė.

Tikėtini rezultatai. Turi pasikeisti ne tik valstybės sukurtų ar įpareigotų vykdyti prevenciją institucijų santykis su visuomene: nuo formalaus požiūrio iki „dirbu konkrečiam žmogui ir su konkrečia problema“, bet ir mūsų pačių požiūris. Abiejų pusių iniciatyva turi susidaryti tokios sąlygos, kad suprastume, jog gyvename visuomenėje, kurioje privaloma laikytis tam tikrų taisyklių, nes jos yra sukurtos ir tobulinamos mūsų pačių labui, kad įstatymai saugo mus pačius.

1. 1. ASMENYBĖS POZICIJA, UŽIMTUMAS IR NUSIKALSTAMUMAS

1.1. Nusikalstamumo samprata ir jį sąlygojančios aplinkybės

Nusikalstamumas egzistuoja jau seniai, tačiau jo sąvoka, laikui bėgant, kinta, prisitaikydama prie naujos aplinkos ir įgaudama naujus požymius ir rodiklius. Pirmoje lentelėje matome nusikalstamumo sąvokos įvairovę.

1 lentelė

Nusikalstamumo sąvokų įvairovė

N U S I K A L S T A M U M A	„blogis, kurio padarinius patiria labai didelė visuomenės dalis“ (Bluvšteinas, 1994, p. 5).
	„procesas, kurį sudaro visuma įstatymo baudžiamųjų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį“ (Bluvšteinas, 1994, p. 37).
	„vienas iš socialinių ir ekonominių negatyvių veiksnių“ (Raipa, 2001, p. 316).
	„tai visuma nusikaltimų, kurie tam tikru laikotarpiu padaromi tam tikroje visuomenėje“ (Justickis, 2001, t.1, p.10).
	tai pasaulyje pasireiškiančių nusikaltimų formos (Šiuolaikinis nusikalstamumas, 2002).
	„masiškai paplitęs, istoriškai kintantis socialinis reiškiny, turintis antagonistinį, teisinį, kriminalinį pobūdį ir susidarantis iš nusikaltimų, matomų tam tikrose valstybėse ar jų dalyse, padarytų per tam tikrą laiką, visumos“ (Baudžiamoji teisė..., 2003, p. 134).
	„valstybei ir visuomenei pavojingas istoriškai kintantis save kuriantis sąlyginai savarankiškas socialinis teisinis reiškiny, nulemtas visuomenėje vykstančių socialinių procesų ir reiškinių, kontroliuojamas valstybės ir visuomenės“ (Galinaitytė, Rudzikis, 2005, p. 139).
	visuomenės disfunkcija (H.Schellhoss, cituojamas Drakšo (2005)).
	„tai specifinė žmonių elgesio visuomenėje forma, turinti socialiai neigiamą ir griauinantį poveikį, pavaldi bendriems socialinio gyvenimo dėsningumams“ (Buchgolc, cituojamas Galinaitytės, Rudzikio, 2005, p. 134).
	„sudėtingas reiškiny, išskylantis prieš mus pirmiausia kaip įvairiausi nusikaltimai“ (Криминология, 2005, p. 57).
A S	„istoriškai kintantis, neigiamas socialinis – teisinis reiškiny, turintis savo dėsnius, pasireiškiančius sąlyginai masiniais žmonių elgesio nukrypimais nuo teisinių baudžiamųjų normų ir sudarantis vykdomų nusikaltimų sistemą“ (O.B. Павленко, 2007, p. 61).
	„masiškai paplitęs, istoriškai kintantis socialinis reiškiny, turintis kriminalinį pobūdį ir susidedantis iš visumos nusikaltimų, padarytų tam tikroje valstybėje ar jos teritorijoje per tam tikrą laiką“ (Lietuvos teisės įvadas, 2012, p. 211-212).

Kaip matome, vieni autoriai nusikalstamumą apibūdina labai abstrakčiai, kiti – išskirdami tam tikrus požymius ir rodiklius. Apibendrinant minėtus teiginius iškyla trys teoriniai požiūriai:

1. „Nusikalstamumas yra visuomenei keliantis pavojų, nuo priimtinių socialinių normų nukrypstantis elgesys, kuris jungia visas nukrypimų nuo socialinių normų rūšis ir formas: narkomaniją, alkoholizmą, prostituciją, savižudybes ir pan.“ (Kriminologija, 2010, p. 116). Kitaip sakant, tai yra nukrypstančio elgesio teorija.

2. „Nusikalstamumas kaip socialinis teisinis reiškiny, susidedantis iš nusikalstamų veikų (nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų) statistinės visumos“ (Kriminologija, 2010, p. 117). Čia daugiausia dėmesio yra skiriama teisiniui aspektui ir empiriniam aprašymui, tačiau nežiūrima į nusikalstamumą, kaip į socialinį reiškinį.

3. „Nusikalstamumas yra socialinis teisinis reiškiny, turintis sistemai būdingas savybes. Sistema suprantama kaip tarpusavyje susijusių elementų, sudarančių vientisą darinį, organinė visuma, kuri turi naują integratyvią, atskiriems elementams nebūdingą kokybę“ (Kriminologija, 2010, p. 120). Nusikalstamumas yra visuomenės kaip sistemos dalis, o taip pat kaip teisės pažeidimų sistemos dalis.

Nusikalstamumas yra skirstomas į **registruotą** ir **realųjį** arba dar kitaip vadinamą latentinį nusikalstamumą. Latentinu nusikalstamumu vadinama visuma neregistruotų, neįtrauktų į oficialią statistiką nusikaltimų (Bluvšteinas, 1994, Acus, Kraniauskas, 2007). Nusikaltimai, kurie yra užregistruojami, kai kuriose valstybėse arba istoriniuose laikotarpiuose sudaro mažą dalį realiai įvykusių nusikaltimų. Jie neužregistruojami dėl įvairių priežasčių: nukentėję asmenys nesikreipia į teisėsaugos institucijas, nes jomis nepasitiki, yra pažeidžiami procesiniai reikalavimai, nukentėję asmenys patys susitaria su kaltininku ir pan. (Kiškis, 2008). Profesorius J.Bluvšteinas (1994), išskiria tris latentinio nusikalstamumo grupes: natūraliai latentinį – kada nusikaltimo faktai yra nežinomi teisėsaugos institucijoms, ribinį – kai nusikaltimas žinomas, tačiau neužregistruojamas, klaidingai įvertinus šią veiką, ir dirbtinį – kada nusikalstamos veikos yra žinomos teisėsaugos institucijoms, tačiau jos neužregistruojamos arba užregistruojamos kaip mažiau pavojingos. Panašiai latentinį nusikalstamumą skirsto ir O.V.Pavlenko (2007):

- savaime (natūraliai) latentinį:
 - nusikaltimai apie kuriuos gali nežinoti niekas, net ir pats nusikaltimą padaręs asmuo, tai nusikaltimai, kurie yra įvertinami klaidingai (pvz. asmuo galvoja, kad daro administracinės arba civilinės teisės pažeidimą, nors jo veika atitinka baudžiamojoje teisėje numatytą veiką, t.y., jis nežino baudžiamosios teisės normų);

- nusikaltimai dėl kurių nustatymo bei išaiškinimo nesuinteresuota nukentėjusioji pusė;
- nusikaltimai kuriuose nėra nustatyta nukentėjusioji pusė, todėl nėra kam pranešti apie nusikaltimą (pvz. ekologiniai nusikaltimai);
- nusikaltimai, kurie yra žinomi labai siauram asmenų ratui arba tik nusikaltimą įvykdžiusiam asmeniui (pvz. kyšininkavimas, narkotinių medžiagų laikymas ir pan.).
- nuslėptus – kada padaryti nusikaltimai yra žinomi teisėsaugos organams, tačiau dėl subjektyvių priežasčių į oficialią statistiką yra neįtraukiami. Viena iš tokių priežasčių gali tapti siekis iškraipyti oficialią statistiką.

„Tyrimai Didžiojoje Britanijoje rodo, kad jeigu nusikaltimų įvertį išreikšime 100%, tai pranešama apie 47%, užregistruojama 27%, atskleidžiama 5% nusikaltimų, o nuteisiama 2% nusikaltimus padariusių asmenų“ (Acus, Kraniauskas, 2007, p. 95). Todėl, vertinant nusikalstamumo būklę negalima remtis vien registruotu nusikalstamumu, nes jis nėra pakankamai tikslus ir išsamus, ypač vertinant tam tikras nusikalstamas veikas, pavyzdžiui, korupcijos atvejus.

Nusikalstamumui, kaip ir kitiems socialiniams procesams, būdingi tam tikri dėsningumai: vidinė sandara, reguliarumas, pasikartojimas ir pan., tad atsižvelgiant į tam tikrus rodiklius, jį galima išmatuoti. Profesorius J. Bluvšteinas (1994) išskiria šiuos rodiklius: paplitimą, kurį sudaro būklė ir lygis, dinamiką ir struktūrą, kurią sudaro sandara ir vidinė forma. O.V.Pavlenko (2007) šiuos rodiklius skirsto plačiau:

- Nusikalstamumo būklė (dydis) – kiekybinis rodiklis, kuriuo apibūdinamas tam tikroje teritorijoje, tam tikru laikotarpiu įvykdytų nusikaltimų, juos padariusių asmenų bei nukentėjusiųjų skaičius.
- Nusikalstamumo lygis (intensyvumas) – kiekybinis rodiklis, charakterizuojantis kiek nusikaltimų tenka tam tikram gyventojų skaičiui tam tikroje teritorijoje.
- Nusikalstamumo dinamika – rodiklis atspindintis nusikalstamumo lygio ir struktūros pokyčius tam tikru laikotarpiu (matuojamas mėnesiais, metais ir pan.). Nusikalstamumo dinamiką veikia du faktoriai:
 - nusikalstamumo priežastys ir sąlygos, gyventojų demografinė sudėtis ir kiti socialiniai veiksniai ir procesai;
 - baudžiamosios teisės pakeitimai, išplečiantys arba siaurinantys nusikaltimo sampratą.
- Nusikalstamumo struktūra – apibūdina nusikalstamumo sandarą;

- Turtinė ir neturtinė žala– išskiriamas kaip papildomas rodiklis. Į neturtinę žalą yra įskaičiuojamos ir valstybės bei visuomenės išlaidos kovojant su nusikalstamumu.

Mūsų manymu, Lietuvoje į turtinę žalą turėtų būti įskaičiuotos ir sąnaudos patiriamos išaiškinant nusikaltimus (pavyzdžiui, tyrimą atliekančių pareigūnų atlyginimas, komandiruotės, kuras ir pan.), o šios lėšos turėtų būti išreikalaujamos iš nusikaltimus padariusių asmenų. Tyrimų, kiek visuomenei kainuoja nusikaltimų atskleidimas, Lietuvoje nėra atlikta.

Norint sumažinti nusikalstamumą, reikia žinoti ir jam įtaką darančius veiksniai. J.V.Latovas (2011) išskiria tris ekonominius faktorius veikiančius nusikalstamumą, tai :

- ekonominės gerovės lygis šalyje, kurį apibrėžia vieno gyventojo vidutinių pajamų lygis ir pajamų nelygybės laipsnis, paprastai matuojamas Džini (Gini) koeficientu;
- darbo rinkos būklė, kurią apibrėžia bedarbystės ir atlyginimų lygis;
- žmogaus socialinės raidos būklė, kurią apibrėžia išsilavinimas ir žalingų produktų: alkoholio, narkotikų ir pan. vartojimas.

Šią ekonominę teoriją iš dalies patvirtina ir JAV autorius J.Gilligan (2002, p. 83), kuris teigia, kad „viso pasaulio mastu (tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu) buvo įrodyta, kad ekonominės nelygybės mažinimas ne tik pagerina fizinę žmonių sveikatą kur kas efektyviau negu gydytojai, vaistai ir ligoninės sumažina natūralų mirtingumą, bet daug efektyviau negu bet kuri kada nors egzistavusi policijos ar kalėjimų sistema ar karinė intervencija sumažina ir mirtingumą nuo nusikalstamo bei politinio smurto.“

Lietuvos autorės D.Snieškienė ir A.Kuksėnaitė (2008, p. 40) išskiria šiuos faktorius veikiančius nusikalstamumą:

- socialinius – tai visuma vertybių, požiūrių, vyraujančių visuomenėje;
- ekonominius – ekonominė šalies situacija, pragyvenimo lygis;
- politinius – tai valstybės mastu vykdomos programos, kurios sudaro prielaidas vystyti socialines paslaugas.

Kaip matome, visos šios priežastys savo esme yra panašios. Dažniausiai išskiriami ekonominiai veiksniai bei žmogaus vertybinės orientacijos. Nusikalstamumas sukelia neigiamas socialines pasekmes visuomenėje. Jas galima suskirstyti į dvi grupes:

- finansines – kiek išlaidų kovoje su nusikalstamumu patiria valstybė ir visuomenė;
- psichologines – visuomenėje susiformuoja nusikaltimų baimė, abejingumas, kuris perauga į nepasitenkinimu valstybe, nusivylimu teisėsaugos institucijomis, nepagarba įstatymams (Павленко, 2007).

„Nusikalstamumo lygis paprastai įvertinamas kaip visuomenės saugumas, kuris taip pat reikšmingas, kaip ir išorinis valstybės saugumas“ (Drakšas, 2005, p. 10) Viešasis saugumas

yra esminė sąlyga užtikrinant šalies nacionalinį saugumą. LR Vidaus reikalų ministro 2003-07-02 įsakymu IV-250 „Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo“, nurodyta, kad viena iš viešojo saugumo politikos apimamų pagrindinių valstybės valdymo sričių yra nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencija ir kontrolė bei viešosios tvarkos užtikrinimas.

V.Justickis (2004) išskiria šiuos nusikaltimų prevencijos proceso lygius:

- Teisėkūros – kuriami veiksmingi įstatymai, kriminalizuojamos tam tikros veikos.
- Institucinių – įstatymų taikymas, šio proceso veiksmingumas ir tobulinimas.
- Priemonės – įstatymus užtikrinančios ir papildančios prevencinės priemonės: teisinis švietimas, situacinė prevencija ir pan.

„Nusikalstamumo prevencijos strategija yra siekti nutraukti veiksmų, vedančių į nusikaltimą, grandinę“ (Justickis, 2004, p. 26). Pagal tai V.Justickis (2004) išskiria pirminę arba ankstyvąją prevenciją, antrinę arba įprastąją prevenciją ir tretinę prevenciją. Pirminės (ankstyvosios) prevencijos tikslas yra padėti žmogui išspręsti tas problemas, kurios jį gali vėliau paskatinti nusikalsti: šeimoje kylančias problemas (tėvų tarpusavio santykiai, vaikų auklėjimas ir pan.) užimtumo, išsilavinimo problemas ir pan., poveikis daromas per daugelį grandžių. Antrinė (įprastoji) prevencija yra nukreipta į tiesiogiai dalyvaujančius nusikaltimo situacijoje (arba besiformuojant tokia situacijai) veiksmus, čia poveikis daromas tiesiogiai. Tretinė prevencija yra nukreipta į tai, kad nusikaltimą padaręs asmuo daugiau nenusikalstų (recidyvinį nusikalstamumą).

G.Babachinaitė ir S.Kuklianskis (2003) nusikalstamumo prevenciją skirsto į:

- proaktyviąją (bendrasocialinę) prevenciją, kuria siekiama paveikti ne asmenį, o nusikalstamumą sąlygojančias priežastis, sprendžiant socialines problemas. Ją gali vykdyti atskiri asmenys, piliečių susivienijimai, atskiros valstybės institucijos;
- reaktyvinę (prievartinę) prevenciją, kuri yra taikoma užkardant nusikaltimus. Iš esmės ją atlieka teisėsaugos institucijos, tačiau iš dalies prie jos gali prisidėti ir pati visuomenė, pvz. per saugios kaimynystės grupes (tačiau ji neturi teisės panaudoti prievartos, jeigu ji yra reikalinga nusikalstamos veikos užkardymui, gyventojai informuoja policiją). Ji bendroje nusikalstamumo prevencijos visumoje santykinai užima nedidelę dalį ir yra nukreipta ne į nusikalstamumą sukeliančias priežastis jų šalinimą, bet į pasekmių užkardymą.

Piliečiai nusikalstamumo prevencijoje gali dalyvauti įvairiomis formomis. Viena iš jų – policijos rėmėjas, kuris teikia policijai pagalbą nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos klausimais, užtikrinant socialinės aplinkos saugumą (Kalesnykas, 2000). Policijos

rėmėjo teisinį statusą, funkcijas, teises ir pareigas reglamentuoja 1998-06-18 LR Policijos rėmėjų įstatymas. Pagal šiame įstatyme numatytas funkcijas, policijos rėmėjas yra tarsi policijos padėjėjas, įgyvendinant kai kurias jos funkcijas.

Siekiant užtikrinti saugumą yra buriamasi ir į saugios kaimynystės grupes. „Saugi kaimynystė - tai tokia žmonių grupė, kuri rūpinasi savo ir kaimynų saugumu, stebi aplinką, o apie įtartinus asmenis, įvykius informuoja policiją arba pati stengiasi įvesti tvarką“ (Visockas, 2008, p.1). E.Visockas (2008) nurodo, kad kai kyla poreikis spręsti iškilusias saugumo problemas, žmonės susiburia į bendrijas, taip įkuriamos saugios kaimynystės bendrijos, vėliau, pamatę realią naudą ir supratę, kad bendrai galima išspręsti saugumo problemas prie bendrijos prisijungia vis daugiau žmonių, taip bendrija plečiasi, tuomet žmonės pamato, kad bendrai galima išspręsti ne tik saugumo problemas, bet ir įvairias socialines, tvarkos, švaros problemas, įtakoti miesto reikalus, taip bendrija darosi pilietiška.

Taip pat reikėtų išskirti visuomenines tarybas prie policijos įstaigų, kurios užsiima saugios aplinkos kūrimu, vaikų ir jaunimo užimtumu ir kitais vietos bendruomenei aktualiais klausimais. Deja, šios tarybos funkcijos yra labiau formalios, dažnai jų veikla - mažai žinoma bendruomenės nariams. Nežinoma jos daroma įtaka bendruomenės problemų sprendimui (Visuomenės savisaugos sistemos..., 2008). „Nusikalstamumo prevencija demokratinėje visuomenėje yra bet kokios socialinės veiklos elementas“ (Nusikalstamumo ir kitų nepageidaujamų..., 2003, p. 215). Visuomenė nusikalstamumui gali daryti įtaką ne tik susiburdama į įvairias organizacijas ar tam tikrus kolektyvinius susibūrimus, bet ir kiekvienas jos narys gali dalyvauti individualiai, nelikdamas abejingas vykdomiems nusikaltimams ar kitiems teisės pažeidimams, reaguodamas į kitų asmenų neteisėtą veiklą. Taigi, „nusikaltimų prevencija“ paprastai apima viską, ką galima padaryti ar jau daroma, kad nusikaltimų iš viso nebūtų ar kad jų būtų kuo mažiau“ (Justickis, 2004, p. 17).

Lietuvoje vienas pagrindinių nusikaltimų prevencijos procesą reguliuojančių dokumentų yra 2003-03-20 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-1383 patvirtinta „Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa“, kurios I d. 4 p. nusikaltimų prevencija apibrėžiama kaip „poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis“, šią priemonę papildė nusikaltimų kontrolės priemonė, „kuria siekiama mažinti nusikalstamumą ir neleisti viršyti socialiai priimtino lygmens aktyviais teisėsaugos institucijų veiksmais ir teisinio baudžiamojo poveikio priemonėmis, taip pat aktyviomis administracinėmis, ekonominėmis, socialinėmis, kitokio pobūdžio priemonėmis“. Šios programos strateginis tikslas yra naujo nusikaltimų prevencijos

ir kontrolės sistemos modelio sukūrimas, kuriuo būtų galima nuosekliai ir kompleksiškai šalinti pagrindines nusikalstamumo priežastis ir sąlygas, racionaliai išnaudoti finansus ir žmogiškuosius išteklius bei padidinti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės veiksmingumą. Šioje programoje nurodoma, kad teigiamų kriminogeninės situacijos poslinkių galima tikėtis, tik valstybėje pasiekus pažangą socialinėje-ekonominėje bei kultūrinėje-dvasinėje srityse. Todėl nusikaltimų prevencijos ir kontrolės uždaviniai yra nustatomi šiomis politikos kryptimis:

- ekonomikos politika, kuria skatina socialiai orientuotą rinkos ekonomikos vystymąsi, skatina savanoriškas ir profesionalias iniciatyvas prevencijos srityse užtikrindama, kad tokia veikla būtų ekonomiškai naudinga;
- užimtumo politika, kuria skatina mažinti nedarbą, kurti naujas darbo vietas, sudaro sąlygas savo piliečiams mokytis;
- šeimos politika, kuria siekia stiprinti šeimą, didinti jos vaidmenį visuomenėje, teikia būtiniausias paslaugas, paramą šeimai, organizuoja įvairaus pobūdžio šeimos švietimą;
- jaunimo politika, kuria siekiama ugdyti vaikų ir jaunimo dorovę, pilietiškumą, remti veikiančias ir naujai susikūrusias jaunimo organizacijas, siekia išgyvendinti bausmėmis paremtas auklėjimo priemones, skiria didelį dėmesį jaunimo alkoholio, narkotikų ir kitų psichotropinių priemonių vartojimo prevencijai ir pan.;
- švietimo politika, kuria siekiama sudaryti lygias mokymosi galimybes, skiria didelį dėmesį visuomenės teisiniam švietimui, ugdo pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, tapatumo ir priklausymo bendruomenei jausmą ir pan.;
- teisės aktų leidybos politika, kuria siekiama tobulinti teisės aktų projektų rengimo sistemą numatant galimus šalutinius neigiamus veiksnius ir kriminogeninius padarinius;
- baudžiamoji ir bausmių vykdymo politika, nukreipta į nusikalstamų veikų ištyrimą, į veikų kriminalizavimą ir dekriminalizavimą ir pan.;
- bausmę atlikusių asmenų resocializacijos politika, kuria siekiama tobulinti teistų asmenų socialinės adaptacijos sistemą, užtikrinti socialinių paslaugų teikimą;
- nusikaltimų aukų socialinės teisinės apsaugos politika.

Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje yra numatyta ir subjektų sistema, kurią sudaro:

- valdymo organai: nacionalinio lygio: Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, savivaldybių;

- tiesiogiai dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje: teisėsaugos ir teisingumo institucijos (policijos ir kitos ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūros, teismai, penitencinės sistemos įstaigos), įvairios ministerijos, savivaldybių įstaigos, įvairios institucijos ir organizacijos, aukštosios mokyklos, mokslinių tyrimų įstaigos, visuomeniniai judėjimai ir pan.
- subjektai, dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje.

Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų įgyvendinimo priemonių plane yra numatytos šios prevencinės priemonės: vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė, turtinių nusikalstamų veikų prevencija ir kontrolė, nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos tobulinimas, kurios yra pavestos vykdyti įvairioms ministerijoms, švietimo įstaigoms, įvairioms teisėsaugos institucijoms, savivaldos institucijoms. Be valstybinių nusikaltimų prevencijos programų yra sukurama ir realizuojama ir regioninės reikšmės prevencijos programos. Nors šių prevencinių programų skaičius ir pakankamai didelis, tačiau dažnai jos yra neefektyvios. T.Bilevičienė ir E.Kažemikaitienė (2008), išskiria šias programų neefektyvumo priežastis:

- vadybiniai organizacijų gebėjimai – prevencinė veikla neatitinka pagrindinių vadybos principų: nevykdoma jų veiksmingumo kontrolė, neaiškus realus jų poveikis nusikalstamumui;
- kartais prevencinių priemonių taikymo priskyrimas atitinkamoms institucijoms nepagrįstas funkcinė – struktūrinė institucijos veiklos analize, todėl priemonių visuma nesudaro organiškos ir vieningos sistemos;
- nepakankamas dėmesys kriminologiniams tyrimams.

Taigi, prevencinių programų efektyvumo stoka yra lemiamą ne šių programų nepakankamu kiekiu, o jų kokybe. „Reikėtų pereiti nuo „kiekybinės“ strategijos, nukreiptos į tai, kad būtų vykdoma kuo daugiau prevencinių priemonių, prie "kokybinės" strategijos, t.y. turi būti svarbu ne tai, kiek prevencijos programų ir atskirų priemonių įgyvendinama, o koks veiksmingumas šių programų, kokį realų poveikį jie daro nusikalstamumui“ (Justickaja, 2011, p. 2).

Apibendrinimas. Nors nusikalstamumas yra ir neišvengiamas reiškinys, tačiau jį galima išmatuoti ir, pasirinkus tam tikrą strategiją, įtakoti. Labai svarbu ne nusikaltimų prevencijos programų skaičius, tačiau jų kokybė ir realus poveikis nusikalstamumui. Didžiausią poveikį nusikalstamumui turi ne prievartinė prevencija, kurią taiko teisėsaugos institucijos, bet pačios visuomenės susitelkimas į tam tikras organizacijas, bendrijas, jos narių nepakantumas aplink vykstantiems nusikalstamiems reiškiniams, moralinės vertybės.

1.2. Užimtumas, bedarbystė ir nusikalstamumas

Nusikalstamumą lemia daugelis veiksnių: užimtumo, išsilavinimo stoka, auklėjimas šeimoje, socialinė aplinka, visuomenėje vyraujančios moralinės normos ir pan. Užimtumas, darbas yra labai svarbūs žmogaus gyvenime, nieko neveikiantys žmonės aptingsta ir degraduoja. „Darbas – tai visų pirma materialinės žmogaus gerovės ir saugumo užtikrinimo priemonė. Jis yra pagrindinė viso žmogaus gyvenimo sąlyga. Galima teigti, kad darbas tobulina patį žmogų.“ (Tartilas, 2005, p. 30)

Knygos „Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 metų“ (2008), autoriai A.Eismontaitė, G.Beconytė (2011) ir V.Justickis (2004) sako, kad nedarbo lygis yra tiesiogiai siejamas su nusikalstamumo didėjimu, tačiau jo statistiniai rodikliai reaguoja vėluodami 2-4 metus. J.Gilligan (2002) pritaria šiai nuomonei, teigdamas, kad mažėjant nedarbui, nusikalstamumo lygis taip pat linkęs mažėti. Iš dalies taip yra todėl, kad jis yra nuslopinamas vienalaikių veiksmų, tokių kaip bedarbio pašalpos gavimas, artimųjų finansinė parama, kaimiškosiose vietovėse – pajamos, gaunamos iš asmeninio ūkio ir pan. Todėl ekonominės krizės sukeltas didelis nedarbo lygis ir neperauga (arba kitaip tariant – nesuspėja peraugti) į didelį nusikalstamumo augimą. Iš kitos pusės, nedarbo lygio poveikis gali būti sustiprintas – ilgalaikis nedarbas tik dar labiau paskatina asmenis neturinčius tvirtų moralinių vertybių, įsiskolinusius, jaunos žmones, kurių poreikių patenkinimas paprastai reikalauja daugiau pinigų ir pan., imtis nusikalstamų veikų. Neturintys ar nerandantys darbo asmenys yra linkę nusikalsti pakartotinai (Ustinavičiūtė, Laurinavičius, Žukauskienė, Bandzevičienė, 2010).

Pagal vietovę, galima išskirti du nedarbo lygius: miesto ir kaimo. G.Babachinaitė ir V.Paulikas (2005) teigia, kad kaimo nedarbo problemą reikia spręsti ne tik skatinant gyvenančius kaime užsiimti žemės ūkio darbais, bet kuriant darbo vietas netoliese esančiuose miesteliuose, miestuose. Gyvenimas kaime ar užmiestyje gali atlikti tik gyvenamosios vietos funkciją. Šią mintį puoselėja ir J.Jasaitis teigdamas, kad gyvenančių arčiau miestų ir gerų kelių įsigytose arba įkurtose nuosavose sodybose daugėja. Jas „gana dažnai įsigyja šeimos, iki šiol gyvenančios miestų daugiabučiuose, net nesiruošiančios imtis agrarinio verslo. Vienus vilioja perspektyva sukurti <...> nuosavą „giminės sodybą“, kiti puoselėja taip vadinamą „antrųjų namų“, kuriuose galėtų praleisti savaitgalius, atostogas, turėtų papildomą erdvę mėgiamiesiems užsiėmimams („hoby“), kūrybai, sportui, artimųjų suėjimams, planus“ (Jasaitis, 2010, p. 17). Kaimo samprata turėtų sietis ne tik su gyvulių ar daržovių auginimu, bet ir su gyvenamąja vieta, kurioje žmonės galėtų gyventi nesusispaudę, turėdami daugiau privačios erdvės, kurioje tilptų sodas, parkas, žaidimų ar sporto aikštelės.

Remiantis Statistikos departamento elektroniniu statistikos terminų žodynu, **bedarbis** – tai nedirbantis 15-74 metų amžiaus asmuo, kuris aktyviai ieško darbo ir per apibrėžtą laikotarpį gali pradėti dirbti. **Neaktyvūs gyventojai** – nedirbantys ir neieškantys darbo gyventojai, kurių negalima priskirti nei prie užimtųjų, nei prie bedarbių. 2-oje lentelėje pateikiamas miesto ir kaimo gyventojų skaičius metų pradžioje bei žmonių nedarbo rodikliai (tūkstančiais).

2 lentelė

Kaimo ir miesto nedarbas

Metai	Vietovė					
	Miestas			Kaimas		
	Gyventojų skaičius	Bedarbiai	Neaktyvūs gyventojai	Gyventojų skaičius	Bedarbiai	Neaktyvūs gyventojai
2006	2268800	247700	3139700	1134500	109500	1878600
2007	2260200	194000	3101700	1124700	81800	1872700
2008	2250800	268800	3004900	1115600	108300	1935400
2009	2240500	596600	2943900	1094000	303600	1872100
2010	2229500	747700	2906600	1099500	416900	1810100
2011	2171200	586000	2798600	1073400	409000	1704900

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento statistiniais duomenimis [Internet]. [žiūrėta 2012-02-18]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?Maintable=M3010201&PLanguage=0>

Kaip matome iš lentelės, mieste ir kaime bedarbių daugėja, tačiau ypač sparčiai jų daugėja kaimiškiosiose vietovėse. Neaktyvių gyventojų po truputį mažėja tiek kaimiškiosiose vietovėse tiek mieste, tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad stabiliai mažėja ir pačių gyventojų skaičius. Be to, nors mieste yra sąlyginai daug užregistruotų neaktyvių gyventojų, tačiau tikėtina, kad dauguma jų dirba atsitiktinius, nelegalius darbus, kai tuo tarpu kaime tokių darbų pasirinkimas yra kiek mažesnis.

Pagal Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ataskaitą „Lietuvos policijos veikla 2011 metais“, lyginant mieste ir kaime registruotas nusikalstamas veikas, jų 2011 metais miestuose buvo registruojama 72,9 proc., o kaimuose 26,4 proc. Iš LR VRM Informatikos ir ryšių departamento pateikiamos statistikos matyti, kad 2011 m. sausio mėnesį 100 000 gyventojų buvo užregistruota 4425 nusikalstamos veikos padarytos mieste, iš jų ištirtos 2158. Tai sudaro 48,8 proc. Kaimo vietovėse padarytų nusikalstamų veikų buvo 1407, 804 veikos ištirtos. Tai sudaro 57,1 proc. Didesnis kaimiškiosiose vietovėse padarytų

nusikalstamų veikų išaiškinimo skaičius, pasak G.Babachinaitės ir V.Pauliko (2005), yra dėl kaimo gyventojų tarpusavio kontrolės. Kaimo gyventojai yra mažiau praradę tarpusavio ryšius ir bent neformaliai priklauso bendruomenei. Jie yra labiau matomi vieni kitiems, todėl nelieta abejingi tiek nukentėjusiųjų, tiek nusikalstamas veikas padariusiųjų atžvilgiu, apie juos dažniau praneša teisėsaugos institucijoms, aktyviau bendradarbiauja, išaiškinant nusikalstamas veikas. Mieste žmonės yra susvetimėję ir paveikti saviizoliacijos, todėl neformali socialinė kontrolė yra labai silpna arba jos apskritai nėra (Acus, Kraniuskas, 2007).

Policijos departamento prie Vidaus Reikalų ministerijos „Ataskaitoje apie policijos veiklą ir nusikalstamumą per 2008 metus“ yra nurodoma ir kita priežastis - „didžiausia nedarbo didėjimo įtaka nusikalstamumui jaučiama didžiuosiuose miestuose, kur darbo netenka santykinai didžiausias skaičius įvairių socialinių grupių atstovų. Didmiesčiuose yra ir didžiausias nusikalstamų veikų objektų pasirinkimas.“ (Ataskaita apie policijos ..., 2008, p. 20). Vėlesnėse ataskaitose apie nusikalstamumo sąsajas su nedarbu nebeužsimenama. 3-oje lentelėje pateikiami užregistruotų nusikalstamų veikų (nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų, išskyrus, užregistruotus laisvės atėmimo įstaigose, laivuose, lėktuvuose ir pan.) mieste ir kaime skaičius (tūkstančiais).

3 lentelė

Užregistruotos nusikalstamos veikos

Metai	Užregistruota nusikalstamų veikų	
	Mieste	Kaime
2006	63 736	18 419
2007	56 568	16 863
2008	60 137	17 608
2009	63 389	19 329
2010	57 095	20 051

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento statistiniais duomenimis [Internet]. [žiūrėta 2012-02-18]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, registruotas **nusikalstamumas mieste yra linkęs mažėti, o kaime didėti**. Tai tiesiogiai galima sieti su nedarbu bei užimtumu, nes atsižvelgiant į gyventojų skaičių, kaime šis reiškinys yra didesnis nei mieste. Nedarbo priežastys yra įvairios: dalis žmonių darbo neieško todėl, kad paprasčiausiai tingi dirbti, tingi gauti bet kokią išsilavinimą, kuris atvertų duris į darbo rinką ar pačiam padėtų ją sukurti. „Dalis kaimo žmonių labiau linkę būti bedarbiais, nors šalia jų sodybų dirvonuoja apleistos žemės plotai.“ (Babachinaitė, Paulikas, 2005, p. 71). Dalis žmonių darbo neieško todėl, kad vaikystėje ir paauglystėje nebuvo išspręstos jų asocialaus elgesio problemos.

„Asocialiu elgesiu laikomas toks elgesys, kuriuo žodžiais arba fiziškai pakenkiama kitam asmeniui, gyvūnams, sunaikinama kitų nuosavybė, taip pat toks elgesys, kuris labai stipriai pažeidžia socialinius artimosios aplinkos lūkesčius“ (Žukauskienė, 2006). R.Žukauskienė išskiria šias priežastis, dėl kurių asocialiu elgesiu pasižymintys asmenys neranda arba neišlaiko darbo vietos:

- netinkamas išsilavinimas, nes dėl asocialaus elgesio paaugliai dažnai šalinami (arba patys išeina) iš mokyklos, todėl jiems vėliau teks dirbti nekvalifikuotus darbus, kurie dažnai yra sezoniniai;
- jie elgiasi taip, kad greitai iš darbo yra atleidžiami.

Anot R.Žukauskienės, nedarbas tik dar labiau paskatina asocialų elgesį, be to, jis paskatina elgtis nusikalstamai ir tuos žmones, kuriems būdingas emocinis nestabilumas. Jis labiausiai paliečia tuos žmones, kurie dėl savo elgesio yra rizikos grupėje, paauglius ir jaunus suaugusiuosius.

Nedarbui didelę įtaką turi išsilavinimas. Jis tarp menko išsimokslinimo ES piliečių yra pustrčio karto didesnis, nei tarp turinčių aukštąjį išsilavinimą (Babachinaitė, Paulikas, 2005). Įgijus aukštesnį išsilavinimą, atsiranda didesnės galimybės susirasti darbo vietą arba ją susikurti pačiam, todėl mažiau nusikalstama. Išsilavinimo įtaką nusikalstamumui pabrėžia ir kiti mokslininkai: L.Ustinavičiūtė, A.Laurinavičius, R.Žukauskienė, R.Bandzevičienė (2010), J.Gilligan (2002), V.Justickis (2004), R.Žukauskienė (2006), A.Kuolaitė (2009), L.Okunevičiūtė-Neverauskienė, V.Česnūitytė (2009).

Tačiau ne visiems šiandien aukštasis mokslas yra prieinamas. Dėl turtinių šeimos nepriteklių daugelis jaunų, bet vidutinių gebėjimų žmonių aukštojo išsilavinimo negali įgyti, nes jis yra brangus, paskolų suteikimas studijoms yra pakankamai problemiškas, nes reikia iš karto mokėti palūkanas, paskolą reikia pradėti atiduoti iš karto, o ne baigus mokslus ir pan.. Neįgijus profesijos, galima gauti tik mažai apmokamą darbą. Todėl, jaunam žmogui atrodo, kad bus paprasčiau išvykti į užsienį ir ten dirbant įgyti išsilavinimą, tačiau reikia gerai mokėti užsienio kalbą.

Ketvirtoje lentelėje pateikiami statistiniai duomenys apie tai, kokį išsimokslinimą turėjo 2011 metais nusikalstamas veikas padarę asmenys ir kiek iš jų buvo bedarbiai.

4 lentelė

2011 metais įvykdžiusių nusikalstamas veikas užimtumas bei išsilavinimas

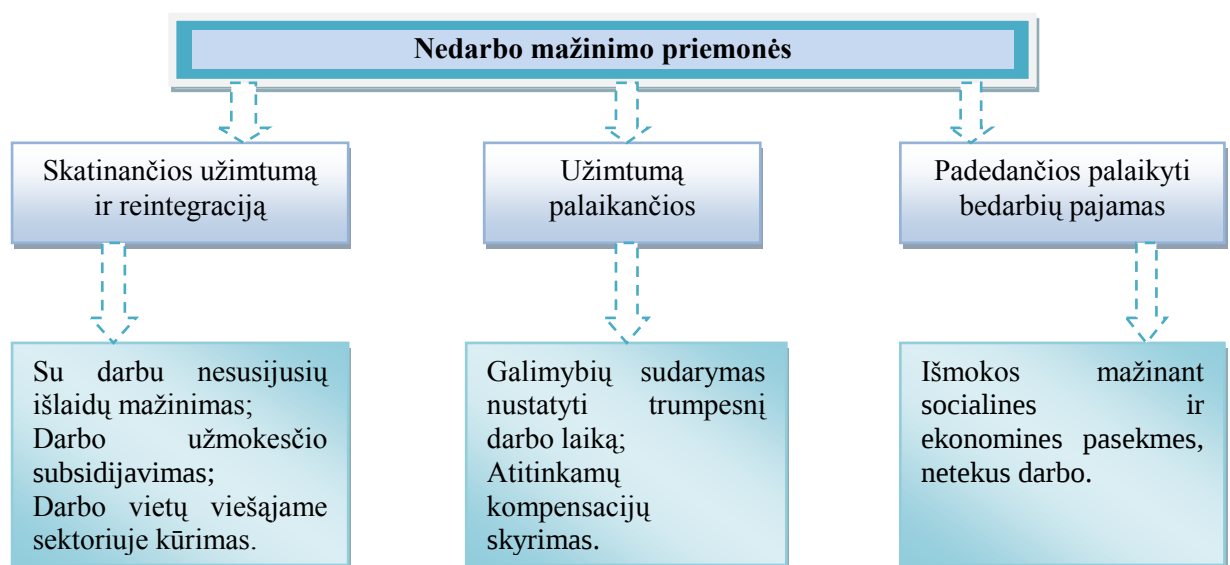
Įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius	Išsilavinimas							Bedarbis arba nedirban- tis
	Pradinis	Pagrindinis	Vidurinis	Profesinis	Aukštesnysis	Aukštasis	Ne- turi	
24253	3300	7911	8400	1471	1323	1711	137	12378

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM statistika [Interne]. [žiūrėta 2012-02-18]. Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2011&menuo=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-30-ITI

Kaip matome, lentelėje pateikti statistiniai duomenys patvirtina, kad menkliau išsilavinę ir nedirbantys žmonės yra labiau linkę nusikalsti.

Apibendrinimas. Išskiriamos objektyvios ir subjektyvios nedarbo priežastys. Pasak L.Dromantienės ir V.Česnuitytės (2011), prie objektyvių nedarbo priežasčių yra priskiriamos priežastys, susijusios su sveikata, studijomis, atleidimu iš darbo ne dėl darbuotojo kaltės, studijomis, vaiko auginimu ir pan., o subjektyviomis laikomos tokios, kurias pats žmogus pasirenka sąmoningai. Nusikalstamumui didžiausią įtaką daro subjektyvios nedarbo priežastys.

Kadangi nedarbas yra glaudžiai susijęs su nusikalstamumu, todėl nedarbo mažinimas yra viena iš svarbiausių nusikaltimų mažinimo ir nusikalstamumo prevencijos kryptų. Užimtumo politiką vykdo valstybė. „Užimtumo politika – tai valstybės intervenciniai veiksmai, kuriais siekiama padėti asmenims įsitraukti į darbo rinką ir (arba) joje išlikti“ (Dromantienė, Česnuitytė, 2011, p. 126). Pirmame paveikslėlyje matome nedarbo mažinimo priemones, kurias išskiria užsienio mokslininkai M.Tiraboschi ir S.Spattini.

1 pav. Nedarbo mažinimo priemonės

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis D.Petrylaite (pagal prof. M.Tiraboschi ir S.Spattini, cituojamus Petrylaitės, 2011).

M.Tiraboschi ir S.Spattini apibendrina, kokias nedarbo mažinimo priemones pritaikė Europos Sąjungos valstybės ekonominės krizės metu. Jie taip pat pabrėžė, kad „didžiausias

nedarbo augimas įvyko tose šalyse, kurios neperžiūrėjo ir nepakeitė egzistuojančių trumpesnio darbo laiko taikymo galimybių“ (Petrylaitė, 2011, p. 400). Laiko lankstumo privalumus mokslininkai pastebėjo jau seniai. „Lankstumas, ypač darbo laiko, galėtų būti efektyviai įvedamas, kad palengvintų „šokinėjimą“ nuo darbo prie šeimos, kad tenkintų mokymosi visą gyvenimą poreikius ir pan.“ (Gruževskis, 2001, p. 74-75). Anot B.Gruževskio (2001), lanksčių užimtumo formų taikymo tikslas yra darbuotojų ir darbdavių abipusis poreikių derinimas. Darbuotojas turi galimybę dirbdamas pageidaujamu laiku, neatsisakyti darbo dėl šeimos arba mokymosi. Jis taip pat gali dirbti antrą darbą, o darbdavys – turėti našų darbuotoją.

Viena iš nedarbo mažinimo priemonių, remiantis A.M.Swiątkowski ir M.Wujczyk, galėtų būti ir netipinių užimtumo formų, pavyzdžiui „teledarbo“ skatinimas (Petrylaitė, 2011). Tačiau pagrindinė valstybės nedarbo mažinimo strategija turėtų būti ta, „kad valstybė ne kurtų programas nedarbo atveju, o stengtųsi mažinti nedarbo plėtrą visuomenėje“ (Tartilas, 2005, p. 33).

Panašias priemones nurodo L.Dromantienė ir V.Česnuitytė (2011):

- paslaugas, kurias bedarbiams teikia darbo biržos ir kitos institucijos: padeda asmenims susirasti darbo, o darbdaviams – darbuotoją ir pan.;
- pinigine socialine parama – įvairios socialinės išmokos;
- specialiosios programos, padedančios integruotis darbuotojui į darbo rinką, o darbdavį kurti naujas darbo vietas arba pritaikyti senas.

Lietuvoje gyventojų darbo rinkos ir užimtumo rėmimo politiką vykdo Lietuvos darbo birža prie Socialinės ir darbo apsaugos ministerijos. Šią funkciją ji atlieka, naudodama įvairias priemones:

- 1) profesinis mokymas, kurio dėka pavyko įsidarbinti 56,4 proc. dalyvių;
- 2) įdarbinimo subsidijavimas, kurio dėka pavyko įsidarbinti 68 proc. dalyvių;
- 3) darbo įgūdžių įgijimo rėmimas, padėjęs įsidarbinti 75 proc. dalyvių;
- 4) viešieji darbai, kurių dėka pavyko įsidarbinti 30 proc. dalyvių;
- 5) vietinių užimtumo iniciatyvų projektai, kuriems pasibaigus pavyko įsidarbinti 48 proc. dalyvių;
- 6) darbo vietų steigimo subsidijavimas, savarankiško užimtumo rėmimas ir darbo rotacijos priemonė, kuriai pasibaigus pavyko įsidarbinti 83,5 proc. dalyvių ir kt. („Mokslinio tyrimo“, 2010).

Į tokio pobūdžio priemones nuo 1991 m. kovo mėn. iki 2011 m. kovo mėn. mūsų valstybės teritorinėse darbo biržose buvo įtraukta 1361900 darbo ieškančių asmenų. Anot Lietuvos darbo biržos direktoriaus M. P. Balaišio, per 20 metų „darbo birža, derindama darbo

pasiūlą ir paklausą, padėjo 1,9 mln. šalies bedarbių surasti darbą. Užimtumo rėmimo priemonėse per šį laikotarpį dalyvavo 1,4 mln. darbo ieškančių žmonių.“ (Lietuvos darbo birža -20 veiklos metų, p. 2).

Tačiau tokių programų sėkmė priklauso ir nuo asmens motyvacijos įgyti tam tikras žinias, patobulinti kvalifikaciją, mokytis, nes didžioji dalis besikreipiančiųjų į darbo biržą siekia gauti socialines pašalpas ar užsitikrinti socialinį draudimą, bet ne susirasti darbo, mokytis ar persikvalifikuoti (Okunevičiūtė Neverauskienė, Česnuitytė, 2009).

Lietuvos valstybės „socialinės politikos priemonių, mažinančių nedarbą, tikslinė grupė – dėl objektyvių priežasčių darbo rinkoje nedalyvaujantys asmenys“ (Dromantienė, Česnuitytė, 2011, p. 129). Tačiau nėra sukurta programų, kurios apimtų ir ydingas subjektyvias nedarbo priežastis: tinginystę, įprotį gyventi naudojantis kitų sukurtu gėriu, susidomėjimo kokia nors veikla stoką ir pan.

Apibendrinimas. Mokslinės literatūros bei statistikos duomenų analizė rodo, kad nedarbas tiesiogiai veikia nusikalstamumą. Tačiau dėl įvairių socialinių priežasčių, dėl tam tikrų regionų ypatybių jis veikia nevienodu intensyvumu. Norint sumažinti nusikalstamumą, reikia mažinti ne tik objektyvias, bet ir subjektyvias nedarbo priežastis.

1.3. Nusikalstamumas ir šeima

Šeimos vaidmuo visuomenėje, o kartu ir nusikalstamumo prevencijoje yra labai svarbus. „Šeima yra visuomenės ir valstybės pamatas“ (LR Konstitucija, 38 str.), „šeimoje ugdomos esminės etinės ir kultūrinės vertybės, užtikrinančios kiekvieno asmens gerovę ir Lietuvos valstybės bei tautos istorinį išlikimą“ (Valstybinės šeimos koncepcijos 1.1.punktas). Stabili šeima – kokybiškas šeimos narių sugyvenimas, kai yra tenkinami visų šeimos narių socialiniai ir psichologiniai poreikiai, skatinamas ekonominis gyvybingumas bei integraciniai gebėjimai ir adaptyvumas sparčiai kintančiame pasaulyje, o taip pat įtakojantis visuomenėje vykstančius procesus: demokratiją, solidarumą, demografiją ir pan. (Stankūnienė, 2004). Lietuvos, kaip ir daugelio kitų šalių, šeimos politika yra nukreipta į pagalbą šeimoms, nesugebančioms tinkamai vykdyti joms priskirtų funkcijų ir vykdoma priimant įstatymus ir kitas teisės normas, kurios apibrėžia šeimos funkcionavimo teises ir normas, per įvairias pašalpas ir lengvatas bei paslaugas (Šeimos krizių prevencija..., 2008).

Beveik kiekvienoje šeimoje kyla įvairių nesutarimų, barnių, konfliktinių situacijų, kiekviena išgyvena krizes, kurios yra skirstomos į normines ir nenormines. Norminės krizės yra natūralios ir dar kitaip vadinamos „šeimos gyvenimo ciklu“, o visos kitos (susijusios su

skyrybomis, smurtu, netektimi) yra nenorminės krizės (Šeimos krizių prevencija..., 2008). Viena iš nenorminių krizių šeimoje rūšių yra smurtas, kuries tiesiogiai siejasi su nusikalstamumu. „Bendraja prasme smurtas yra fizinės ir psichologinės jėgos panaudojimas, priverčiant auką elgtis ir reaguoti taip, kaip paranku pačiam smurtautojui“ (Smurtas šeimoje: prevencija..., 2008). Smurtas šiuolaikinėje visuomenėje yra laikomas didele ir rimta socialine problema, nes jis sukelia sunkius padarinius: sužalojimus, benamystę, emocinį stresą, psichinės sveikatos problemas, aukų perkėlimą į kitą gyvenamąją vietą (Žukauskienė, 2006). Penktoje lentelėje matome smurto rūšis ir formas.

5 lentelė

Smurto rūšys ir formos

Rūšys	Formos
Fizinis	Smūgių sudavimas, smauginimas, stumdymas, badymas, deginimas ir pan.
Seksualinis	Vertimas lytiškai santykiuoti prieš asmens valią, nepriimtiniu būdu, kitų akivaizdoje, išprievartavimas, vertimas žiūrėti pornografinius filmus ir pan.
Psichologinio/emocinio	Rėkimas, pastovus kritikavimas, užgauliosimas, grasinimai, šantažas, gąsdinimai smurtavimu prieš naminius gyvūnus, įžeidinėjimas, pravardžiavimas ir pan.
Apleidimas/nepriežiūra	Nesirūpinimas asmens maistu, rūbais, gyvenamąja vieta ir pan.
Ekonominis	Finansinis priklausomumas nuo smurtautojo, atimta galimybė turėti lėšų ir jas tvarkyti savo nuožiūra.
Socialinė izoliacija	Bendravimo kontrolė: telefono skambučių, laiškų, susitikimų su draugais ir artimaisiais kontrolė ir pan.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis: Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba (2008), Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai (2008), R.Žukauskiene (2006).

Visos lentelėje išvardintos smurto formos yra labai paplitusios, tačiau čia reikėtų išskirti **seksualinį** smurtą, kuris yra labai latentiškas, nes auką dėl patirto seksualinio smurto šeimoje tik išimtiniais atvejais kreipiasi į teisėsaugos institucijas ir **psichologinį** smurtą, kuris praktiškai yra neatsiejamas nuo bet kokios smurto formos panaudojimo.

Priežastis, dėl kurių egzistuoja smurtas, geriausiai gali paaiškinti ekologinis modelis.

6 lentelė

Ekologinio modelio lygiai ir veiksniai

1-sis lygis	2-sis lygis	3-sis lygis	4-sis lygis
Individualus	Socialinis	Bendruomenės	Visuomenės
Asmeniniai, biologiniai, demografiniai veiksniai	Ryšiai tarp bendraamžių, lytinių partnerių, šeimos narių.	Santykiai su kaimynais, mokykloje, darbo vietoje, didelė migracija, susvetimėjimas, didelis gyventojų tankis, narkotikai, nedarbas, žemas socialinis kapitalas	Šalies sveikatos, švietimo, ekonominė ir socialinė politika.
Amžius, išsilavinimas, psichoaktyvių medžiagų	Vedybiniai konfliktai, santuokos	Silpnos visuomenės sankcijos prieš smurtą, skurdas, žemas	Tradicijos, normos,

vartojimas, smurto patirtis vaikystėje, psichikos sutrikimai, socialinis ekonominis statusas (išsilavinimas, pajamos)	nestabilumas, ekonominis stresas, menkas šeimos funkcionavimas	socialinis kapitalas.	pateisinančios smurtą šeimoje, patriarchalinis visuomenės modelis.
---	--	-----------------------	--

Šaltinis: Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba, 2008, p. 13, 27

Visi lentelėje išvardinti lygiai ir veiksniai įtakoja vienas kitą, jie skatina arba slopina virtimo auka arba smurtautoju tikimybę (Smurtas šeimoje: prevencija....., 2008).

Smurtas ir prievarta patiriama šeimoje daro didžiulę įtaką jos nariams. Pirmiausia smurtas žaloja fizinę ir psichinę sveikatą. Antra, vaikai augdami tokioje šeimoje, perima smurtą ir prievartą kaip elgesio modelį, o tai vėliau gali tapti vaikų ir paauglių nusikalstamumo priežastimi. Trečia, auka tampa bejėgiška ir pasyvi socialinės aplinkos atžvilgiu (Stankūnienė, 2004). Kad smurtas šeimoje yra gajus, patvirtina ir nusikalstamumo statistika, kaupiama 2011-12-15 įsigaliojus LR Seimo 2001-05-26 priimtam Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui Nr. XI – 1425.

7 lentelė

Registruotas smurtas artimoje aplinkoje laikotarpiu nuo 2011-12-15 iki 2012-01-16

Pradėti ikiteisminiai tyrimai	1149	Pagal LR BK 140 str.	784
		Pagal LR BK 145 str.	322
		Pagal LR BK 138 str.	53
		Pagal LR BK 129 str.	2
Atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus	326		
Nukentėję nuo artimųjų smurto	Vyrai	94	
	Moterys	936	
	Nepilnamečiai	113	
Įtariamieji smurtautojai	Vyrai	839	
	Moterys	46	
	Nepilnamečiai	3	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis internetiniu laikraščiu „Lietuvos valstybė.com“ [Internetė]. [žiūrėta 2012-02-19]. Prieiga per internetą: <http://www.lietuovosvalstybe.com/lt/kriminalai/item/3934-del-smurto-artimoje-aplinkoje-%E2%80%93-1-149-ikiteisminiai-tyrimai>

Žiniasklaidos pateiktais duomenimis, daugiausia ikiteisminių tyrimų buvo pradėta:

- 1) pagal LR BK 140 str. dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymus sveikatos sutrikdymo;
- 2) pagal LR BK 145 str., dėl grasinimo nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimo;
- 3) mažiau pagal LR BK 138 str., dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo. Tačiau buvo net du nužudymo atvejai pagal LR BK 129 str.

Pateikta statistika rodo, kad smurtas artimoje aplinkoje mūsų tautoje yra giliai įsišaknijęs, kad smurtauja daugiausia vyrai. Tačiau moterys ir nepilnamečiai čia yra ne išimtis, todėl tikėtina, kad smurto, apie kurį nėra pranešama policijos įstaigoms ir jis neužregistruojamas, yra daugiau. Tokie statistiniai duomenys rodo, kad šie asmenys, be kitų asmenų ar organizacijų įsikišimo nesugeba ar nenori spręsti savo šeimos problemų. Atsižvelgiant į tokius problemos mastus, yra reikalinga tokia socialinė politika, kuri būtų nukreipta būtent į šių problemų sprendimą, nes jau esančios valstybinės institucijos ir vykdančios įvairias programas, kaip matome iš skaičių, nepajėgios jų išspręsti.

Vaikų ugdymas yra atsakingas darbas. Vaiko auklėjimas ir vėlesnis jo elgesys priklauso nuo šeimoje puoselėjamų vertybių. Saugi aplinka, tėvai su vaiku palaikantys glaudžius emocinius ryšius, nuoseklus auklėjimas, vertybinės sistemos formavimas išugdo dorą asmenybę. Vaiko visuomeniškumo formavimas – socializacija, pirmiausia vyksta šeimoje: bendravimas su mama ir tėvu, broliais ir seserimis, močiutėmis ir seneliais, o jau vėliau su kitais asmenimis: auklėtojais, mokytojais, bendraamžiais ir pan. „Vaikų auklėjimas – tai tam tikro, specialaus elgesio visuma vaiko atžvilgiu, darant įtaką vaiko elgesio rezultatams“ (R.Žukauskienė, 2006, p. 247). Labai svarbu kokią auklėjimo būdą tėvai pasirenka. Maccoby ir Martin (1983), Baumrid (1991), cituojami R.Žukauskienės (2006), išskiria šiuos elementus, atspindinčius auklėjimo stilius:

- tėvų jautrumas – jų savo vaikui teikiama šiluma, palaikymas, tėvų sąmoningas poveikis vaiko vystymuisi;
- tėvų reiklumas – vaikų elgesio kontrolė, tvarka, priežiūra, komforto suteikimas.

Tėvų kontrolės strategija vaiko vystymosi procese moko toleruoti įtemptas emocijas būsenas, atsirandančias dėl negalėjimo patenkinti kokio nors poreikio, moko elgtis pagal priimtas visuomenėje elgesio normas, bendradarbiavimo, pagarbos valdžiai ir pan. R.Žukauskienė akcentuoja, kad jei jos nėra arba ji netinkama, vyksta atvirkštiniai procesai. Konfliktiškai, chaotiškai auklėdami vaikus, tėvai gali sukelti ar sustiprinti jų asocialų elgesį. Vaikai išmoka savo priešišku elgesiu kontroliuoti aplinkinius: kiemo draugus, bendramokslius, tėvus. Vėliau tai gali peraugti į fizinę agresiją, melavimą, vagiliavimą (Žukauskienė, 2006).

Mūsų visuomenėje labai paplitęs vaikų „auklėjimas“ fizinėmis bausmėmis. Taip auklėjami vaikai yra linkę agresyviai elgtis, mano, kad visi prieš juos yra nusiteikę priešišškai, yra uždaro būdo, išsiblaškę. Jiems yra būdingi dėmesio sutrikimai. Užaugę jie yra linkę elgtis nusikalstamai (Žukauskienė, 2006, Sakalauskas, Ūselė, 2007, Gilligan, 2002, Smurtas šeimoje: prevencija..., 2008). Fizinį bausmių toleravimas yra viena iš didžiausių visuomenės

problemų, todėl būtina radikaliai keisti šį požiūrį, nes tai vėliau gali tik paskatinti smurto plitimą.

Vaiko vystymuisi poveikį daro ne tik tėvai, bet ir brolių/seserų tarpusavio bendravimas. „Vaikai, augdami asocialiose arba nedarniose šeimose, kuriose taikomi netinkami auklėjimo metodai, dažnai konfrontuoja vienas su kitu, kovoja, mušasi ir pan. Jie išmoka prievarta pagrįstų elgesio būdų, kuriuos paskui perkelia į kitą – mokyklos, kiemo, gatvės – aplinką“ (Žukauskienė, 2006, p. 257). Tokiose šeimose smurtas yra bendravimo norma, kuri perkeliama ir į vaiką supančią išorinę aplinką (Žukauskienė, 2006, Smurtas šeimoje: prevencija..., 2008). Jei vaikas auga tokioje šeimoje, kurioje yra toleruojamas smurtas (muštynės, įžeidinėjimai, patyčios, pažeminimai), jis net nesuvokia, kad galima bendrauti su kitais kaip lygus su lygiu. Jo suvokimu, arba tu esi aukščiau arba žemiau, arba tu smurtautojas arba auka. Auka būti niekas nenori, todėl išsiveržti iš tokio užburto rato be suaugusiųjų pagalbos vaikas nebegali. Vaikai, augdami tokiose šeimose, žymiai dažniau yra linkę nusikalsti.

Vaikų ir paauglių nusikalstamumą skatina ir žiniasklaida. Jos įtaka per pateikiamą informaciją (žinias, informacines ir pramogines laidas, filmus, animacinius filmukus, straipsnius ir pan.) yra milžiniška. Daugelis mokslininkų (Gilligan, 2002, Žukauskienė, 2006) teigia, kad smurtas, skleidžiamas žiniasklaidoje, daro neigiamą poveikį vaikams, skatina jų agresyvumą, didina abejingumą smurtui, vykstančiam gyvenime. Vaikai, neturėdami susiformavusios vertybių sistemos, sunkiai atskiria rodomą fantazijų pasaulį nuo tikrovės, todėl rodomos agresijos jie nesunkiai gali išmokti ir ją vėliau panaudoti (Vaitekonienė, 2001). „Svarbu taip pat atsiminti, kad agresyvų elgesį provokuoja ne pats smurto demonstravimas masinėse informavimo priemonėse, bet jos pateikimas kaip pramogos, o ne kaip tragedijos“ (Gilligan, 2002, p. 96). J.Gilligan (2002) siūlo šią problemą spręsti, keliant visų gyventojų išsilavinimo kokybę, nes tik būdami išsilavinę, emociškai saugūs ir pakankamai subrendę žmonės sugebės atskirti vaidybą nuo nusikaltimo.

Lentelėje matyti, kiek nepilnamečių asmenų 2011 m. buvo įtariamais (kaltinamais) nusikalstamų veikų padarymu.

8 lentelė

Nepilnamečiai asmenys įtariamais (kaltinamais) nusikalstamų veikų padarymu 2011 metais

Amžius		14 metų	15 metų	16 metų	17 metų	Iš viso
Nusikaltimų skaičius		242	430	833	1107	2612
Nusikalstamą veiką padariusios grupės sudėtis	Tik nepilnamečių	75	151	193	194	613
	Nepilnamečių ir suaugusiųjų	31	96	229	333	689
	Nepilnamečių ir mažamečių	16	16	12	7	51

Pakartotinai padarė nusikaltimą		4	27	63	80	214
Anksčiau buvo taikytos administracinio poveikio priemonės		3	6	50	82	160
Nusikalstamą veiką padarė būdamas	Neblaivus	16	38	149	237	440
	Apsvaigęs nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų	-	3	5	4	12

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis IRD prie LR VRM pateikta statistine informacija [Internetė]. [žiūrėta 2012-02-19].
 Prieiga per internetą:
http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=10&metai=2011&me nuo=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-30-ITI

Kaip matyti iš sudarytos lentelės, nepilnamečiai asmenys daugiausia nusikaltimų padarė kartu su suaugusiais. Taip yra dėl keleto priežasčių. Pirma, suaugusiems palanku, kad nusikalstamoje veikoje dalyvautų nepilnametis, nes jam yra taikoma švelnesnė baudžiamoji atsakomybė. Antra, suaugęs asmuo sulaukė pilnametystės, būdamas tarp nepilnamečių grupės. Trečia, asmuo pats suburia nepilnamečių grupę, norėdamas tapti jos vedliu (angl. *leader*) (Drakšas, 2005). Be to, matyti, kad nepilnamečiai augdami, labiau linkę nusikalsti ir tais atvejais, kai jiems jau buvo taikytos administracinio poveikio priemonės, o taip pat pakartotinai. Taip pat matyti, kad dalis nepilnamečių padarė nusikalstamas veikas, būdami neblaivūs. Apsvaigusį nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų užfiksuotas tik 1. Taip yra todėl, kad policijos pareigūnai yra neapmokyti pagal išorinius požymius atpažinti asmenį, apsvaigusį nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Tikslus tyrimas daromas, tiriant įtariamojo asmens šlapimą ir yra labai brangus – gali kainuoti iki 1000 litų. Todėl šiuo aspektu daugiausiai tiriami tie asmenys, kurie yra sulaikomi dėl disponavimo narkotinėmis medžiagomis.

Dažnai šeimos, kuriose yra naudojamas smurtas, yra socialinės rizikos šeimos. Pagal 2003-12-17 LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ Nr. A1-207, II d. 2 p. „socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikęs ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi.“ Panaši sąvoka yra įtvirtinta ir Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje, priimtoje 2008 metais. Tačiau socialinės rizikos šeimoms priklauso ne tik šeimos, kuriose yra smurtauojama prieš savo vaikus, naudojant fizinę jėgą. Aukščiau minimų rekomendacijų II d. 3 p. yra išskiriami šie rizikos šeimų tipai:

- vienas arba abu tėvai turi žalingų įpročių ar kompulsijų (neįveikiamų potraukių): vartoja kvaišalus, demonstruoja palaidą seksualinį elgesį, yra priklausomi nuo azartinių žaidimų arba tiesiog per daug laiko praleidžia darbe, nebeskirdami vaikams dėmesio;

- vienas ar abu tėvai grasina ar naudoja fizinės bausmės, kaip pagrindinę drausmės priemonę;
- vienas arba abu tėvai naudoja vaikus kaip savo nuosavybę, kurios pagrindinis tikslas tenkinti tėvų fizinius ir emocinius poreikius. Pavyzdžiui, į depresiją linkusi mama niekur neišleidžia vaiko, nes jai liūdna vienai);
- vienas arba abu tėvai netenkina arba grasina netenkinti vaiko gyvybiškai svarbių poreikių (aprūpinti valgiu, drabužiais, neleisti ilsėtis);
- vienas arba abu tėvai naudoja stiprią autoritarinę kontrolę, kaip auklėjimo priemonę;
- šeima fanatiškai seka tam tikrais tikėjimais ar stereotipais (religiniais, finansiniais, politiniais ir pan.), besąlygiškai reikalaujama vaiko paklusimo.

Darbu su tokiomis šeimomis yra naudojamos prevencinės priemonės:

- bendro pobūdžio: įstatymai, socialinės politikos tobulinimas ir pan.;
- tėvų švietimas;
- psichologinė pagalba.

Šią socialinę politiką Lietuvoje formuoja ir vykdo Socialinė ir darbo reikalų ministerija, o vietinėje bendruomenėje – pedagogai, medikai, savanoriai, nevyriausybinių organizacijų. Socialinę pagalbą smurtą šeimoje patyrusiems asmenims teikia teisėsaugos atstovai, įvairios specializuotos įstaigos ir organizacijos: socialinės pagalbos šeimoms centrai, specialiosios pagalbos telefono linijos, įvairūs krizių centrai ir pan. (Smurtas šeimoje, prevencija..., 2008).

Knygoje „Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba“ (2008) siūloma smurto šeimoje prevencija, kuri turėtų būti sisteminga ir ilgalaikė:

- paslaugų smurto aukoms prieinamumas. Įvairios organizacijos (pvz. pagalba telefonu, įvairūs krizių centrai, prieglaudos ir pan.), teikia grupines ir individualias konsultacijas smurtą šeimoje patyrusiems asmenims, padeda spręsti įvairias socialines ir teises problemas, padeda spęsti užimtumo problemas ir teikia psichosocialinę pagalbą. Šios paslaugos smurto aukoms turi būti žinomos ir lengvai prieinamos;
- teisinės priemonės ir įstatymų reforma. Nors LR įstatyminė bazė ir palanki nuo smurto šeimoje nukentėjusiems asmenims, tačiau reikėtų tobulinti pačias smurtautojams taikomas sankcijas, kurias reikėtų išplėsti: smurtautojams taikyti terapinę pagalbą, gydymą nuo įvairių priklausomybių, galbūt priverstinį darbą ir pan., nes neretai toks asmuo po visų jam pritaikytų sankcijų (arešto, įpareigojimo gyventi atskirai), galiausiai vėl grįžta į šeimą, taip ir neišmokęs naujo socialinio elgesio;

- smurtautojų gydymas. Rengiamos įvairios reabilitacinės programos, kuriose smurtautojai išmoksta keisti požiūrį į smurtą, įgyja pozityvaus bendravimo patirtį, mokosi konfliktų sprendimo ir streso valdymo būdų;
- sveikatos priežiūros intervencijos. Šios srities specialistai gali pastebėti smurtą šeimoje apraiškas ankstyvoje stadijoje ir imtis atitinkamų priemonių. Todėl siūloma, kad pacientų priėmimo formose būtų įtraukti klausimai, kurie leistų suprasti, ar toje šeimoje yra smurtaujama;
- bendruomeninių paslaugų plėtra ir jų efektyvinimas;
- visuomenės švietimas ir informavimas. Visuomenėje turi susiformuoti neigiama nuomonė apie bet kurią smurto formą, turi būti smerkiamas smurtautojas, o ne auka. Visuomenė turi suvokti, kokią žalą daro šeimoje (artimoje aplinkoje) vykstantis smurtas. Šiais klausimais ji turi būti aktyviai šviečiama;
- mokyklinės programos. Nuo ankstyviausių dienų turėtų būti diegiamas neigiamas požiūris į smurtą, mokoma, kaip jį atpažinti ir kaip nuo jo apsisaugoti. Smurtaujantys vaikai turėtų būti mokomi, kaip suprasti ir valdyti savo elgesį.

Apibendrinimas. Įvairios prevencinės programos turi būti kuriamos ir įgyvendinamos kompleksiškai – nuo valstybinio iki vietinio lygio. Jos turi būti aiškiai suprantamos, žinomos ir lengvai, be biurokratinių kliūčių, prieinamos. Teisėsaugos institucijos turi glaudžiai bendradarbiauti ne tik su vietine bendruomene ir įvairiomis organizacijomis, padedant aukai, bet ir turėti galimybę nukreipti patį smurtautoją gydymuisi, mokymuisi teigiamo socialinio elgesio ir pan. bei taikyti sankcijas, jei smurtautojas to daryti nenori. Prevencija turi būti nukreipta ne tik į smurto auką, bet ir į smurtautoją, tik tada ji bus efektyvi. Visuomenėje turi būti ugdomas nepakantumas šeimose vykstantiems negatyviems reiškiniams.

1.4. Nusikalstamumas ir socialinė aplinka. Visuomenė ir įstatymas

Teisinėje, demokratinėje valstybėje privaloma laikytis įstatymų. „Visuomenių veikla būtų sužlugusi, virsdama chaosu, jei nebūtų laikomasis taisyklių, nustatančių, jog kai kurios elgsenos rūšys tam tikruose kontekstuose yra tinkamos, o kitos – ne“ (Acus, Kraniauskas, 2007).

Nusikalstamumą lemiantys veiksniai yra glaudžiai susiję su socialine aplinka.. Socialiniai santykiai yra įvairūs ir pasireiškiantys dviem lygiais:

- makrolygiu - tai žmogaus santykiai su valstybe ir visuomene;

- mikrolygiu – tai žmogaus santykiai su įvairiomis bendruomenėmis, asmeniniai santykiai šeimoje, darbe, mokykloje ir pan. Dažniausiai mikrolygyje kyla nepasitenkinimas savo socialine ir turtine padėtimi, būsto sąlygomis, santykiais šeimoje ir pan.

Tačiau šių lygių negalima nagrinėti atskirai, nes jie yra priklausomi vienas nuo kito. (Павленко, 2007, Беляева, 2009)

O. V. Pavlenko ir I. M. Beliajeva nusikalstamumą veikiančius socialinius veiksnius skirsto į grupes.

9 lentelė

Nusikalstamumą veikiantys socialiniai veiksniai

Socialiniai - ekonominiai	Makro lygis	Neteisėtai yra perskirstomos piniginės lėšos, visuomenės pasiskirstymas į labai turtingus ir skurdžius, stabilios vidutinės visuomenės klasės nebuvimas ir pan.
	Mikro lygis	Nedidelės pajamos, blogos būsto sąlygos ir pan.
Socialiniai - politiniai	Makro lygis	Tarptautiniai konfliktai, politiniai prieštaraavimai ir pan.
	Mikro lygis	Politinis neraštingumas, rinkėjų pasyvumas ir pan.
Ideologiniai	Makro lygis	Kaip visuomenė ir bendruomenė vertina nusikalstamą elgesį, ideologinių valstybinių programų trūkumas, smurto, pornografijos ir prostitucijos skatinimas ir pan.
	Mikro lygis	Vertybių formavimas šeimoje, mokykloje ir pan.
Teisiniai	Makro lygis	Teisinis nihilizmas valdžios struktūrose, visuomenės teisinis neišprusimas, įstatymų netobulumas ir pan.
	Mikro lygis	Neefektyvus teisinis auklėjimas.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis O.B. Павленко, 2007, И. М. Беляева, 2009.

Kaip matome devintoje lentelėje, socialiniai – ekonominiai nusikalstamumą veikiantys socialiniai veiksniai yra susiję su valstybės ekonomika, socialiniai-politiniai – su valstybėje formuojama ir vykdoma politika, ideologiniai ir dvasiniai yra susiję su visuomenėje esančiomis ir puoselėjamomis moralinėmis vertybėmis, joje egzistuojančia pasaulėžiūra, teisiniai – susiję su įstatymų leidyba ir su visuomenės teisine kultūra (Павленко, 2007, Беляева, 2009).

Nusikalstamumas yra susijęs su daugeliu socialinių procesų, kuriuos jis pats veikia ir kurių yra veikiamas (Bluvšteinas, 1994). Egzistuoja daug mokslinių bendrųjų ir specialiųjų teorijų, siekiančių paaiškinti nusikalstamumą: kriminalinės asmenybės teorijos, socialinės kontrolės teorijos, socialinės kontrolės neutralizacijos teorijos, subkultūros, socialinio konflikto teorijos ir pan.. Viena iš naujausių - integralioji nusikalstamumo teorija, bandanti sujungti kelias teorijas. Tačiau jos yra labai sudėtingos, nes apima labai daug veiksmų ir aprašo sudėtingą jų sąveiką, jas reikia iš naujo tirti ir pagrįsti (Justickis, 2001).

Socialinės aplinkos įtaką nusikalstamumui tyrinėja įvairių sričių: sociologijos, kriminologijos, psichologijos ir pan., mokslininkai. Sociologai išskiria nukrypstančio elgesio teorijas, kurios analizuoja tokio nukrypimo priežastis.

Nukrypstančio elgesio teorijos

Visuomenės lygmens socialinio poveikio teorijos	Visuomenės lygmens socialinio atoveiksmio teorijos	Individo lygmens socialinio atoveiksmio teorijos	Individo lygmens socialinio poveikio teorijos
Socialinių normų pažeidimai siejami su struktūrinėmis visuomenės charakteristikomis: skurdu, populiacijos tankumu, bendruomenės integracija ir pan.	Domisi visuomenės struktūros procesais, čia dėmesio centre – nevienodos galios pasiskirstymas visuomenėje ir jos sutelktumas vieno visuomenės sluoksnio rankose.	Tiriamos individualios nusižengusio asmens savybės ir jo betarpiška socialinė aplinka: bendraamžių, šeimos įtaka, emocinės nuostatos ir pan.	Atskleidžia kaip visuomenės reakcija į socialinės normos pažeidimą gali pastūmėti nusižengusį asmenį ir toliau nusikalsti.
Ekologinės teorijos; Struktūrinių suvaržymų ir anomijos teorijos; Subkultūrų teorijos.	Marksistinė kriminologija; Radikalioji kriminologija; Postmodernistinė kriminologija; Feministinės teorijos.	Socialinio išmokymo teorija; Socialinės kontrolės ir suvaržymų teorija; Racionalaus pasirinkimo teorija.	Etikečių klijavimo arba žymėjimo teorija.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis: A.Acus ir L.Krniauskas „Socialinio elgesio nukrypimų sociologija“ (2007).

Kaip matome dešimtoje lentelėje, nukrypstančio elgesio teorijos yra suskirstytos į grupes, kurių lauką sąlygoja dvi ašys. Pirmoji identifikuoja analizės lygmenį ir mastą. Mikrolygmens poveikio teorijos analizuoja patį individą ir jo socialinę aplinką. Makrolygmens teorija analizuoja visuomenėje egzistuojančias didesnes grupes ir jų įtaka nusikalstamumui bei vienu socialinių grupių poveikį kitoms. Tai vadinama atoveiksmio teorija (Acus, Krniauskas, 2007).

Nusikalstamo elgesio šaltiniai (sociologiniu požiūriu):

- Visuomenės vystymosi prieštaravimai, kuriuos sąlygoja žmogaus poreikiai ir ribotos galimybės juos patenkinti. Tie žmonės, kurie jaučiasi arba įsivaizduoja esantys nuskriausti, yra labiausiai linkę konfliktuoti su aplinkiniais ir visa visuomene (Bluvšteinas, 1994). Kartais šie konfliktai perauga į nusikaltimus. „Jaunuolius, kuriuos nuskriaudė nepalankios aplinkybės, yra labai sunku, o kartais net neįmanoma įtikinti, kad visuomenėje, kurioje žmogus nevertinamas, jo sveikata, lytinė nelygybė, turtas, šeima yra vertybės. Socialiai pažemintų žmonių grupių vaikai retai susitaiko su esama padėtimi, dažnai siekia išvengti tokio pat likimo, demonstruodami visuomenei nepagarbą ir priešišumą“ (Acus, Krniauskas, 2007, p. 98-99).

- Visuomenės socialinės struktūros pasikeitimai, vienas iš kurių yra mažėjanti nekvalifikuoto darbo paklausa ir augantis aukščiausios kvalifikacijos darbuotojų poreikis (Bluvšteinas, 1994). Tai susiję su galimybėmis įgyti puikų išsilavinimą. Dėl tam tikrų

priežasčių jo neigiję asmenys gali tikėtis paprasčiausio, nekūrybiško darbo, o tai žmogui sukelia nepilnavertiškumo jausmą. Jei dėl tokios savo situacijos jis ima kaltinti visuomenę, tai tokio žmogaus veiksmai gali peraugti į nusikaltimus.

- Šeimos modelio – kai vienuose namuose gyvena dvi kartos – tėvai ir vaikai, o seneliai gyvena atskirai, įsitvirtinimas (Bluvšteinas, 1994). Tėvai dažniausiai daug dirba, vaikai būna be priežiūros ir tam tikrų pareigų. Todėl nusilpsta tarpusavio emociniai ryšiai, vaikai neišmoksta dirbti. O tai veda prie „socialinės dezintegracijos - visuomenės narius saistančių ryšių – su šeima, kolektyvu, įvairiom visuomeninėm grupėm – susilpnėjimo ir/ar išnykimo“ (Juknevičius, 2008, p. 135)

- Socialinis žmonių mobilumas – žmonės nebėra prisirišę prie vienos vietos, dažnai pakankamai lengvai keičia darbą, gyvenamąją vietą, todėl silpnėja ryšys su artimiausia aplinka. Tai gali sudaryti sąlygas nestabiliam elgesiui (Bluvšteinas, 1994).

Pavieniui išvardinti faktoriai gali neturėti jokio neigiamo poveikio, tačiau sąveikaudami su kitais socialiniais procesais, jie gali tapti nusikalstamumą sąlygojančiais veiksniais.

Norint mažinti nusikalstamumą pirmiausiai reikia šviesti visuomenę apie tai, kokie veiksmai yra uždrausti ir baudžiami. Būtina supažindinti apie nusikaltimų mechanizmą, nagrinėti nusikaltimo situacijas, psichologinius ir kitus jį sąlygojančius procesus. Tik tada stipriau veikia socialinė kontrolė, o per ją ir įstatymas (Justickis, 2001) Socialinė kontrolė – visuomenėje egzistuojantys specialūs socialiniai, elgesio kontrolės mechanizmai, kurie sulaiko žmones nuo nusikaltimų darymo (Justickis, 2001).

Suprantama, kad nusikalstamumas siejasi ne tik su ekonominiais ir politiniais veiksniais, bet pirmiausiai su žmogumi, jo vertybinėmis nuostatomis, dorove, pasaulėžiūra, kūrybiškumu. Tokį žmogų galima išugdyti tik visų mūsų - visuomenės, mokyklos ir šeimos – pastangomis. Svarbu žmogaus vertybines nuostatas suformuoti kuo jaunesniame amžiuje, nes paauglystėje ir jaunystėje yra ypač didelis skatinančių nusikalsti veiksmų poveikis. Būtina nukreipti žmogų į kūrybinę pozityvią veiklą. Viena iš tokių vertybinių nuostatų yra didžiavimasis savo šalimi. Tokius žmones vienija bendras požiūris į tautos istoriją, dabartį, ateities perspektyvas ir bendra veikla. Tokie žmonės yra linkę prisidėti prie šalies klestėjimo (Juknevičius, 2008).

Taip pat reikia didinti pasitikėjimą socialinėmis: teisėsaugos, švietimo, sveikatos apsaugos ir pan., bei politinėmis institucijomis Lietuvoje ir taip mažinti dėl to kylantį bejėgiškumo jausmą, socialinės nelygybės jausmą. „Pasitikėjimas institucijomis – būtina ne tik demokratijos raidos sąlyga, svarbus socialinio kapitalo parametras, bet ir reikšmingas tautą integruojantis veiksnys“ (Juknevičius, 2008, p. 138). Reikia mokyti suvokti įstatymus ir jų laikymosi prasmę, nebūti abejingiems mus supančiai aplinkai. Žmonių susvetimėjimas yra

didžiulis. Retas pasidomi šalia gyvenančiojo problemomis, aptaria bendrus klausimus, dalyvauja bendroje, nedarbinėje veikloje. Todėl reikia didinti patį žmonių solidarumą, skatinti juos dalyvauti įvairių organizacijų veikloje, susitelkti sprendžiant įvairias problemas, nebūti abejingais šalia esantiems žmonėms ir pan.

Dar vienas labai svarbus veiksnys nusikalstamumo mažinimo ir nusikaltimų prevencijos strategijoje yra pilietinės atsakomybės didinimas. Pavyzdžiui, tai suvokimas, kad mokesčių slėpimas kenkia ir mums patiems, kad greičio viršijimas kelyje gali sukelti neigiamas pasekmes net tik pačiam, bet ir šalia važiuojančiam, kad įsigytos kontrabandinės prekės daro žalą valstybės biudžetui, o tuo pačiu ir mums patiems, ir daugelis kitų kasdieninio gyvenimo pavyzdžių. Mūsų visuomenėje paplitusi „ryški takoskyra tarp „mano“ ir „ne mano“ (įmonės, gatvės, kažkam kitam priklausančio miško, valstybės) ir yra pati didžiausioji kliūtis pilietiškumo sampratos formavimuisi“ (Jasaitis, 2011).

Žmogaus ugdymo tikslus gali padėti pasiekti žiniasklaidos priemonės, nes jos formuoja požiūrį į įvairius socialinius reiškinius, tarp jų ir į nusikalstamumą bei jo prevenciją. Tačiau šiuolaikinė žiniasklaida dažnai pamiršta savo pilietines funkcijas. Ji yra tapusi verslo organizacija, kuriai svarbu uždirbti kuo daugiau pinigų. Dėl to reikia kelti savo „reitingus“, o to siekiama skelbiant kuo daugiau sensacingesnių pranešimų, naudojant skambias, turinčias apstulbinti antraštes, tarnaujant didesnę įtaką turinčioms grupėms. Tokios žiniasklaidos formuojamą visuomenę „tikslinga vadinti ne žinių, o „įvaizdžių“ visuomenė“ (Jasaitis, 2011). Dažnai pamirštama, kad politika ir žiniasklaida turėtų bendradarbiauti: objektyviai informuoti apie vykstančius procesus, jų pasekmes, tarp jų ir apie kriminogeninę padėtį šalyje. Žiniasklaida turėtų atlikti šviečiamąją funkciją, o ne teikti paskalų lygio informaciją, klaidinančiai formuojančią žmogaus vertybines nuostatas.

2. NUSIKALSTAMUMO MAŽINIMO IR PREVENCIJOS STRATEGIJA RADVILIŠKIO RAJONE

2.1. Gyventojų struktūros ir užimtumo pokyčiai

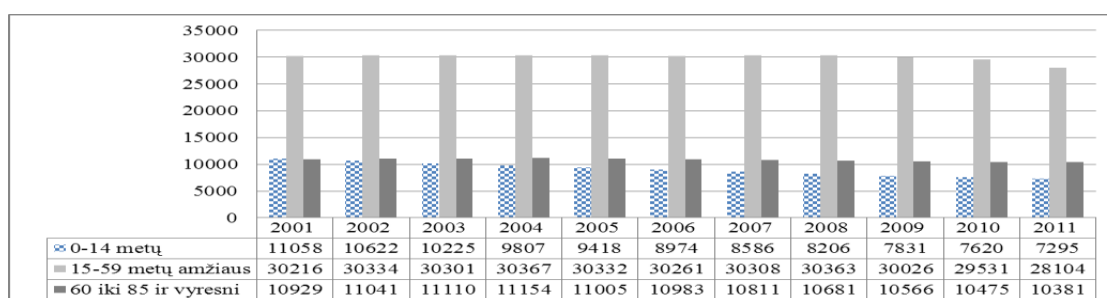
Radviliškio rajono plotas yra 1 635 km². Pagal plotą tai 11-oji savivaldybė Lietuvoje. Rajono savivaldybės teritorijoje yra du miestai (Radviliškis ir Šeduva), 10 miestelių (Baisogala, Grinkiškis, Palonai, Pašušvys, Pociūnėliai, Sidabras, Šaukotas, Šiaulėnai, Tyruliai, Vadaktai) bei 420 kaimų. Administraciniu-teritoriniu požiūriu savivaldybė suskirstyta į 12 seniūnijų: Radviliškio miesto, Šeduvos miesto, Radviliškio, Aukštelkų, Tyrulių, Šiaulėnų, Šaukoto, Grinkiškio, Baisiogalos, Skėmių, Sidabravo, Pakalniškių. Radviliškio rajone suformuotos 39 „seniūnaitijos“. Lietuvos statistikos departamento duomenis Radviliškio rajone 2012 metų pradžioje Radviliškio rajone buvo 44713 gyventojai.

2 pav. Radviliškio rajono gyventojai ir jų pasiskirstymas pagal lytį

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280ChromeHTML\Shell\Open\Command>. Žiūrėta [2012-03-15]

Kaip matome iš 2 paveikslo, kiekvienais metais Radviliškio rajonas sumažėja apie 1000 gyventojų. Tačiau tokios gyventojų mažėjimo tendencijos yra pastebimos visoje Lietuvoje. Apytiksliai 52 proc. Radviliškio rajono gyventojų sudaro moterys.

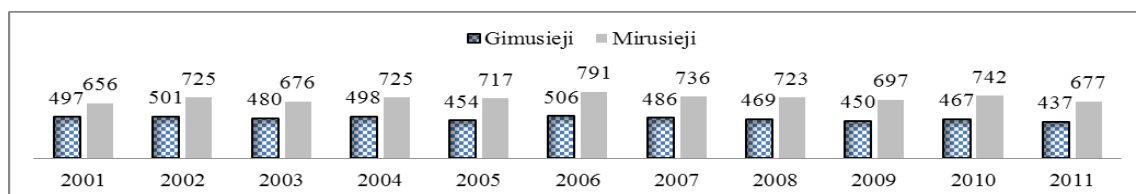

3 pav. Radviliškio gyventojų pasiskirstymas pagal amžių

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. Žiūrėta [2012-03-15]

Kaip matome iš paveikslo, daugiausiai Radviliškio rajone gyvena darbingo amžiaus (15-59 metų amžiaus grupė) žmonių. Tačiau galime pastebėti neigiamus pokyčius: darbingų žmonių skaičius mažėja labai sparčiai. Kaip jau minėta, rajonas netenka maždaug 1000 gyventojų kasmet. Taip pat mažėja ir „būsimoji darbo jėga“ – 0-14 metų amžiaus grupė – kasmet apie 320 gyventojų. 2009-2010 m. buvo užfiksuotas apytiksliai 200 gyventojų sumažėjimas 0-14 metų amžiaus grupėje, tačiau 2011 m. gyventojų mažėjimas paspartėjo. Lietuvos statistikos departamento duomenimis vidutinis Radviliškio gyventojų amžius buvo:

2005 m. – 38,1 m.,
2006 m. – 38,4 m.,
2007 m. – 38,5 m.,
2008 m. – 38,8 m.,
2009 m. – 39,0 m.,
2010 m. – 39,3 m.,
2011 m. – 39,8 metai.

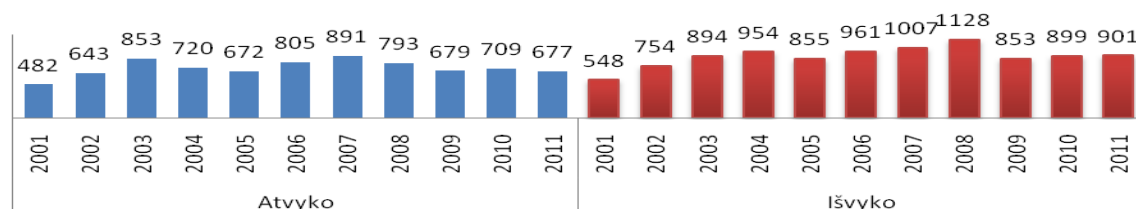

4 pav. Radviliškio gyventojų gimstamumas ir mirtingumas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. Žiūrėta [2012-03-15]

Kaip matome iš paveikslo, gyventojų kaita rajone yra neigiama: daugiau gyventojų miršta, negu gimsta. Lietuvos statistikos departamento duomenimis Radviliškio rajone yra vienas iš didžiausių kūdikių mirtingumas – 19,3 proc., kai tuo tarpu šalies vidurkis yra 4,3 proc.

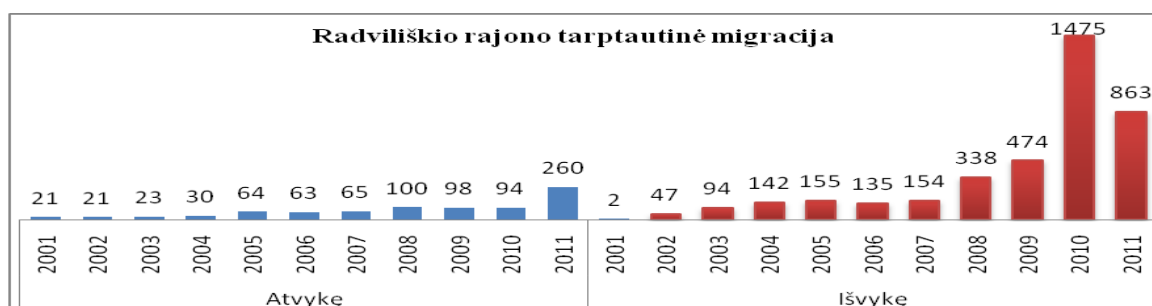
Dar viena didelė gyventojų mažėjimo priežastis yra migracija: vidaus, kai žmonės išvyksta gyventi į kitus rajonus ir tarptautinė (emigracija), kai jie išvažiuojama į kitas valstybes.

5 pav. Radviliškio rajono gyventojų vidaus migracija

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. Žiūrėta [2012-03-15]

Kaip matyti iš paveikslo, nagrinėjamu laikotarpiu iš Radviliškio rajono daugiau gyventojų išvyko, negu atvyko. Viena iš priežasčių yra ta, kad daugelis jaunų žmonių išvyko toliau mokytis ir ten deklaravo savo gyvenamąją vietą. Mažesni Radviliškio rajono kaimeliai yra labai nutolę nuo didesnių miestų, todėl nedarbo problemos verčia darbingo amžiaus žmones keisti savo gyvenamąją vietą – išvažiuoti į didesnius miestus.

6 pav. Radviliškio rajono gyventojų tarptautinė migracija (emigracija)

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. Žiūrėta [2012-03-15]

Kaip matyti iš 5-6 paveikslų, tarptautinė migracija iki 2009 metų buvo ženkliai mažesnė negu vidaus migracija, tačiau 2010 m. ji išaugo ir trečdaliu viršijo vidaus migraciją. 2011 metais emigracija sumažėjo beveik trečdaliu. Kaip nurodo Lietuvos statistikos departamentas, tam įtakos galėjo turėti LR sveikatos draudimo įstatyme 2010 m. atsiradusi prievolė nuolatiniais šalies gyventojams mokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas, todėl savo išvykimą į užsienio valstybę deklaravo ne tik išvykstantieji, bet ir jau seniai gyvenantys užsienyje. Lyginant Radviliškio rajoną su kitais Lietuvos rajonais nustatyta, kad šis rajonas yra tarp pirmaujančių pagal emigravusių žmonių skaičių – 31,6 proc. (šalies vidurkis – 25,3 proc.). Lyginant vidaus ir tarptautinę migraciją išryškėjo, kad atvykstančiųjų skaičius yra mažesnis negu išvykstančiųjų, neto migracija yra neigiama.

Mažas gimstamumas ir neigiamas migracijos saldo Radviliškio rajone turėjo įtakos ir rajono švietimo įstaigų skaičiui.

11 lentelė

Radviliškio rajono švietimo įstaigų skaičius 2005 ir 2011 m.

2005 metai	2011 metai
3 ikimokyklinio ugdymo įstaigos;	4 ikimokyklinio ugdymo įstaigos;
5 mokyklos-darželiai;	3 mokyklos-darželiai;
1 jaunimo mokykla;	1 jaunimo mokykla;
12 pagrindinių mokyklų;	10 pagrindinių mokyklų;
6 vidurinės mokyklos;	3 vidurinės mokyklos;
3 gimnazijos;	4 gimnazijos;
2 papildomojo ugdymo įstaigos	2 neformaliojo švietimo įstaigos; 2 universalūs daigafunkciai centrai

Šaltinis: Radviliškio savivaldybės 2011 m. veiklos ataskaita, p. 29, prieiga per internetą: <http://www.radviliskis.lt/files/veikla-savivaldybes-veiklos-atskaita-2011.pdf>. Žiūrėta [2012-03-18]

Kaip matyti iš lentelės, didžiausią neigiamą įtaką gimstamumas ir emigracija turėjo pagrindinių ir vidurinių mokyklų skaičiui, jų sumažėjo nuo 18 iki 13 ir, atsižvelgiant į rajono gimstamumo rodiklius, tikėtina, kad dar mažės. Radviliškio rajono savivaldybės duomenimis, 2011 m. rajone pagal ikimokyklinio ugdymo programas ugdomi 34 proc. ikimokyklinio amžiaus vaikų. Radviliškio rajono įstaigose yra ugdoma 76 proc. priešmokyklinio amžiaus vaikų.

12 lentelė

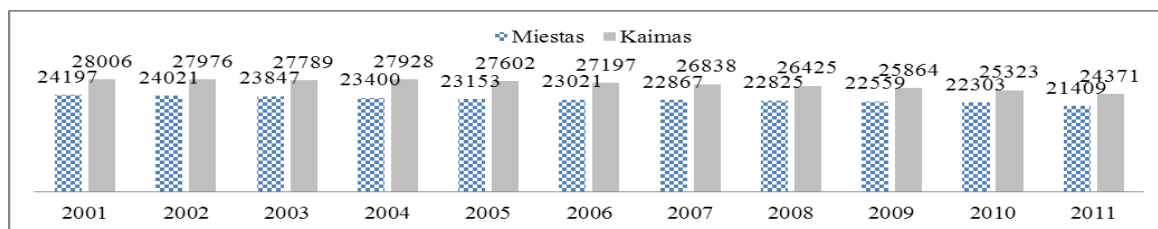
Mokinių skaičius Radviliškio rajono ir Radviliškio miesto bendrojo ugdymo mokyklose

Laikotarpis	Mokinių skaičius Radviliškio rajone	Mokinių skaičius Radviliškio mieste	Mokinių besimokančių 10-12 ir 2-4 gimnazijos klasėse skaičius
2008-2009	6890	3429	1833
2009-2010	6485	3227	1749
2010-2011	6118	3039	1600
2011-2012	5817	2913	Duomenų negauta

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Radviliškio rajono savivaldybės 2011 metų veiklos ataskaita, p. 30 ir Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieigos per internetą: <http://www.radviliskis.lt/files/veikla-savivaldybes-veiklos-atskaita-2011.pdf>, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. Žiūrėta [2012-03-18]

Kaip matome iš lentelėje pateiktų duomenų, mokinių skaičius tiek Radviliškio rajone, tiek Radviliškio mieste, mažėja. Per ketverius mokslo metus Radviliškio rajone sumažėjo 1073 mokiniai, o Radviliškio mieste – 516 mokinių. Kadangi Radviliškio rajone mokinių labai sparčiai mažėja, todėl tenka vykdyti mokyklų tinklo pertvarką, kurios paskirtis, kaip skelbiama – „sukurti savivaldybėje efektyvumo, prieinamumo ir kokybės reikalavimus atitinkantį mokyklų tinklą, turėti pakankamai pradinio, pagrindinio, vidurinio bei neformaliojo švietimo programų teikėjų, sudaryti kokybiškas sąlygas visiems vietos bendruomenės nariams ugdytis bei užtikrinti pedagoginę, psichologinę, specialiąją ir socialinę pedagoginę pagalbą, išsilavinimo įgijimą pagal valstybės nustatytus standartus.“ (Radviliškio rajono savivaldybės 2011 metų veiklos ataskaita, p. 30).

Radviliškio rajono gyventojai pagal gyvenamąją vietovę pasiskirstę beveik tolygiai.

7 pav. Gyventojų skaičius Radviliškio rajone pagal gyvenamąją vietovę

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. Žiūrėta [2012-03-19]

Kaip matyti iš 7 paveikslo, apie 47 proc. Radviliškio rajono gyventojų gyvena mieste, o apie 53 proc. – kaimiškosiuose vietovėse. Per dešimtmetį didelių vietovių gyventojų skaičiaus pokyčių nepastebėta, todėl negalima teigti, kad miestiečiai grįžta į kaimą. Nuo 2001 m. iki 2011 m. mieste gyvenančiųjų sumažėjo 2788 gyventojais, o kaimiškosiuose vietovėse – 3635 gyventojais.

Anksčiau atliktuose tyrimuose buvo teigiama, kad „gyventojų migracija iš miesto į kaimą suaktyvėjusi. Pagrindinės migravimo į kaimą priežastys yra išsikūrimas priemiestinėse gyvenvietėse ir grįžimas ūkininkauti.“ (žr. L.Laužadienė, 2008, p. 42). Tačiau Radviliškio rajono statistikos duomenys rodo matyti, kad miestiečiai įsikuria tik tose priemiestinėse gyvenvietėse arba kaimiškosiuose vietovėse, kurios yra arti didesnių rajono centrų. Tikėtina, kad gyvenančiųjų kaimiškosiuose vietovėse sumažėjimą 2011 metais labiausiai lėmė ekonominės sąlygos: išaugusios degalų kainos, sumažėję atlyginimai. Tai įtakojo žmonių apsisprendimą įsikurti arčiau savo darbo vietų. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis ilgalaikis nedarbas Lietuvos kaimiškosiuose vietovėse 2011 m. siekė 12 proc., o mieste tik 6,3 proc.). Rajono duomenys rodo, kad gyventojų skaičiaus sumažėjimui tiek mieste, tiek ir kaimiškosiuose vietovėse didžiausią įtaką daro migracija (tiek vidaus, tiek tarptautinė) bei neigiama gyventojų kaita.

Statistikos departamento duomenimis Radviliškio rajone šeimų, įtrauktų į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, grupę, kaita yra nedidelė:

13 lentelė

Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, kaita 2005-2011 m.

Metai	Šeimų skaičius	Vaikų skaičius
2005	274	678
2006	186	496
2007	204	532
2008	209	521
2009	229	597
2010	230	570

2011	244	596
------	-----	-----

Šaltinis: Radviliškio rajono savivaldybės 2011 metų veiklos ataskaita, prieiga per internetą: <http://www.radviliskis.lt/files/veikla-savivaldybes-veiklos-atskaita-2011.pdf>. Žiūrėta [2012-03-18]

Viena iš didžiausių įrašymo į apskaitą priežasčių – socialinių įgūdžių stoka. Perpus mažiau įrašyta dėl girtavimo, o išimtiniais atvejais – dėl fizinės, psichologinės ar seksualinės prievartos prieš vaikus. Nepasiturintiems Radviliškio rajono gyventojams yra skiriamos socialinės pašalpos – piniginė parama.

14 lentelė

Radviliškio gyventojams teikiamos piniginės socialinės pašalpos

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gavėjų skaičius	2591	2421	2612	1432	822	663	757	793	1674	3578	Nėra duomenų
Mokinių, gaunančių nemokamą maitinimą mokykloje, skaičius	Nėra duomenų	Nėra duomenų	Nėra duomenų	Nėra duomenų	2353	1702	1761	3986	2817	2923	2980

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos socialiniu žemėlapiu, prieiga per internetą: <http://www.socialiniszemelapis.lt/index.php?-1492246947>. Žiūrėta [2012-03-16].

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, asmenų gaunančių socialines pašalpas 2010 metas buvo daugiausiai per visą dešimtmetį. Tikėtina, kad tai yra susiję su ekonomine situacija Lietuvoje. Kaip skelbiama Savivaldybių žinių internetiniame puslapyje, nuo 2012-01-01 Radviliškio rajono savivaldybė dalyvauja penkiose Lietuvos savivaldybėse vykdomame eksperimente: ji pati iš rajono savivaldybės biudžeto skirsto piniginę socialinę pašalpą savo bendruomenės nariams. Šiuo eksperimentu siekiama skatinti žmones gyventi ne iš pašalpų, o užsidirbti patiems. Todėl sugriežtintos socialinės paramos teikimo sąlygos, kontroliuojamas nelegalus darbas. Visa tai atlieka patys savivaldybės darbuotojai. Yra numatytos ir paramos gavėjų pareigos, iš kurių pati svarbiausia – darbingo amžiaus asmenų, kurie nedirba ir nesimoko, dalyvavimas visuomenei naudingoje veikloje. Tikėtina, kad tai sumažins piniginių socialinių pašalpų gavėjų skaičių.

Remiantis Radviliškio rajono savivaldybės 2011 metų veiklos ataskaita, vaikų teisių apsaugos specialistai 2009 m. gavo 143 pranešimus, iš kurių 26 buvo apie smurtą prieš vaikus. 2010 m. gauta 111 pranešimų, iš kurių 22 apie smurtą patyrusius vaikus, 2011 m. – 160 pranešimų, iš jų 16 apie smurtą patyrusius vaikus. Nors įvairių pranešimų kasmet gaunama gana daug, tačiau smurtas prieš vaikus mažėja. Tikėtina, kad tam įtakos turi mokyklose vykdomi įvairūs prevenciniai projektai ir policijos pareigūnų švietėjiška veikla.

2011 metais 88 Radviliškio rajono švietimo įstaigos dalyvavo žalingų įpročių prevencijos programose, tokiose kaip: „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų prevencija“, „Įveikime kartu“, „Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos mokymo programa tėvams“, „Tiltai“ – paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa ir kt.

Viena iš didžiausių Radviliškio rajono problemų – gyventojų užimtumo ir bedarbystės problema. Remiantis Lietuvos statistikos departamento metodika, užimtais gyventojais laikomi 15 metų ir vyresni asmenys, dirbantys bet kokią darbą, gaunantys už jį darbo užmokestį pinigais ar natūra arba turintys pajamų ar pelno. Tai – samdomieji darbuotojai, savarankiškai dirbantys asmenys, padedantys šeimos nariai.

15 lentelė

Užimti Radviliškio rajono gyventojai

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
15-69 metų gyventojų skaičius	35757	35865	35849	35870	35643	35503	35317	35247	34721	34147	32682
Užimti gyventojai	16200	17500	18500	20100	20500	20100	20700	21800	18100	16800	16600

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveelections.asp>. Žiūrėta [2012-04-03].

Kaip matome iš lentelės, apie pusę Radviliškio gyventojų nuo 15 iki 69 metų amžiaus yra užimti, t.y., turintys darbo santykius. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, vidutinis samdomas darbuotojų skaičius rajone 2007 metais buvo 9246, 2008 m. – 9425, 2009 m. – 8018, 2010 m.- 7707. Iš Radviliškio rajono savivaldybės 2011 metų veiklos ataskaitos matyti, kad savivaldybė skatina žmonių versliškumą – iš biudžeto buvo skirta 80 000 litų smulkiam ir vidutiniam verslui remti. Be to, buvo skiriamos lėšos atskiroms priemonėms finansuoti. Numatyta per metus vienai įmonei skirti iki 8000 litų finansinę paramą.

16 lentelė

Registruoti bedarbiai Radviliškio rajono savivaldybėje

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Registruotų bedarbių	4000	3100	2400	1900	1300	900	800	800	2500	3900	3300

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveelections.asp>. Žiūrėta [2012-04-03].

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, 2010 m. registruotų Radviliškio rajone bedarbių skaičius beveik pasiekė 2001 metus. 2008 m. L. Laužadienė bakalauro baigiamajame darbe „Kaimiškųjų vietovių gyventojų struktūros, užimtumo ir kriminogeninės

situacijos pokyčių administravimas Radviliškio rajone“ konstatavo, kad Radviliškio rajone nedarbas sumažėjo ir prognozavo, kad tokia tendencija turėtų ir išlikti, nes auganti ekonomika didins ir užimtumą. Tačiau netikėtai prasidėjus krizei šios prognozės nepasitvirtino, nes jau 2009 m. registruotų bedarbių skaičius išaugo beveik trigubai. Viena iš pagrindinių priežasčių – Lietuvos ekonomikos susitraukimas beveik 15 proc. (Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenys), o realiai nedarbančių asmenų skaičius, tikėtina, buvo dar didesnis. Lietuvos laisvosios rinkos instituto atliktame „Lietuvos ekonomikos tyrime 2009/2010 m. (2)“ yra konstatuojamos 2009 m. nedarbo lygį lėmusios priežastys: bloga ekonominė padėtis (65 proc.), per didelis minimalios algos bei darbo santykių reguliavimas (15 proc.) ir kitos: nenoras dirbti, tinginiavimas, motyvacijos nebuvimas, verslumo stoka, kvalifikacijos, patirties stoka, per mažas siūlomas už darbą atlygis, per dideli lūkesčiai, šešėlinis darbas ir kt. (20 proc.).

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų skaičių, 2010 m. registruotų bedarbių Radviliškio rajone skaičius išaugo dar 1000 asmenų. Taip įvyko dėl Lietuvoje besitęsiančios ekonominės krizės. Tik 2011 m. bedarbių skaičius, galima sakyti, stabilizavosi ir net turi tendenciją mažėti. Tam įtakos galėjo turėti ir Šiaulių teritorinės darbo biržos Radviliškio skyriaus darbas su registruotais bedarbiais. Šiaulių teritorinės darbo biržos 2011 metų veiklos ataskaitos duomenimis, 2011 m. darbo ieškantiems asmenims Radviliškio rajone buvo suteiktos 22918 individualios konsultavimo paslaugos. Be to vyko konsultacijos grupėse, kuriose buvo lavinami darbo paieškos įgūdžiai, didinama darbinė motyvacija, mokomi susikurti darbo vietą sau ir pan. Tokiomis konsultacijomis pasinaudojo 559 asmenys. Teikiant tarpininkavimo įdarbinant paslaugas darbo ieškantiems asmenims buvo išduotos 747 rekomendacijos įsidarbinimui į darbo biržoje registruotas laivas darbo vietas, 421 asmenims padėta parengti gyvenimo aprašymus (CV), kurie paskelbti darbo biržos internetinėje svetainėje.

Lietuvos darbo biržos duomenimis per 2007 metus Radviliškio darbo biržoje užregistruotos 1577 laisvos darbo vietos, per 2008 metus – 1256, per 2009 metus – 1046, per 2010 metus – 2054, per 2011 metus - 2229 laisvos darbo vietos. Kaip matome, Radviliškio rajone laisvų darbo vietų daugėja, tačiau jos visos yra užpildomos (žr. priedą Nr. 1), todėl darytina išvada, kad laisvų darbo vietų trūksta. Šiaulių teritorinės darbo biržos duomenimis, 2010 metais Šiaulių apskrityje daugiausiai laisvų darbo vietų buvo paslaugų sektoriuje – 9299, pramonės sektoriuje – 5312, statybos sektoriuje – 3016 ir mažiausiai – žemės ūkio sektoriuje – 2311. Tokios pačios laisvų darbo vietų tendencijos išliko ir 2011 metais: paslaugų – 10517, pramonės – 5075, statybos – 3312 ir žemės ūkyje – 2151. Iš šių skaičių matyti, kad bedarbystė kaimiškiose vietovėse didėja, o Lietuvos kaimai ir toliau tuštėja, nes žemės ūkiai stambėja, atsiranda galimybės keisti žmogaus darbo jėgą įvairiais mechanizmais. Todėl

neradę arba netekę darbo kaimiškiose vietovėse, žmonės keliai gyventi arčiau didesnių miestų.

Kaip matyti pirmame priede pateiktoje lentelėje, 2011 metais 605 asmenys dirbo naudodamiesi lengvatiniiais verslo liudijimais. Tikėtina, kad šešėlinis verslas, nors ir labai pamažu, traukiasi, o bedarbių, kurie užsiimdavo nelegaliu verslu, tačiau gaudavo bedarbių pašalpas, mažėja, o gyventojų verslumas auga. Tokią išvadą iš dalies patvirtina ir Šiaulių teritorinės darbo biržos 2011 metų veiklos ataskaita, kurioje nurodyta, kad 2011 m. bedarbiams parengti 4880 individualus užimtumo veiklos planai. Remiantis Šiaulių darbo biržos duomenimis, Šiaulių apskrityje 2011 m. didžiausias įsidarbinimo galimybės turėjo šie specialistai: gydytojai, vadybininkai, bendrosios praktikos slaugytojai, buhalteriai, programuotojai, šilumos energetikos inžinieriai ir pan. bei darbininkai: konditeriai, pardavėjai, apsaugos darbuotojai, elektrikai, suvirintojai, dailidės ir pan.

2.2. Nusikalstamumo raida ir struktūriniai pokyčiai Radviliškio rajone (2000-2011)

Policijos uždavinius, numatytus 2000-10-17 LR Policijos veiklos įstatymo 5 str. (žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo užtikrinimą, neatidėliotinos pagalbos teikimą asmenims, kai ji būtina dėl jų fizinio ar psichinio bejėgiškumo, taip pat asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų, stichinių nelaimių ar panašių veiksmų, nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų atskleidimą ir tyrimą ir kt.) Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje įgyvendina Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariatas. Pagrindiniai jo funkciniai padaliniai: viešojoji ir kriminalinė policija. Kriminalinės policijos pareigūnai tiria nusikalstamas veikas, išaiškina nusikaltimus padariusius asmenis bei vykdo jų, o taip pat ir dingusių be žinios asmenų, paiešką, atlieka kitas jiems priskirtas funkcijas. Viešosios policijos pareigūnai užtikrina viešąją tvarką, eismo saugumą, teikia pagalbą nukentėjusiems nuo teisės pažeidimų asmenims, vykdo nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų, nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją ir atlieka kitas jiems priskirtas funkcijas.

Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje dar veikia trys policijos nuovados: Baisiogalos, Šiaulėnų, ir Šeduvos. Nors jose dirba tik po 2 policijos pareigūnus, tačiau jų indėlis į nusikalstamumo mažėjimą rajone yra didžiulis, nes jie tiesiogiai ir nuolat bendrauja su gyventojais, seniūnijomis, bendruomenių pirmininkais ir nariais, visuomeninėmis organizacijomis, verslininkais, vykdo šviečiamąjį teisinį darbą, konsultuoja įvairiais teisiniais

klausimais, teikia kitokio pobūdžio pagalbą, skatina gyventojus burtis į saugios kaimynystės grupes, tapti policijos rėmėjais bei vykdo ir kitą prevencinį darbą.

Šiuo metu Radviliškio rajono policijos komisariatui vykdamas nusikalstamumo, teisės pažeidimų, viešosios tvarkos prevenciją pagalbą teikia 113 policijos rėmėjai, kurie per paskutinįjį pusmetį kartu su policijos pareigūnais dirbo daugelyje organizuojamų priemonių: „Nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencija“, „Nelegalaus alkoholio ir akcizinių prekių apyvartos kontrolė“, „Viešosios tvarkos ir eismo saugumo užtikrinimas“ ir kt. Radviliškio rajone yra įkurtos 25 saugios kaimynystės grupės, kuriose dalyvauja 1605 gyventojai. Nusikalstamumų veikų sumažėjimas patvirtina teigiamus policijos veiklos darbo rezultatus.

17 lentelė

Užregistruotos ir ištirtos nusikalstamos veikos Radviliškio rajono savivaldybėje

	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Užregistruota nusikalstamų veikų	877	1262	1159	1120	801	774	945	899	894
Ištirta nusikalstamų veikų	271	519	566	478	415	428	591	581	525
Ištirtų nusikalstamų veikų dalis Radviliškio rajone	31 %	41 %	49 %	43 %	52 %	55 %	63 %	65 %	59 %
Ištirtų nusikalstamų veikų dalis Lietuvoje	Nėra duomenų	41 %	42 %	44 %	45 %	44 %	44 %	46 %	45 %

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM duomenimis, prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika. Žiūrėta [2012-04-03].

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų skaičių, nusikalstamumas Radviliškio rajono savivaldybėje, nors ir po truputį, tačiau stabiliai mažėja. Užregistruotų nusikalstamų veikų išaiškinimas viršija Lietuvos vidurkį. Nors bedarbių skaičius Radviliškio rajono savivaldybėje 2009-2011 metais (žr. 15 lent.) buvo aukštas, tačiau nusikalstamų veikų per šį laikotarpį užregistruota mažiausiai. Tai patvirtina teorinėje darbo dalyje minėtą faktą, kad nors nedarbo lygis yra tiesiogiai siejamas su nusikalstamumo didėjimu, tačiau jo statistiniai rodikliai reaguoja, vėluodami 2-4 metus (Eismontaitė, Beconytė (2011), Justickis (2004)). Tikėtina, kad nusikalstamumo padidėjimą turėtume pajusti 2012-2014 metais. Tai jau patvirtina 2012 metų užregistruotų nusikalstamų veikų Radviliškio rajono savivaldybėje duomenys: per 2011 metų pirmą ketvirtį Radviliškio rajone buvo užregistruotos 195 nusikalstamos veikos, iš jų – 184 nusikaltimai (11 sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, nužudymų neužregistruota) ir 11 baudžiamųjų nusižengimų, o jau per 2012 metų pirmą ketvirtį – 338 nusikalstamos veikos, iš jų – 287 nusikaltimai (13 sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, tarp jų 2 nužudymai) ir 51

baudžiamasis nusižengimas. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau LR BK) 10 str. nusikalstamos veikos yra skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Nusikaltimas - tai pavojinga ir LR BK uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė (LR BK 11 str.), o baudžiamasis nusižengimas apibrėžiamas kaip pavojinga ir LR BK uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą (LR BK 12 str.).

Nedarbo lygis su nusikalstamumu sietinas keliais aspektais. Pirmiausia dėl pragyvenimui reikalingų būtiniausių dalykų stokos, kai darbo neturintys asmenys tik darydami nusikaltimus jų įgyja. Antra – dėl per mažo užimtumo, kuomet nesimokantys ir nedirbantys asmenys turi per daug laisvo laiko ir ieškodami naujų saviraiškos būdų ar lengvai gaunamų pajamų daro nusikaltimus. Trečia – asmenys sąmoningai pasirinkę nusikaltėlio kelią, kai nusikaltimai yra jų pragyvenimo šaltinis.

Pagal nusikalstamų veikų pobūdį Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje dominuoja vagystės, viešosios tvarkos pažeidimai ir sukčiavimai.

18 lentelė

Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje užregistruotos nusikalstamos veikos

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
LR BK 129-131 str. (nusikaltimai žmogaus gyvybei)	5	4	1	7	7	3	1	1
LR BK 135 str. (sunkus sveikatos sutrikdymas)	4	5	4	1	4	2	2	1
LR BK 149 str. (išžaginimas)	4	3	2	1	0	4	4	2
LR BK 178 str. (vagystės)	705	572	489	323	359	356	363	319
LR BK 180 str. (plėšimai)	67	78	56	44	26	39	32	28
LR BK 181 str. (turto prievartavimas)	1	4	1	0	2	0	3	0
LR BK 182 str. (sukčiavimas)	13	34	55	19	25	92	41	46
LR BK 201 str. (Neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas ar realizavimas)	2	8	3	1	3	4	7	3
LR BK 281 str. (Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas)	74	59	57	57	40	27	12	21
LR BK 284 str. (Viešosios tvarkos pažeidimas).	44	51	64	54	36	36	50	44

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM duomenimis, prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika. Žiūrėta [2012-04-03].

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų statistinių duomenų, Radviliškio rajone pastebimas ženklus smurtinių nusikaltimų mažėjimas, tačiau padaugėjo nusikalstamų veikų, susijusių su sukčiavimais, kai apgaule, dažniausiai telefonu, prisistatant teisėsaugos institucijų ir įvairių

bankų (tarp jų ir neegzistuojančių) darbuotojais, yra išviliojami elektroninės bankininkystės prisijungimo kodai ir slaptažodžiai, po to pasisavinami aukų pinigai, jų vardu paimamos paskolos, sąskaitos panaudojamos nusikalstamu būdu gautų pinigų pervedimams. Per 2011 m. dėl tokių nusikalstamų veikų buvo pradėta 80 ikiteisminių tyrimų (pagal LR BK 182 str. (sukčiavimas) - 43 ikiteisminiai tyrimai, pagal LR BK 214 str. (netikros elektroninės mokėjimo priemonės gaminimas, tikros elektroninės mokėjimo priemonės klastojimas ar neteisėtas disponavimas elektronine mokėjimo priemone arba jos duomenimis) – 8 ikiteisminiai tyrimai, pagal LR BK 215 str. (neteisėtas elektroninės mokėjimo priemonės ar jos duomenų panaudojimas) – 29 ikiteisminiai tyrimai), o jau 2012 m. vien per pirmą ketvirtį dėl tokių nusikalstamų veikų pradėta ikiteisminių tyrimų 50 (pagal LR BK 182 str. -26, pagal LR BK 214 str.- 6, o pagal LR BK 215 str.- 18 ikiteisminių tyrimų).

Daugiausiai nuo šių nusikalstamų veikų nukentėjo įvairaus amžiaus kaimiškųjų vietovių gyventojai. Remiantis Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato 2012 metais internetiniame puslapyje <http://www.siauliu.policija.lt/?q=node> vykdoma apklausa „Kaip manote, kodėl sukčiams vis dar pavyksta rasti aukų?“ iš 229 dalyvavusių respondentų 46 procentai atsakė, kad „jie nuolat randa vis naujų sukčiavimo būdų“, 31 procentas atsakė, kad „sukčiai – puikūs psichologai“, 23 procentai atsakė, kad „per mažai viešojoje erdvėje skelbiama informacijos sukčiavimų temomis“. Remiantis 2011 metų ir 2012 metų tokio pobūdžio Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato tiriamų ikiteisminio tyrimo bylų analize, galima daryti išvadą, kad sukčiai iš tiesų yra puikūs psichologai, gerai pasiruošę pokalbiui su auka, pasiskirstę vaidmenimis, neduodantys laiko aukai atsitokėti ir apgalvoti savo veiksmus, sugebantys žmones paveikti taip, kad jie nors ir supranta, kad elgiasi netinkamai, tačiau vis tiek paklusniai vykdo nurodymus. Tokio pobūdžio sukčiavimai dažniausiai yra vykdomi iš įkalinimo įstaigų (tardymo izoliatorių, pataisos namų).

Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje yra stebimas bendras vagysčių skaičiaus mažėjimas. Tokių nusikalstamų veikų ištyrimas siekia 45,9 proc., kai Lietuvos Respublikos vidurkis yra 23,4 proc. Tačiau padaugėjo vagysčių, įsibraunant į gyvenamąją patalpą: 2011 m. tokių vagysčių užregistruota 64, 2010 m. – 55, 2009 m. – 76 (žr. Šiaulių AVPK Radviliškio rajono policijos 2011 metų veiklos ataskaita).

Eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo atvejų (stebint statistinių duomenų kaitą nuo 2004 metų) ženkliai sumažėjo. Tačiau paskutiniųjų dviejų metų duomenys rodo, kad 2011 m. lyginant su 2010 metais, tokių nusikalstamų veikų skaičius išaugo beveik dvigubai: 2011 metais šių įvykių metu buvo sužaloti 63 eismo dalyviai, iš jų 14 vaikų, o 2010 m. – 54, iš jų – 11 vaikų, 2011 m. žuvo 3 eismo dalyviai, o

2010 m. – 5. 2011 metais Radviliškio rajono policijos komisariatas suorganizavo 110 policinių prevencinių priemonių, užtikrinančių eismo saugumą (Šiaulių AVPK Radviliškio rajono policijos 2011 metų veiklos ataskaita). Tačiau, kaip matyti iš lentelėje esančių skaičių, jos buvo nepakankamai efektyvios. Todėl reikia atrasti ir pritaikyti naujas tokio pobūdžio priemones, o nustačius jau naudotas efektyviausias policines prevencines priemones, jas tęsti.

Kaip skelbiama Šiaulių AVPK Radviliškio rajono policijos 2011 metų veiklos ataskaitoje, viešosiose vietose per 2011 m. rajono buvo įvykdytų 113 nusikalstamų veikų (2010 m. – 124, 2009 m. – 118), iš jų gatvėse – 54. Išaiškintos 69 nusikalstamos veikos (2010 m. – 83, 2009 m. – 80), šių nusikalstamų veikų išaiškinamumas siekia – 61,1 % (2010 m. – 66,9, 2009 m. – 67,8 %) ir beveik dvigubai viršija Lietuvos Respublikos vidurkį - 37,6 %.

Nusikalstamas veikas daugiausiai įvykdo neblaivūs, anksčiau padarę nusikalstamas veikas asmenys.

19 lentelė

Asmenys Radviliškio rajono savivaldybės teritorijoje įvykdę nusikalstamas veikas

	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Padarytos nepilnamečių asmenų	110	108	116	99	82	70	101	66
Padarytos neblaivių asmenų	296	370	462	332	344	324	416	382
Padarytos narkotinio ar psichotropinio ar apsvaigimo būklėje	1	0	0	2	0	0	5	5
Padarytos grupės asmenų	173	125	110	104	128	227	134	151
Padarytos asmenų, anksčiau padariusių nusikalstamas veikas	305	357	255	186	153	229	265	232

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM duomenimis, prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika. Žiūrėta [2012-04-07].

Kaip matome iš 18 lentelėje pateiktų duomenų, daugiausia nusikaltimų padaro neblaivūs asmenys. Tačiau čia nurodomi tik tie asmenys, kuriems neblaivumas buvo nustatytas specialiomis priemonėmis: alkotesteriu, kraujo tyrimais arba patys prisipažino nusikalstamą veiką įvykdę, būdami neblaivūs. Tikėtina, kad tokių prisipažinusių asmenų yra mažuma, nes viena iš atsakomybę sunkinančių aplinkybių yra numatyta LR BK 60 str. 1 d. 9 p., kai veiką padarė asmuo, apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, jeigu šios aplinkybės turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui). Todėl neblaivių asmenų, įvykdžiusių nusikalstamas veikas, gali būti buvo daugiau.

Remiantis Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato 2011 metų veiklos ataskaita, per 2011 metus į komisariato operatyvaus valdymo patalpas dėl įvairių teisės pažeidimų buvo pristatyti 1905 asmenys, iš jų 1426

asmenys buvo neblaivūs, o laikino sulaikymo patalpose (areštinėje) buvo uždaryti 1129 asmenys, iš jų 1008 – neblaivūs. Ataskaita rodo, kad labai mažai nusikaltimų padaro asmenys, apsvaigę nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Per paskutiniuosius dvejus metus tokių asmenų iš viso nustatyta 10 (po 5 asmenis kasmet). Tačiau, tikėtina, kad ši statistika neatspindi tikros padėties, nes, kaip jau buvo aptarta teorinėje šio darbo dalyje, trūkstant lėšų, tikrinami tik tie asmenys, kurie yra susiję su neteisėtu narkotinių ar psichotropinių medžiagų disponavimu.

Į atskirą grupę reikėtų išskirti ir nusikalstamas veikas padariusius nepilnamečius.

20 lentelė

Nepilnamečių padarytų Radviliškio savivaldybės teritorijoje nusikalstamų veikų skaičius

	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos	110	108	116	99	82	70	101	66
Nepilnamečių padaryti nusikaltimai	89	94	104	84	76	67	89	61
Nepilnamečių padaryti baudžiamieji nusižengimai	21	14	12	15	6	3	12	5

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM duomenimis, prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika. Žiūrėta [2012-04-03].

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų statistinių duomenų, nepilnamečių nusikalstamumas Radviliškio rajone nuo 2004 metų yra santykinai stabilus: jis tai mažėja, tai vėl auga, tačiau šių pokyčių negalėtume laikyti labai reikšmingais, nes nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius, atsižvelgiant ir į jo svyravimus, užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiuje yra nežymus (žr. 17 lent.), tačiau grėsmė slypi, kad jauno amžiaus nusikaltėliai vėliau nusikalsta pakartotinai (žr. 18 lent.), be to, nepilnamečiai labiau linkę daryti nusikaltimus, o ne baudžiamuosius nusižengimus.

21 lentelė

Nepilnamečių, padariusių Radviliškio savivaldybės teritorijoje nusikalstamas veikas, skaičius

	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Nepilnamečiai, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas	84	87	98	67	77	61	95	55
Nusikaltimai	73	78	94	63	76	58	89	52
Baudžiamieji nusižengimai	11	9	4	4	1	3	6	3

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM duomenimis, prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika. Žiūrėta [2012-04-09].

Kaip matyti iš lentelės, nepilnamečių įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas skaičius nėra didelis, tačiau pavojingiausia, kad nepilnamečiai asmenys yra linkę daryti nusikaltimus, o ne mažiau pavojingą visuomenei veiką – baudžiamuosius nusižengimus. Įprasta ir tai, kad nepilnamečiai dažniausiai nusikalstamas veikas daro grupėse. Viena iš pagrindinių priežasčių lemiančių nepilnamečių nusikalstamumą yra neužimtumas: nesimoko, nedirba, nesportuoja, nelanko jokių užsiėmimų. Didelę įtaką daro ir netinkamų įpročių: tinginystės, nevalyvumo, alkoholizmo ir pan., perėmimas iš savo šeimos narių. Noras neatsilikti nuo labiau pasiturinčių savo bendraamžių, nusikalsti linkusių draugų įtaka, poreikis gauti pinigų greitai ir lengvai, įtakoja juos daryti nusikaltimus. Net išaiškinus tokių asmenų nusikaltimus ir juos nuteisus, jie lieka toje pačioje socialinėje aplinkoje, todėl sąlygos daryti naujus nusikaltimus išlieka tos pačios.

2.3. Tyrimo imties ir metodikos pagrindimas

Siekiant geriau išanalizuoti darbo temą ir pagrįsti teorinėje darbo dalyje pateiktus apibendrinimus, buvo atliktos teisinio ugdymo šeimoje ir mokykloje bei nepakantumo nusikalstamumui ir teisinės sąmonės ugdymo bendruomenėje, taikomų prevencinių priemonių atvejų analizės. Tyrėme Radviliškio rajono moksleivių požiūrį į nusikalstamumo mažinimą ir jų teisinį ugdymą šeimoje bei mokykloje, o taip pat Radviliškio seniūnų bei Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato viešosios tvarkos skyriaus prevencijos poskyrio tyrėjų (apylinkės inspektorių) nuomonę apie jų prižiūrimose teritorijose gyvenančių asmenų užimtumą, emigraciją, veikiančias bendruomenes, policijos pareigūnų bei gyventojų bendradarbiavimą bei gyventojų požiūrį į nusikalstamumą, prižiūrimose teritorijose taikomas nusikalstamumo prevencijos priemones.

Tyrimai, derinant įvairius metodus, Radviliškio rajone buvo atlikti 2012 kovo - balandžio mėnesiais dviem etapais. Pirmajame etape buvo panaudotas kiekybinių tyrimų metodas – anketinė apklausa. Tyrime taikomas instrumentas – anketa, „yra plačiai paplitęs tyrimo metodas socialiniuose moksluose dėl jo paprastumo ir galimybės greitai gauti duomenis“ (Kardelis, 2007, p. 189). Tyrimo metu respondentai buvo apklausiami paskelbus anketą internetiniame tinklapyje www.anketa.lt ir apie tai pranešus Radviliškio rajono moksleiviams bei tradiciniu būdu. Pasak A.Valackienės ir S.Mikėnės (2008), tradicinis būdas yra toks būdas, kai apklausėjas susitinka su respondentu, įteikia jam anketą, prašo ją užpildyti ir respondentui užpildžius, anketą pasiima. Šis būdas buvo pasirinktas todėl, kad per trumpesnę laiką galima apklausti daugiau respondentų. Tyrimo anketa (2 priedas) buvo sudaryta iš:

- Įvadinės dalies, kurioje respondentai buvo supažindinti su tyrimo tema, jiems buvo nurodyta kaip pildyti anketą.
- Demografinės dalies, kurioje buvo pateikti 6 klausimai, naudojant nominalinę bei intervalinę (vienas klausimas) skales, siekiant išsiaiškinti respondentų lytį, amžių, gyvenamąją vietą, mokymosi klasę ir mokymosi vietą.
- Pagrindinės dalies, kurioje buvo pateikti 26 klausimai, iš kurių didžioji dalis yra uždaro tipo, du klausimai – pusiau atviro tipo ir trys atviro tipo klausimai, siekiant išsiaiškinti moksleivių ateities planus, jų saugumo jausmą, požiūrį į nusikalstamumą, teisės pažeidimus, susijusią su nusikalstamumu patirtį bei nustatyti didžiausią neigiamą įtaką jų elgesiui darančius veiksnius.

Anketinė apklausa buvo vykdoma 2012 metų kovo - balandžio mėnesiais, šiame tyrime dalyvavo 119 moksleivių. Anketų grįžtamasis ryšys yra 100 procentų. Anketinio tyrimo duomenys apdorojome Microsoft Excel statistine taikomąja kompiuterine programa.

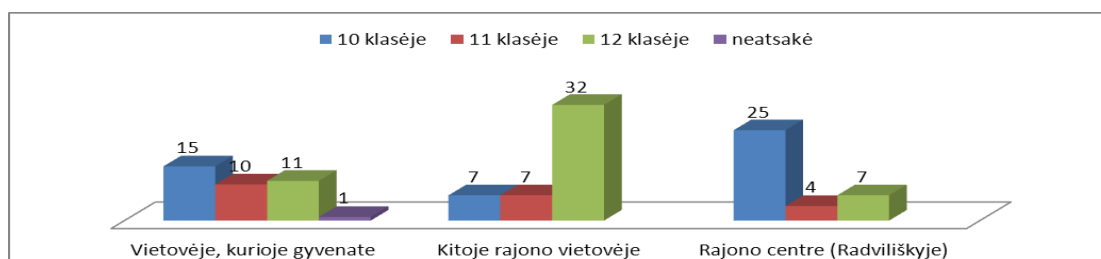
Antrasis pasirinktas tyrimo metodas – ekspertų apklausa interviu metodu. Apklausėme Radviliškio seniūnus bei Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato viešosios tvarkos skyriaus prevencijos poskyrio tyrėjus (apylinkės inspektorius). Pasak R.Tidikio (2003), kokybiniais tyrimais yra gaunami asmeninės patirties duomenys, kurie suteikia tyrėjui aiškesnį tiriamų reiškinių vaizdą. Buvo pasirinktas pusiau standartizuotas (formalizuotas) individualusis ekspertų interviu metodas. Iš anksto numatyti klausimai (priedai Nr. 3 ir Nr. 4), o interviu eigoje buvo užduodami ir papildomi klausimai. Tokio tyrimo privalumas – jo metu gaunami išsamesni ir lengviau susistemunami duomenys (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Ekspertų interviu buvo pasirinktas todėl, kad apklausti asmenys dėl savo profesinės patirties apie tiriamą problemą galėjo pateikti išsamią ir patikimą informaciją. Interviu metodas „padeda tyrėjui suvokti informantų požiūrius, nuomones, įsitikinimus“ (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008, p. 153). Interviu buvo atliekamas 2012 m. kovo – balandžio mėnesiais. Interviu buvo užrašomas į diktofoną. Jo trukmė buvo nuo 9 iki 47 minučių. Šis metodas buvo panaudotas kaip savarankiškas metodas dėl mažos atrankos, nes prevencinio poskyrio tyrėjų, prižiūrinčių jiems priskirtas teritorijas Radviliškio rajone yra 12, tiek pat yra ir seniūnų.

2.4. Teisinio ugdymo šeimoje ir mokykloje strateginiai aspektai: tyrimo duomenys

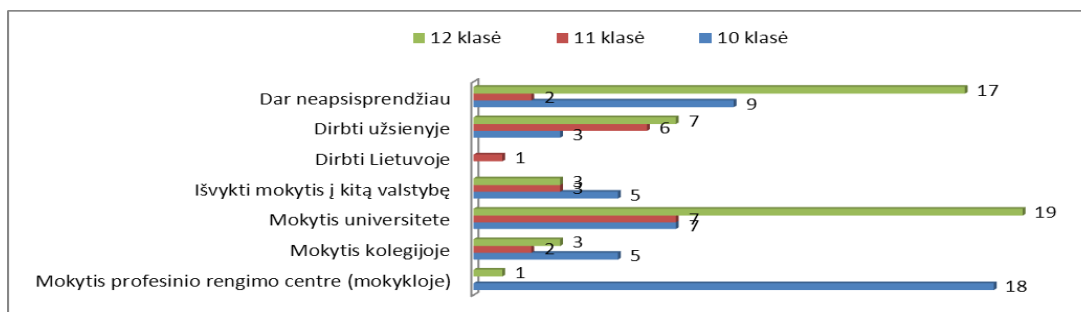
Teisinis ugdymas tiek šeimoje, tiek mokykloje yra reikšmingas pirmiausia tuo, kad vaikai su suaugusiųjų pagalba turi suvokti savo poelgius, jų daromą teigiamą arba neigiamą poveikį aplinkiniams, dėl jų kylančias teises pasekmes. Norint išugdyti įstatymus gerbiančius žmones, reikia nustatyti, kokie veiksniai labiausiai įtakoja jų neigiamą elgesį ir juos paveikti, formuojant naujas vertybines orientacijas ir nuostatas.

Siekiant išsiaiškinti moksleivių požiūrį į nusikalstamumą bei jo teisinį ugdymą buvo atlikta Radviliškio rajono baigiamųjų klasių mokinių anketinė apklausa. Apklausoje dalyvavo 119 respondentų: 67 merginos ir 52 vaikinai. 100 respondentų užpildė anketas, kurios jiems buvo išdalintos, tačiau dalis respondentų neatsakė į visus klausimus. 19 respondentų anketas užpildė internetiniame puslapyje www.anketa.lt. Vienas respondentas buvo 15 metų amžiaus, 61 respondentas 16-17 metų amžiaus, 52 respondentai – 18-19 metų amžiaus ir vienas respondentas 20 metų amžiaus. Didžioji dalis respondentų – 80 gyvena pas tėvus, 19 - su mama, 1 – su tėčiu, 9 – su mama ir tėviu, 2 - su tėčiu ir įmote, 6 respondentai gyvena pas senelius ir likusieji 2 respondentai pas kitus gimines. 34 proc. respondentų gyvena miestelyje, 31 proc.-kaimo gyvenvietėje, 26 proc.- mieste ir tik 9 proc.- vienkiemyje.

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokymosi vietovę ir klasę (N=118)

Didžioji dalis respondentų mokosi kitoje rajono vietovėje negu gyvena. Vienas respondentas savo mokymosi vietovės nenurodė.

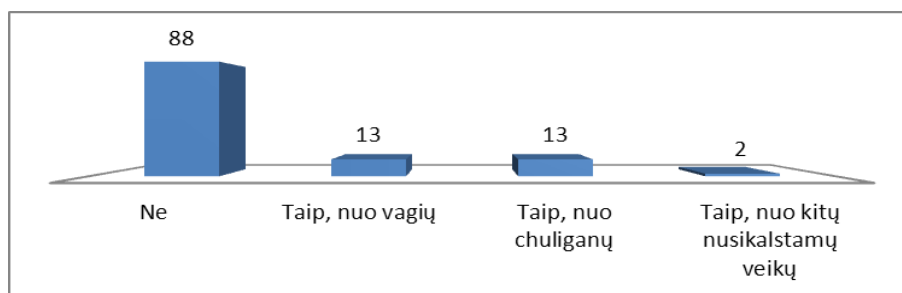

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ateities planus (N=118)

Kaip matyti iš 9 paveikslo, didžioji dalis – 38 proc. 10 klasės moksleivių ateityje planuoja mokytis profesinio rengimo centre (mokykloje), universitete – 15 proc. Net 17 proc. ketina išvykti iš Lietuvos, 19 proc. – neturi ateities planų.

Kiek kitaip yra su 11 klasės moksleiviais. Iš jų net 43 proc. ketina išvykti iš Lietuvos, 33 proc. - toliau tęsti mokslus universitete, 10 proc. yra neapsisprendę. Tarp 12 klasės moksleivių didžiausia grupė – net 38 proc. ketina tęsti mokslus universitete, 20 proc. ketina išvykti iš Lietuvos ir net 34 proc. neturi konkrečių ateities planų. Vienas respondentas į šį klausimą neatsakė. Kaip matyti iš surinktų duomenų, didelė dalis respondentų savo ateities su Lietuva nesieja, tad emigracija tikrai nemažės.

Tiriant mokinių saugumo jausmą, buvo nustatyta, kad 97 proc. respondentų saugiausiai jaučiasi šeimoje. Pagal amžiaus grupes nesaugiausiai šeimoje jaučiasi 16-17 metų respondentai, tokių yra 2. Gyvenamojoje vietovėje saugiais jaučiasi 87 proc. respondentų, nesaugiausiai jaučiasi 16-17 metų amžiaus grupės respondentai, tokių yra 9. Mokykloje saugiais jaučiasi 86 proc. respondentų, nesaugiausiai vėlgi jaučiasi 16-17 metų amžiaus grupės respondentai, tokių yra net 20. Darytina išvada, kad moksleiviai savo šeimose, gyvenamojoje vietovėje, mokykloje yra pakankamai saugūs.

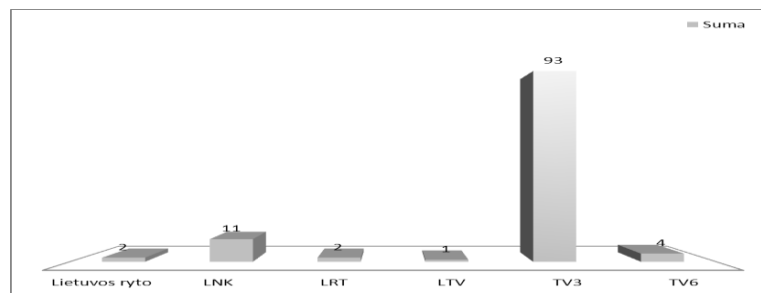
10 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai ar teko nukentėti nuo kitų asmenų nusikalstamų veiksmų (N=116)

Kad moksleiviai savo aplinkoje yra pakankamai saugūs, patvirtina ir tai, kad net 76 proc. moksleivių nuo nusikalstamų veikų nėra nukentėję. Nukentėjusieji nuo vagysčių ir chuliganų yra paskirstę po lygiai – 11 proc. Vienas respondentas įvardijo, kad yra nukentėjęs nuo bendraklasių ir vienas, kad buvo šantažuojamas, trys respondentai į klausimą neatsakė. 9 proc. respondentų nurodė, kad nusikaltėlių užpuolimo metu apsigynė patys, 6 proc. nurodė, kad užpuolimo metu nebuvo kam padėti, 3 proc., kad niekas nepadėjo, nors galėjo padėti, o vienas respondentas į klausimą neatsakė. 5 proc. respondentų atsakė, kad dėl užpuolimo jų buvo atsiprašyta, 4 proc. respondentų atsakė, kad nebuvo nustatyta, kas užpuolė, todėl nusikaltėliai liko nenubausti, 2 proc. nurodė, kad nusikaltimą prieš juos padarė asmenys buvo tinkamai teismo nubausti, 3 proc. respondentų į teisėsaugą nesikreipė, nes bijojo nusikaltėlių (arba jų bendrininkų) keršto, 5 proc. į teisėsaugą nesikreipė, bet rado galimybę taip

„pamokyti“, kad daugiau niekada neužkabintų. 91 respondentas atsakė, kad jų šeimoje nėra nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų, 11 respondentų atsakė, kad jų artimieji nukentėjo nuo vagysčių, 8, kad jų artimieji buvo sumušti, 4 respondentai nenurodė, nuo kokių nusikalstamų veikų jų artimieji nukentėjo. Respondentai kaip nukentėjusius šeimos narius įvardijo tėvus, brolius (seseris) ir senelius.

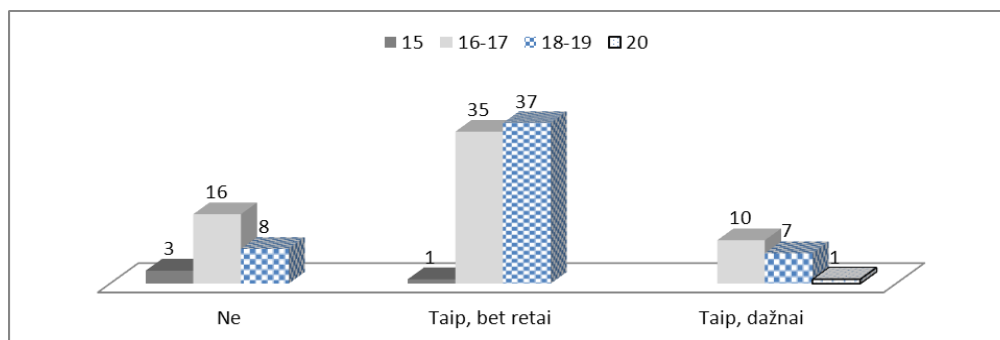
Apie įvykusias nusikalstamas veikas respondentai nurodė daugiausia sužinantys iš draugų (101 respondentas) ir tėvų (97 respondentai), iš informacinių šaltinių: televizijos – 73 respondentai, laikraščių – 69 respondentai ir interneto – 58 respondentai, mažiausiai informacijos apie įvykusius nusikaltimus jiems suteikia policijos pareigūnai – 50 respondentų ir mokytojai – 28 respondentai. Tačiau ši situacija gali keistis, nes Policijos departamentas prie LR VRM ir viešoji įstaiga „SOS projektai“ 2012-04-05 pasirašė bendradarbiavimo sutartį, kuria sutarė bendradarbiauti organizuojant profesinės savanorystės projektą „Kam to reikia?!“. Šiuo projektu yra siekiama įtraukti policijos pareigūnus į profesinę savanorystę mokyklose: mokiniams kartu su mokytoju pristatyti įvairias temas, suteikti moksleiviams galimybę kelias valandas praleisti kartu stebint jo darbą ir kt.

Paprašyti nurodyti mėgstamiausią televizijos kanalą, respondentai pasiskirstė taip:

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mėgstamiausią televizijos kanalą

Tyrimo metu nustatyta, kad respondentai labiausiai žiūri kriminalinio pobūdžio laidas: „Farai“, „24 valandos“, „Akistata“, „Žvaigždė policininkas“, pokalbių ir pramoginio pobūdžio laidas: „Valanda su Rūta“, „Ką manai?“, „Mano vyras gali“, „Chorų karai“, „KK2“, informacines laidas – žinias. Tik du respondentai žiūri informacinę, moksleiviams skirtą laidą „Ateities profesija“, keturi respondentai „Popietė su Algimantu Čekuoliu“. Labai maža dalis moksleivių mėgsta sporto laidas. Darytina išvada, kad moksleivių mėgstamiausios laidos yra lengvo, pramoginio turinio. Dauguma moksleivių mėgsta šiuos interneto tinklapius: „Facebook“, „Youtube“, „Alfa“, „15min“, „Egzaminai“. Dauguma – net 87 procentai moksleivių turi susikūrę savo puslapį „veidaknygėje“ (Facebook), kuri yra tam tikra bendravimo priemonė ir forma. Kad jiems yra tekę matyti moksleivių nufilmuotus nusikalstamus veiksmus (muštynes, patyčias) nurodė net 91 respondentas.

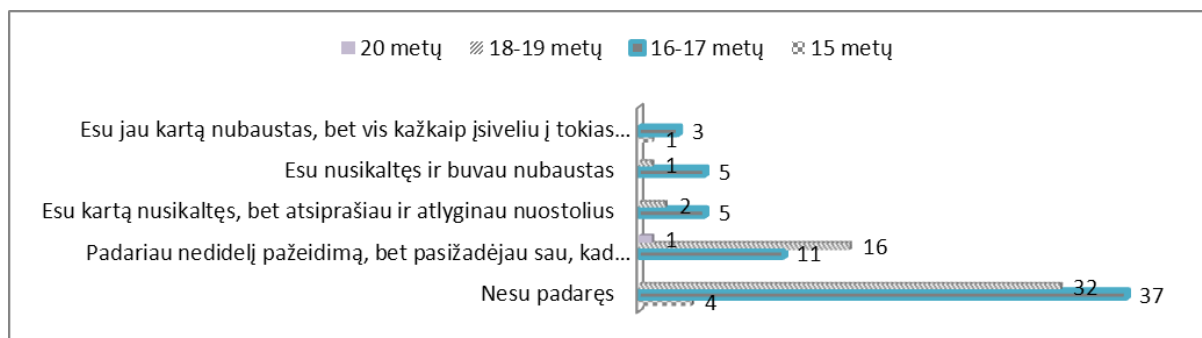
12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal matytus nufilmuotus nusikalstamus veiksmus (N=118)

Kaip matyti iš 12 paveikslėlio, daugiausiai moksleivių nufilmuotus nusikalstamus veiksmus yra tekę matyti 16-17 metų amžiaus moksleiviams. Vienas respondentas į šį klausimą neatsakė.

Kad moksleiviai daugiausiai šeimoje kalbasi apie nusikaltimus ir teisės pažeidimus nurodo 78 respondentai. Didžioji dauguma taip pat nurodė, kad didžiausią teigiamą įtaką jų elgesiui turi tėvai – 80 respondentų, seneliai - 12, broliai ir seserys - 13, kiti giminaičiai - 6. Tačiau net 19 respondentų nurodė, kad jų elgesiui teigiamos įtakos nei vienas giminaitis neturi ir ši statistika neramina, nes ji parodo, kad šie mokiniai yra praradę ryšį su artimaisiais.

Kad mokykloje su mokytojais ir kitais mokyklos darbuotojais apie nusikalstamumo priežastis ir pasekmes aptarimų nebūna, nurodė 66 respondentai, kad tokie aptarimai būna ne dažniau kaip kartą per mėnesį, nurodė 52 respondentai ir vienas respondantas nurodė, kad tokie aptarimai vyksta beveik kas savaitę.

Moksleiviams taip pat mažai teko susidurti su situacijomis, kai būtų reikėję užpultam asmeniui padėti apsiginti arba jį gelbėti nuo užpuolikų: 88 respondentai su tokiomis situacijomis nėra susidūrę, 26 respondantai tokioje situacijoje atėjo į pagalbą, o 5 respondantai pabijojo kištis. Beveik nesiskiria respondentų atsakymai, ar jie yra padėję nukentėjusiam nuo užpuoliko. Su tokiais atvejais nėra susidūrę net 85 respondantai, labai retai yra padėję 19 respondentų, o 15 respondentų nepanorėjo kištis į tokią situaciją. Apklaustieji moksleiviai ir patys yra linkę nenusikalsti:

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal teisės pažeidimus/nusikaltimus (N=118)

Net 18 nusikaltusių respondentų teigia, kad dėl savo elgesio jie bendravo su policijos pareigūnais (9 respondentai su nepilnamečių reikalų inspektoriumi ir 9 su kriminalinės policijos pareigūnu), 13 su pedagogais (8 su mokyklos socialiniu pedagogu ir 5 su mokyklos mokytojais), tik du respondentai bendravo su psichologu ir net 7 atsisakė specialistų pagalbos ir savo problemas bando išspręsti savarankiškai.

Paprašius įvardinti didžiausią neigiamą įtaką jų elgesiui, respondentų nuomonės pasiskirstė įvairiai.

22 lentelė

Respondentų elgesiui didžiausią neigiamą įtaką darantys veiksniai

Eil. numeris	Didžiausią neigiamą įtaką moksleivių elgesiui darantys veiksniai pagal svarbą	Nežymi įtaka	Didesnė įtaka	Dar didesnė įtaka	Pavojinga įtaka	Labai pavojinga įtaka	Bendri taškai
1.	Įstatymų nesilaikanti visuomenė, agresyvus elgesys aplinkoje kasdieninėje	6	16	23	28	46	449
2.	Nedraugiškas klasės kolektyvas	12	23	25	21	38	407
3.	Nesutarimai namuose tarp šeimos narių	23	21	9	24	42	398
4.	Kompiuteriniai žaidimai, kuriuose rodomas agresyvus elgesys	24	15	33	25	22	363
5.	„Siaubo“ filmai ir televizijos laidos, kuriose dažnai rodomi nusikaltimai, žiaurumas, smurtas	33	26	19	27	14	320

Atliktas tyrimas parodė, kad nusikalstamumo prevencija teisinio švietimo politikos srityje mokyklose vykdoma nepakankamai. Daugiau kaip pusė moksleivių nurodė, kad mokyklose apskritai nebūna aptarimų apie nusikalstamumo priežastis ir pasekmes. Teigiama tai, kad didžioji dalis moksleivių apie nusikaltimus ir teisės pažeidimus kalbasi savo šeimoje. Atliktu tyrimu nustatyta, kad moksleiviai daugiausiai žiūri kriminalinio pobūdžio ir pokalbių

laidas, todėl į nusikalstamumo prevenciją turėtų būti įtraukta ir televizija. Moksleiviai suvokia ir įstatymų būtinybę – didžioji dalis respondentų nurodė, kad įstatymų nesilaikanti visuomenė, agresyvus elgesys kasdieninėje aplinkoje daro labai pavojingą įtaką jų elgesio formavimuisi.

2.5. Nepakantumo nusikalstamumui ir teisinės sąmonės ugdymas bendruomenėje: tyrimų duomenys

Šio tyrimo pagrindą sudaro pusiau standartizuotieji interviu su dviem pareigūnų grupėmis: Radviliškio rajono savivaldybės seniūnais ir Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato viešosios policijos prevencinio poskyrio tyrėjais. Šios grupės tyrimui pasirinktos dėl jų atliekamų funkcijų:

- seniūnija vykdo socialinės rizikos šeimų socialinę priežiūrą, teikia siūlymus dėl šeimų įrašymo į socialinės rizikos šeimų sąrašą, priima sprendimą dėl socialinių paslaugų teikimo šeimai, teikia socialines paslaugas šeimoms, dalyvauja rengiant ir įgyvendinant vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų prevencijos gerinimo priemones, dalyvauja organizuojant civilinę saugą, rengiant ir įgyvendinant gyventojų užimtumo programas ir pan.;
- prevencijos poskyrių tyrėjų veiklos sritis yra nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų prevencijos užtikrinimas bei tyrimas, prevencinių priemonių vykdymas šalinant sąlygas ir priežastis nusikalstamoms veikoms bei kitiems teisės pažeidimams atsirasti tam tikroje priskirtoje aptarnaujamoje teritorijoje. Tarp jiems priskirtų funkcijų yra ir gyventojų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas, socialinės pagalbos gyventojams teikimas, susitikimai su gyventojais, per kuriuos yra teikiama informacija apie kriminogeninę būklę, bendradarbiavimo su policija galimybės ir naudą, apsaugos nuo nusikalstamų veikų būdus ir priemones.

Be to, tiek seniūnai, tiek prevencijos poskyrio tyrėjai geriausiai žino savo aptarnaujamų teritorijų gyventojų problemas, kriminogeninę padėtį, taikomas prevencines priemones, jų veiksmingumą.

Atliktų tyrimų rezultatai pateikiami ir analizuojami pagal pateiktus klausimus (žr. 3-4 priedus). Visi respondentai minimi vardais ir pavardėmis, interviu duomenys yra pateikiami ir susisteminti, ir kaip pasakojimų citatos. Tyrimo metu buvo apklausti pareigūnai, aptarnaujantys šias jiems priskirtas teritorijas: Radviliškio miesto, Skėmių, Baisiogalos, Grinkiškių, Radviliškio, Aukštelkų. Interviu metu policijos pareigūnų buvo klausama apie jų

aptarnaujamų teritorijų gyventojų skaičių, gyventojų nedarbo problemas, jų pragyvenimo šaltinius. Pokalbio rezultatai buvo apibendrinti sudarant lentelę.

23 lentelė

Radviliškio rajono savivaldybės seniūnijas aptarnaujančių pareigūnų pateikti duomenys apie gyventojų skaičių, amžių, nedarbą ir jo priežastis bei pragyvenimo šaltinius

Pareigūnas	Gyventojų skaičius	Aptarnaujamojoje teritorijoje daugumos gyventojų amžius	Neturintys darbo (priežastys)	Aptarnaujamos teritorijos gyventojų pragyvenimo šaltiniai
Tyrėjas Artūras Asajavičius	3900	18-50	20 procentų. Alkoholis	Nuolatinis darbas, atsitiktiniai darbai ir nusikalstamos veikos.
Tyrėjas Renatas Zdanavičius	6000	Nuo 45 metų	Dauguma gyventojų.	Atsitiktiniai darbai, darbai pas ūkininkus, pašalpos.
Tyrėja Kristina Gadliauskienė	5000-6000	Padalinta į dvi dalis, vienoje iš jų daugiausia yra pensijinio amžiaus žmonės, kitoje – nuo 30 metų amžiaus	Apie 30 procentų darbingo amžiaus žmonių. Netenkina atlyginimas, neranda norimo darbo, tinginystė.	Darbo pajamos, pensija, pašalpos.
Vyresnysis tyrėjas Rimantas Nainys	3300	Įvairių amžiaus grupių	Dauguma. Nėra darbo vietų, alkoholis.	Pajamos iš darbo, pašalpos, žemės ūkis.
Tyrėjas Haroldas Žekas	3500	35-60 metų amžiaus	Apie 10-12 procentai. Nėra darbo vietų.	Pajamos iš darbo, atsitiktiniai darbai, iš valkatavimo (pragyvenimas iš šiukšlių konteinerių).
Tyrėjas Darius Zaruskas	6500	Priklausomai nuo kaimo, kai kuriuose pensijinio amžiaus gyventojai, kai kuriuose - jaunimas	Priklausomai nuo gyvenamosios vietos, kai kuriuose kaimuose nedarbo problemos nėra, kituose bedarbystė labai didelė. Alkoholis, darbo vietų nebuvimas.	Didžioji dalis iš pašalpų, kurių daugėja kiekvieną dieną. Pajamos iš žemės ūkio, atsitiktiniai uždarbiai.

Seniūnai interviu metu nurodė, kad didžioji jų seniūnijų gyventojų dalis yra vidutinio ir pagyvenusio amžiaus, o jaunimo yra mažai. Paklausti apie nedarbo problemas jų seniūnijose, seniūnai teigia:

Skėmių seniūnijos seniūnė Romualda Rimkuvienė: „<...> nemažai turime asmenų <...> suskaičiavome virš šimto nedirbančių <...>, kad neturi darbo, tai nereiškia, kad jie nori dirbti. Aštresnė bedarbystė yra moterų. Vyrų, tai pagrinde yra tie, kurie nenori dirbti, o moterys nori“, tačiau nėra tokių darbo vietų. Seniūnė nurodė, kad seniūnijoje yra šiek tiek daugiau negu 400 darbingo amžiaus gyventojų. Didžiausias nenoro dirbti priežastis seniūnė įvardijo „vyrų- tai alkoholis, kai kur yra socialinių įgūdžių trūkumas, tiesiog žmonės ir

atpranta“ dirbti, praranda poreikį dirbti bei darbo įgūdžius, „jeigu daugiavaikės šeimos tėvas sako, kad man nepasimoka dirbti, man geriau iš pašalpų gyventi ir žiūri per dieną televizorių, net aplinkos nesusitvarko“, tokie žmonės nori, kad jais rūpintus valstybė, savyje priežasčių nieieško, tačiau tokių gyventojų nėra daug ir seniūnija bando tokius žmones skatinti gyventi kitaip: organizuoja įvairius projektus į kurių veiklą juos bando įtraukti. Seniūnė sako, kad „su pašalpom sugadinome žmones ir tas maisto davimas ... na kaime ... jei jis neįgalus, jei jis negali, fiziškai tikrai negali, bet šeimos turi galvoti, galų gale rankom susikasti ir vaikų darbiniai įgūdžiai, ir išmokti kaime užsiauginti tą morkytę, svogūniuką.“ Seniūnė nurodė, kad pagrindinis gyventojų pragyvenimo šaltinis yra žemės ūkis ir darbas miške, o socialinės rizikos šeimų (seniūnijoje jų yra apie 20) arba kandidačių į socialines rizikos šeimas – pašalpos. Pagrindinis verslas seniūnijoje – medienos pramonė ir žemės ūkis. Žemės ūkyje trūksta suvirintojų, traktorininkų, todėl jie yra atsivežami iš kitų rajonų, darbdaviai į darbą geriančių asmenų priimti nenori.

Grinkiškio seniūnijos seniūnas Albertas Poškus: *„...seniūnijoje socialines pašalpas mokame apie 60 gyventojų. <...> neregistruotų bedarbių yra kažkiek <...> dauguma palyginus turi darbą, dirba, bet žmonių sumažėjimas, tai praktiškai nedaug ir kaimuose ir miesteliuose likę, o kai tas vidutinis gyventojų amžius yra daug vyresnis, tai prasideda pensijos ir tas darbas pasidalija kažkaip. Žmonės daugiausiai gyvena iš pensijų.“ Seniūnas įvardijo ir pagrindines nedarbo priežastis: išsilavinimo, kvalifikacijos trūkumą, nenorą dirbti, nes paprasčiau yra gauti pašalpą, taip pat nurodė, kad yra žmonių, kurie ateina į darbą, padirba, tačiau gavę atlyginimą dingsta – geria, darbdaviai bijo priimti į darbą geriančius asmenis dėl darbe galinčių įvykti nelaimingų atsitikimų, „yra darbingų žmonių, kurie pašalpų pas mane ateina <...> pusę metų jas ir gauna, tai nežinau ar jiems pusę metų darbo birža nėra darbo pasiūliusi <...>, nes pagrindinis įdarbintojas yra darbo birža“. Pagrindinius Grinkiškio seniūnijos gyventojų pragyvenimo šaltinius seniūnas įvardijo darbinės pajamos gaunamas iš darbo: paslaugų sferoje, ambulatorijoje, vidurinėje mokykloje, žemės ūkyje.*

Aukštelkų seniūnijos seniūnė Alma Kubilinskienė: *„Šiandien dienai turime gaunančius socialines pašalpas virš šimto šeimų ir privalančių atidirbti savanoriškus viešuosius darbus yra 115 žmonių, tai yra didelis labai skaičius. <...> yra jaunų žmonių, kurie tingi dirbti yra ir vyresnių žmonių, kurie paprasčiausiai jau yra atpratę dirbti, jie nenori, kad ir po tas penkias dienas atidirbti jiems yra sudėtinga, ir jie amžinai neturi laiko ir randa priežasčių tūkstantį ir vieną, kad tik galėtų nedirbti.<...>Aukštelkų seniūnijoje bedarbystė yra viena iš didžiausių Radviliškio rajone, bet tai nėra tikras skaičius ir neatspindi tikro to bedarbystės lygio, kadangi, esame seniūnija prie pat miesto, susisiekimas su miestu yra labai geras“, todėl galima lengvai nuvykti į darbo biržą ir užsiregistruoti, be to, „dar labai*

vyrauja nelegalus darbas, nes eina uždarbiauti be sutarčių“. Pagrindinį pragyvenimo šaltinį seniūnė įvardijo darbinės pajamos.

Šiaulėnų seniūnijos seniūnas Vitas Pranas Tutkus: „<...> tokių tikrų veltėdžių apskaičiavome apie 15, <...> kiti gauna pašalpas, jie skaitosi, kad dirba penkias dienas <...> o pašalpų gavėjų yra kažkur į mėnesį apie 40 žmonių.“ Tačiau seniūnas tikisi, kad pašalpų gavėjų skaičius sumažės, nes sugriežtėjo reikalavimai, anksčiau būdavo, kad jei žmogus neateidavo atidirbti už gaunamą pašalpą, jam pašalpa būdavo atiduodama “Maximos“ kortele apsipirkimui, o šiuo metu, jei asmuo neatidirba už gaunamą pašalpą, pašalpa yra nutraukiama ir tik atidirbus vėl mokama. *Seniūnas sako, „kad tie, kurie nori dirbti, tie dirba visi. <...> pašalpas geriau gauti, kitą sykį už minimumą dirbdamas tiek neuždirbsi kiek gaudamas pašalpą“.*

Kaip matyti, tiek policijos pareigūnai, tiek seniūnai įvardijo pagrindines nedarbo priežastis: alkoholizmą ir darbo vietų trūkumą. Seniūnai pašalpų skyrimą socialiai remtiniams žmonėms įvardija ir kaip neigiamą valstybės politiką, neskatinančią žmogaus ieškotis darbo, ir kaip pagrindinę nenoro dirbti priežastį. Jų nuomonei pritaria ir policijos pareigūnai. Nors daugelis iš respondentų įvardijo žemės ūkį kaip vieną iš pagrindinių pragyvenimo šaltinių, tačiau taip pat nurodė, kad juose yra reikalingi kvalifikuoti žmonės, nes ūkiai šiuo metu yra sustambėję, turintys daug šiuolaikiškos ir kompiuterizuotos technikos, mažiau reikalaujantys žmogaus fizinės jėgos. Seniūnė A.Kubilinskienė pateikė pavyzdį, kad vienas jos seniūnijos ūkininkas turėdamas 2000 ha žemės, turi tik 4 darbuotojus.

Tiek seniūnai, tiek policijos pareigūnai nurodė, kad jų seniūnijose gyventojų daugumą sudaro vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonės, nes jaunimas, nerasdamas darbo savo gyvenamojoje vietoje, ieško darbo didesniuose miestuose arba emigruoja, pirmiausiai vienas iš šeimos narių, o vėliau ir visa šeima:

Skėmių seniūnijos seniūnė Romualda Rimkuvienė: „<...> nepasakyčiau, kad yra masinis emigravimas <...> išvažiavo kai kurios jaunos šeimos, nes nepragyvena, patys nerizikuoja, bijo imtis verslo, nes ir ta aplinka mūsų yra nepalanki, ir žiniasklaidos nusiteikimas, požiūris į verslininką, kad jeigu tu kažką bandai daryti, tarsi tu vagis <...>, sudėtingi įstatymai <...> tiesiog nėra daroma, kad tu kažką darytumei, kad kažką stengtumeis ir valstybinių įstaigų toks požiūris dažnai“, kad geriau nubausti, o ne padėti, pagloboti žmogų. Tokių išvykusiųjų yra apie 40.

Šiaulėnų seniūnijos seniūnas Vitas Pranas Tutkus: „<...> pagrinde išvyksta jaunimas, <...> baigia mokslus ir iškeliauja, nuo 20 iki 40 metų <...> jie įsikuria ir vaikus pasiima.“ Seniūnas nurodo, kad tokių išvykusiųjų yra apie 300.

Grinkiškio seniūnijos seniūnas Albertas Poškus: „<...> dalis išvažiuoja dirbti į didesnius miestus, <...> kitas išvažiuoja į didesnį miestą, nulekia ten į užsienį ten du ar tris mėnesius padirba, vėl kokiam didesniai mieste <...> kad jų čia pas mus seniūnijoje, kad jų labai mažai dirba tų jaunų žmonių, tai tikrai taip.“

Policijos pareigūnai įvardija dar didesnius emigracijos mastus.

24 lentelė

Emigracija, remiantis policijos pareigūnais

Pareigūnas	Emigracijos mastai aptarnaujamojoje teritorijoje	Emigrantų amžius
Tyrėjas Artūras Asajavičius	apie 5 proc. gyventojų	18-30 metų
Tyrėjas Renatas Zdanavičius	iš 1000 gyventojų -200-300	jaunimas
Tyrėja Kristina Gadliauskienė	apie 40 proc.	įvairaus amžiaus nuo 20 metų ir vyresni.
Vyresnysis tyrėjas Rimantas Nainys	Nemažai, skaičiaus įvardinti negali.	įvairaus amžiaus: ir jauni ir pensijinio amžiaus.
Tyrėjas Haroldas Žekas	apie 400	20-40 metų
Tyrėjas Darius Zarauskas	daug, skaičiaus įvardinti negali	amžiaus grupės nenurodė, tačiau pabrėžė, kad daugiausiai išvyksta praskolinę asmenys.

Retai emigravusi šeima palieka savo vaikus senelių priežiūrai, dažniausiai išsiveža kartu su savimi, tad galima daryti prielaidą, kad tokių šeimų vaikai užaugę užsienio šalyse į Lietuvą nebegriš. Kaip nurodo seniūnai ir policijos pareigūnai, išvyksta jauni, išsilavinę, protingi, norintys dirbti žmonės, o sugrįžusių yra mažuma ir grįžta tik tie, kurie dirbti nenori. Dėl emigracijos gyventojų skaičius seniūnijose ir ypač atokiau nutolusiuose nuo rajono centro, sparčiai mažėja. Dėl to tikėtina mažės ir mokyklų skaičius, o tai tik dar labiau padidins bedarbių rajone:

Šiaulėnų seniūnijos seniūnas Vitas Pranas Tutkus: „<...> vidurinė mokykla tik viena yra“, joje mokosi nedaug mokinių – nebėra net trijų šimtų, o „<...> apie 2015 m. liks tik pagrindinė mokykla.“

Grinkiškio seniūnijos seniūnas Albertas Poškus: „<...> dar kol kas yra tų mokinių, bet labai gimstamumas mažėja - kasmet po 20 mokinių ir tikriausiai kitais metais bus ir Minaičių pradinė mokykla uždaryta, nes nebesurenka jau mokinių, <...> nes nebėra kam mokytis“.

Seniūnijose kol kas dar veikia kultūros įstaigos: kultūros namai, kuriuose veikia įvairūs būreliai, bibliotekos, kurių veikla priklauso tik nuo pačių gyventojų aktyvumo. Kultūros

įstaigų organizuojamoje kultūrinėje veikloje dalyvauja labai mažai jaunimo, tačiau jis noriai lanko sporto būrelius. Seniūnijose veikia ir gyventojų bendruomenės, kurios skatina gyventojų užimtumą, organizuoja bendras talkas, dalyvauja projektinėse veiklose, organizuoja įvairius kultūrinius renginius, į savo darbą stengiasi įtraukti ir gyventojus. Grinkiškio seniūnijos seniūnas A.Poškus nurodė, kad jo seniūnijoje veikiančiose penkiose bendruomenėse daugiausiai dalyvauja gyventojai dalyvaujantys kultūrinėje veikloje. Šiaulėnų seniūnijos seniūnas nurodė, kad jo seniūnijoje yra penkios bendruomenės, tačiau realiai dirba tik trys. Paprašius įvertinti bendruomenių veiklą nusikalstamumo mažinimo ir prevencijos srityse Šiaulėnų seniūnas paaiškino, kad paskaitų šiais klausimas bendruomenėse nebuvo, bet *„kai nusikalsta, auklėja, <...> jei rimtai neprisidirba, neišduoda“*.

Seniūnė R.Rimkuvienė sako, kad jų seniūnija veikia dvi gyventojų bendruomenės, kad žmonės susitelkia sprendžiant įvairias problemas, tarp jų ir nusikalstamumo, abejose bendruomenėse veikia saugios kaimynystės grupės, žmonės patys aktyviai reaguoja į nusikaltimus, noriai padeda juos išaiškinti, pateikė pavyzdžius kaip dėka gyventojų buvo išaiškintas sukčiavimo, vagystės atvejai, sulaikyti nusikaltėliai. Ji taip pat nurodė, kad jų seniūnijoje yra ir vaikų teisių apsaugos komitetas, į kurį įeina ir policijos teritoriją aptarnaujantis policijos pareigūnas, jame kartu yra sprendžiamos įvairios problemos.

Seniūnė A.Kubilinskienė nurodė, kad seniūnijoje veikia dvi gyventojų bendruomenės, kad jos yra įkūrusios saugios kaimynystės grupes, įgyvendino po du projektus, kurių metu buvo įsigytos ir pastatytos stebėjimo kameros, vykdomos įvairios prevencinės priemonės: organizuojamos paskaitos mokyklose, dienos centre ir pan. Tyrėjas R. Zdanavičius sako, kad jo aptarnaujamoje teritorijoje veikia dvi aktyvios bendruomenės, kad šiais metais Skėmių gyventojų bendruomenė užėmė pirmą vietą Šiaulių apskrityje pagal aktyvumą, jis mano, kad bendruomenių indėlis į nusikalstamumo prevenciją yra didelis, nes *„daro įvairius renginius, prevencines priemones: „stabdyk nusikalstamumą“ ir dėl atšvaitų, ir vykdomi įvairiausi sporto renginiai, po 6-7 renginius jaunimui padaro“*.

Tyrėjas D. Zauskas, sako, kad jo aptarnaujamoje teritorijoje beveik kiekviename didesniame kaime yra įkurtos bendruomenės, kurių veikla apima ir mažesnius kaimus, jų veikla nusikalstamumo mažinimo ir nusikalstamumo prevencijos srityse yra didelė: dalis bendruomenių yra pasistatę stebėjimo kameras, įspėjamuosius ženklus, įspėjamuosius ir atsinaujinančios informacijos stendus, kartu su policijos pareigūnais organizuoja paskaitas dėl saugaus eismo ir pan.

Tačiau yra pareigūnų ir šiek tiek skeptiškai vertinančių bendruomenes. Vyresnysis tyrėjas R. Nainys, teigia, kad jo aptarnaujamojoje teritorijoje yra veikiančių bendruomenių, kad *„sukūrė bendruomenės Europos Sąjunga kaip tarybiniais laikais kolūkius, vienos veikia*

formaliai, tiktais dėl popieriaus ir dėl Europos Sąjungos projektų, kitos gal kažką ir daugiau veikia, čia jau nuo pačių žmonių priklauso“. Taigi, darytina išvada, kad bendruomenių veikla seniūnijose priklauso tik nuo pačių gyventojų aktyvumo: ten kur gyventojai susitelkę, neabejingi, ten jų įtaka nusikalstamo mažinimui ir nusikalstamumo prevencijai yra didesnė, patys gyventojai aktyviai dalyvauja užkardant nusikalstamas veikas, drausminant pažeidėjus. Seniūnai nurodo, kad gyventojai bendrauja su policijos pareigūnais, tačiau kiek noriai, priklauso nuo kiekvieno žmogaus:

Grinkiškio seniūnijos seniūnas Albertas Poškus: „<...> gyventojai ir praneša, ir skambina“.

Šiaulėnų seniūnijos seniūnas Vitas Pranas Tutkus: „<...> tie nusikaltėliai ne, o tiems, kuriems padaro kažkokią šunybę, jie kreipiasi“.

Aukštelkų seniūnė pastebėjo, kad gyventojų bendradarbiavimas su policijos pareigūnais pagerėjo įkūrus saugios kaimynystės grupes.

Policijos pareigūnai mano, kad jei gyventojai pažįsta policijos pareigūną, juo pasitiki, tai ir bendrauja, tačiau tam reikia laiko ir įdirbio, kaip nurodo tyrėjas D.Zarauskas, mažiausiai 8 metų.

Daugumoje seniūnijų nėra policijos nuovadų, yra tik atvažiuojantys policijos pareigūnai, tačiau seniūnai policijos darbą vertina labai palankiai:

Skėmių seniūnijos seniūnė Romualda Rimkuvienė: „<...> labai džiaugiamės kaip pareigūnu <...> ne vieną kartą esame važiavę su Renatu (policijos pareigūnu) į šeimas ir tiesiog žmogiškai kalbėjęsi <...> paskui ateina tie žmonės, dėkoja.“ Seniūnei džiugu, „kad kartu nuvažiavus į šeimas, galima ne valdiškai pasikalbėti, o tiesiog žmogiškai“. R.Rimkuvienė nurodė, kad seniūnijos teritoriją aptarnaujantis policijos pareigūnas visada noriai bendrauja, niekada neatsisako padėti, pirmiausia stengiasi padėti žmogui, o ne jį nubausti, jei žmogus prašo pagalbos „jis nesako, kad man nepriklauso“, bet geranoriškai pagelbėja.

Grinkiškio seniūnijos seniūnas Albertas Poškus: „<...> vertinčiau labai palankiai, ir šiaip mus ir kelių policija labai prižiūri, kad ir esam nuo rajono centro toliausiai nutolę, bet pakankamai tankiai jie čia atvažiuoja, visus vairuotojus patikrina ir eismą <...>.“

Aukštelkų seniūnijos seniūnė Alma Kubilinskienė: „Dariaus Zarausko darbą vertiname puikiai ir dar kartą puikiai, o apie daugiau policijos darbą negalėčiau nieko pasakyti <...> bet esu patenkinta“.

Tiesa, Šiaulėnų seniūnas paaiškino, kad seniūnijos santykiai su tyrėju aptarnaujančiu jų teritoriją yra nelabai draugiški, nes jo manymu policijos pareigūnai neturėtų kai kurių dalykų paviešinti, o taip pat ir dėl informacijos trūkumo. Taigi, tik nuo pačių policijos pareigūnų ir

seniūnų priklauso kaip jie tarpusavyje bendrauja, ar dirba kaip viena komanda ar atskirai. Kaip matome, geresnius rezultatus duoda glaudus bendruomenės, seniūnijos ir policijos pareigūno tarpusavio supratimas ir ryšys, čia svarbiausia žmogiškasis, o ne „pareigūniškas“, „valdiškas“ požiūris į bendruomenės problemas. Policijos pareigūnas bendruomenėje turi būti „savas“.

Seniūnai nurodo, kad jų seniūnijose nusikalstamumas nėra labai aukštas, dažniausiai pasitaiko vagystės, muštynės, kuriuos padaro vietos gyventojai. Rimtesnius nusikaltimus dažniausiai padaro atvažiuojantys asmenys, tad gyventojų saugumas yra pakankamas:

Skėmių seniūnijos seniūnė Romualda Rimkuvienė: „<...> *pakankamai saugūs*<...> *nesaugiausi yra vienkiemių gyventojai*“, ji nurodė, kad nesaugumas kyla iš psichinėmis ligomis sergančių gyventojų, o taip pat iš pravažiuojančių ir darančių nusikaltimus asmenų.

Šiaulėnų seniūnijos seniūnas Vitas Pranas Tutkus: <...> *sakyčiau ne visiškai*“, seniūnas papasakojo atvejį, kai vietiniai jaunuoliai reketuodavo pensininkus, kai jie gaudavo pensijas, tačiau tie pensininkai atsisakė rašyti pareiškimus, todėl policija pagalbos negalėjo suteikti, taip pat paminėjo sukčiavimo atvejus.

Dauguma seniūnų nurodė, kad atokesnių gyventojų saugumas yra stiprinamas, duodant jiems telefonus, įrengiant apsaugos pultelius.

Policijos pareigūnai įvertino, kad gyventojai jų aptarnaujamose teritorijose yra pakankamai saugūs, tačiau saugumui užtikrinti trūksta pačių gyventojų tarpusavio bendradarbiavimo ir policijos pajėgų. Tyrėjas D.Zarauskas nurodė, kad gyventojų saugumas priklauso ir nuo tam tikrų teritorijų: „yra kaimų kur gyvenime nėra buvę nusikaltimų“, nors nusikalstamumą jis įvertino kaip „labai didelį“. Tyrėjas H.Žekas nurodė, kad pagrindinį jo aptarnaujamoje teritorijoje nesaugumo jausmą gyventojams sukelia jaunimas – nuo 16 iki 25 metų, kad jaunimas yra linkęs nusikalsti dėl užimtumo stokos, naujų patyrimų, alkoholio poveikio.

Dauguma seniūnų įvardijo jaunimą, socialinės rizikos asmenis, kaip keliančius daugiausiai teisėsaugos problemų, daugiausiai dėl viešosios tvarkos pažeidimų, muštynių ir pan. Tiek seniūnai tiek policijos pareigūnai teigia, kad jų seniūnijose smurto artimojoje aplinkoje nėra labai daug, kad daugiausiai jis kyla dėl besaikio alkoholio vartojimo.

Policijos pareigūnai taip pat patvirtino, kad daugiausiai teisėsaugos problemų kelia jauni žmonės nuo 16 iki 25 metų amžiaus, jų teisės pažeidimai daugiausiai yra susiję su alkoholio viešose vietose vartojimu, nedideliu chuliganizmu, daromos nusikalstamos veikos su tikslu pasipelnyti: vagystės, plėšimai. Pagrindinės nurodomos tokio elgesio priežastys: noras pasirodyti prieš bendraamžius, lengvas ir greitas pinigų gavimo šaltinis. Daugiausiai nusikaltimus vykdo vietos gyventojai.

Seniūnijose yra ugdomas nepakantumas nusikalstamumui, gyventojų teisinė sąmonė per bendruomenės įvairius renginius, yra dėkojama žmonėms padėjusiems išaiškinti nusikaltimus, jie nominuojami, per saugios kaimynystės programas, susirinkimuose, tiesiogiai bendraujant su gyventojais, lankant kartu su policijos pareigūnais socialinės rizikos šeimas. Policijos pareigūnai įvardijo tiesioginį bendravimą su gyventojais, prevencinius pokalbius, informacijos pateikimą tiesiogiai gyventojams, teisinės informacijos idėjimą į stendus, skelbimo lentas, pasakojamus apie sukčius. Visi šie būdai taikomi ne tik kaip prevenciniai, bet ir kaip švietėjiški, taip ugdoma ir gyventojų teisinė sąmonė.

Tyrėjas H.Žekas įvardijo, kad nusikalstamumo prevencija yra vykdoma per saugios kaimynystės grupes, *„vykdomi įvairūs priemonių planai, siekiant užkardyti nusikaltimus, vagystes iš patalpų, taip pat bendradarbiaujama su pataisos inspekcija, tikrinami rizikos asmenys, kuriems nustatyti apribojimai, taip pat tiesiogiai bendraujama su asmenimis, kurie linkę daryti nusikaltimus, domimasi jų užimtumu“*. Pareigūnai mano, kad šios prevencijos priemonės yra pakankamai veiksmingos.

Seniūnai įvardijo pačias didžiausias seniūnijos problemas: girtavimą, dėl to padaromus teisės pažeidimus, nusikaltimus, nedarbą, nenorą dirbti, pragyvenimo lygį, verslumo nebuvimą ir perspektyvos nematymą. Policijos pareigūnai įvardijo didžiausias jų aptarnaujamose teritorijose problemas: alkoholio vartojimą, palaidus šunis, kuriuos atveža miesto gyventojai, kurie sulaukėja ir užpildinėja žmones, jaunimo užimtumą, nedarbą. Kaip matome, tiek seniūnų, tiek policijos pareigūnų įvardintos priežastys beveik analogiškos.

Į klausimą ar seniūnijos gyventojai gerbia įstatymus, Šiaulėnų seniūnas ironiškai sako, kad „pašalpininkai“ gerbia įstatymus tik tuos, kurie yra jų naudai. Tų įstatymų, kurie yra „ne jų naudai“, jie jų „nežino“. Jis taip pat paaiškino, kad daugelis gyventojų įstatymų nežino. Skėmių seniūnė mano, kad seniūnijos gyventojai laikosi įstatymų tik iš baimės. Jie nori, kad kiti laikytųsi įstatymų, tačiau kai tai paliečia juos pačius, jie mano visiškai kitaip. Aukštelkų seniūnė ir Grinkiškio seniūnas mano, kad seniūnijos gyventojai, gyvendami teisinėje valstybėje, įstatymus gerbia. Policijos pareigūnai mano, kad dauguma gyventojų gerbia įstatymus:

Tyrėjas A.Asajavičius: *„manau, kad gerbia, ir tai iš 100 proc. būtų kokie 85 proc.“*

Tyrėjas D.Zarauskas: *„Kai kuriuos taip <...> tačiau kas liečia akcizines prekes, žmonės ignoruoja, nes pragyventi reikia <...> jie prekiauja ir prekiaus.“*

Atliktas tyrimas iš dalies patvirtino hipotezę, kad nusikalstamumo mažinimas bei prevencija, labiausiai priklauso nuo mūsų pačių: nuo aktyvios pilietinės pozicijos, nuo dalyvavimo savanoriškoje veikloje, nevyriausybiniuose organizacijose bei valstybės institucijų sukurtose veiklose, nuo noro keistis, nuo buvimo neabejingu aplinkai ir pan. Tačiau apklausa

nepatvirtino, kad žmonės nesuvokia įstatymų būtinybės. Didžioji dalis jų suvokia, tačiau ne visada pakankamai žino įstatymus. Dalis gyventojų dėl socialinių įgūdžių trūkumo, ydingų įpročių, blogos ekonominės situacijos ne visada jų laikosi.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Nusikalstamumą įvairūs autoriai įvardija ir kaip nukrypstančio elgesio teoriją, ir kaip teisinį reiškinių, ir kaip visuomenės sistemos dalį. Visuomenei pats pavojingiausias yra latentinis nusikalstamumas.
2. Nusikalstamumui didžiausią įtaką daro šie veiksniai: ekonominės gerovės lygis šalyje, bedarbystė ir užimtumo trūkumas, vyraujančios visuomenėje pažiūros ir vertybės, žmogaus santykis su valstybe ir visuomene, asmeniniai santykiai, pilietinės atsakomybės nebuvimas, žiniasklaidos formuojamas požiūris.
3. Nusikalstamumo prevencija plačiąja prasme apima visa tai, kas yra daroma ir ką galima padaryti mažinant nusikaltimų skaičių. Didžiausią poveikį nusikalstamumui turi ne prievartinė prevencija, taikoma teisėsaugos institucijų, bet pačios visuomenės susibūrimas į įvairias organizacijas, bendrijas, o taip pat atskirų jos narių nepakantumas vykdomiems nusikaltimams, teisės pažeidimams, kitų asmenų neteisėtai veiklai, moralinės vertybės.
4. Tyrimai parodė, kad Radviliškio rajone viena iš didžiausių problemų yra gyventojų užimtumo ir bedarbystės problema. Dėl to rajone yra labai didelė vidaus ir tarptautinė migracija, didelis socialiai remtinų asmenų skaičius, o tai tiesiogiai įtakoja nusikalstamumo lygį. Tad norint jį sumažinti, pirmiausiai reikia išspręsti nedarbo problemas.
5. Tyrimai patvirtino, kad Radviliškio rajono bendruomenės ir jos nariai, pavieniai gyventojai pakankamai aktyviai bendradarbiauja su policijos pareigūnais, todėl yra toks auštas nusikalstamų veikų išaiškinamumo procentas. Be to, Radviliškio rajone per aštuonerius metus ženkliai sumažėjo smurtinių nusikaltimų, vagysčių skaičius. Visa tai rodo gyventojų pagarbą žmogaus gyvybei, nuosavybei, kai kuriais atvejais ir pagarbą įstatymui. Tad nepasitvirtino hipotezė, kad žmonės negerbia įstatymų ir nesuvokia jų būtinybės.
6. Tyrimo duomenys parodė, kad gyventojai pradeda suprasti, jog tik savo iniciatyva, burdamiesi į bendruomenes, gali išspręsti daugelį problemų, tarp jų ir nusikalstamumo mažinimo bei nusikalstamumo prevencijos.
7. Seniūnų ir policijos pareigūnų apklausa rodo, kad viena iš didžiausių nusikalstamumą lemiančių priežasčių – besaikis alkoholio vartojimas. Labai dažnai nuo alkoholio apsvaigę asmenys nusikalsta ir kelia nesaugumo jausmą aplinkiniams gyventojams.
8. Policijos įstaigoms reikia išanalizuoti taikytas prevencines priemones, nustatyti jų efektyvumo lygį ir toliau tęsti tik tas, kurios efektyviausios, tam negailint lėšų ir žmogiškųjų išteklių.

9. Seniūnijose turėtų dirbti psichologas, kuris padėtų gyventojams atsikratyti žalingų įpročių, suteiktų realią psichologinę pagalbą socialinių įgūdžių neturinčioms šeimoms ir taip mažintų nusikalsti linkusių žmonių skaičių.
10. Vietos bendruomenės turėtų aktyviau dalyvauti asocialių, nusikalsti linkusių asmenų gyvenime, įtraukti juos į bendruomeninę, kultūrinę veiklą.
11. Mokyklose mokytojai pamokų ir užklasinių užsiėmimų metu galėtų dažniau akcentuoti alkoholio žalą, neigiamą požiūrį į smurtą, ugdyti jaunimo aktyvią pilietinę poziciją, atsakomybę už savo veiksmus, organizuoti pamokas, į kurias kviestų policijos pareigūnus, kad šie paaiškintų apie nusikalstamas veikas ir jų padarinius.
12. Tiek teisėsaugos įstaigoms, tiek savivaldos ir švietimo įstaigoms, tiek bendruomenėms pirmiausiai tarpusavyje bendrauti ne formaliai, o žmogiškai: „dirbu konkrečiam žmogui ir su konkrečia problema“, matuoti pasiektus rezultatus ne vien tik skaičiais.

LITERATŪRA

Neperiodiškai leidžiamas šaltinis:

1. Acus, A., Kraniauskas, L. (2007). *Socialinio elgesio nukrypimų sociologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Babachinaitė, G., Gutauskas, A., Jurgelaitienė, G., Kiškis, M., Starkus, S. (2003). *Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimas Europos valstybėse*. Monografija. Vilnius.
3. Babachinaitė, G., Jurgelaitienė, G., Justickis, V., Pečkaitis, J.S., Petkus, A., Piesliakas, V., Uscila, R., Čepas, A., Gavelis, V., Justickaja, S., Mačernytė-Panomariovaitė, I., Malinauskaitė, J., Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Kalpokas, V., Ūselė, L., Valatkevičius, D. (2008). *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m.* Monografija, Vilnius.
4. Banevičienė, A., Giedraitytė, V., Miežanskienė, R., Rimkevičius, A., Šadžius, H., Šenavičius, A., Šliauteris, V., Tartilaitė, A., Veršekys, P. (2012). *Lietuvos teisės įvadas*. Vadovėlis. Kaunas.
5. *Baudžiamoji teisė, Bendroji dalis*. (2003). Vilnius.
6. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis. Klaipėda.
7. Bluvšteinas, J. (1994). *Kriminologija*. Vilnius: Pradai.
8. Drakšas, R. (2005). *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius: Eugrimas.
9. Dromantienė, L., Česnuitytė, V. (2011). *Europos Sąjungos socialinė politika*. Vadovėlis, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
10. Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
11. Gruževskis, B. (2001). *Užimtumo pokyčiai. Lanksčių užimtumo formų taikymo galimybių įvertinimas*. Vilnius.
12. Justickis, V. (2001). *Kriminologija*. Vadovėlis, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
13. Justickis, V. (2004). *Kriminologija*. Vadovėlis, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
14. Kalesnykas R. (2000). *Policijos ir kitų socialinių institucijų teikiančių socialines paslaugas gyventojams, bendradarbiavimas*. Vilnius.
15. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vadovėlis. Šiauliai.
16. *Kriminologija*. (2010). Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
17. LR VRM (2008). *Visuomenės saugos sistemos Lietuvoje būklės ir visuomenės bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis analizė*. Vilnius.

18. Okunevičiūtė Neverauskienė, L., Česnuitytė, V. (2009). *Socialiai pažeidžiamos grupės darbo rinkoje: samprata, vertinimas, integracija*. Mokomoji knyga. Vilnius: Technika.
19. Raipa, A. (2001). *Viešasis administravimas*. Monografija. Kaunas: Technologija.
20. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
21. Valackienė, A., Mikėnė, S. (2008). *Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
22. Viešoji įstaiga Vaikų laikinosios globos namai „Atsigrėžk į vaikus“ (2008). *Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*. Vilnius.
23. Viešoji įstaiga Vaikų laikinosios globos namai „Atsigrėžk į vaikus“ (2008). *Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba*. Vilnius.
24. Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius.
25. Беляева, И. М. *Криминология: Учебно-методический комплекс*, 2009.
26. Иншаков, С.М. *Криминология: учебник*. Москва, 2000.
27. *Криминология: Учебник для вузов/Под общ. ред. проф. А. И. Долговой*. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2005.
28. Павленко, О.В. (2007). *Криминология. Учебное пособие*. Тюмень: Издательство Тюм ГУ.

Mokslo straipsniai tęstiniuose leidiniuose ir mokslo žurnaluose

29. Babachinaitė, G., Kuklianskis, S. (2003). Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos. *Jurisprudencija*, 42 (34), p. 101-108.
30. Babachinaitė, G., Paulikas, V. (2005). Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvos kaime po 1990 metų. *Jurisprudencija*, 74(66), p. 66-73.
31. Bilevičienė, T., Kažemikaitienė, E. (2008). Kai kurių socialinių – verslo veiksmų ir visuomenės saugumo tarpusavio ryšys. *Verslo ir teisės aktualijos*, t. 2,
32. Eismontaitė, A., Beconytė, G. (2011). Nusikalstamumo augimo Lietuvoje prognozė įvertinant jo erdvinę sklaidą ir sąsają su registruotu nedarbu. *Filosofija. Sociologija*, 22 (2), 236-245.
33. Galinaitytė, J., Rudzikis, T. (2005). Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*. Nr. 70 (62), 134
34. Gavelis, V. (1999). Skurdo, nedarbo ir nusikalstamumo ryšys. *Ekonomika*, 48, p. 50-58.
35. Jasaitis, J. (2010). Antropologiniai atokesnių ir neurbanizuotų vietovių raidos strateginio valdymo aspektai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3(19). 12-22.

36. Kiškis, A. (2008). Nusikalstamumas Lietuvoje: ko neparodo oficialioji statistika? *Jurisprudencija*, 11 (113), 117.
37. Kuolaitė, A. (2009). Nedirbančių ir nesimokančių asmenų nusikalstamumo kriminologinės apibrėžties problema. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (4), 317-338.
38. Sakalauskas, G., Ūselė, L. (2007). Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2 (56), 9.
39. Snieškienė, D., Kuksėnaitė, A. (2008). Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos galimybės Lietuvoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. 1 (1).
40. Tartilas, J. (2005). Nedarbo problema. *Jurisprudencija*, 74(66); 30–38
41. Ustinavičiūtė, L., Laurinavičius, A., Žukauskienė, R., Bandzevičienė, R. (2010). Kriminogeninių rizikos veiksnių palyginimas skirtingose Lietuvos teisės pažeidėjų grupėse. *Socialinių mokslų studijos* 4(8).
42. Латов Ю. В., Экономические детерминанты преступности в зарубежных странах (2011). *Journal of institutional studies (журнал институциональных исследований)*, 3(1).

Šaltinis, kurios autorius – organizacija:

43. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ataskaita „Lietuvos policijos veikla 2011 metais“.
44. Statistikos departamentas (2011). *Lietuvos statistikos metraštis*. Vilnius: Statistikos departamentas.
45. Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato 2011 metų veiklos ataskaita.

Bakalauro baigiamieji darbai:

46. Laužadienė L., (2008). *Kaimiškųjų vietovių gyventojų struktūros, užimtumo ir kriminogeninės situacijos pokyčių administravimas Radviliškio rajone*. Šiauliai.

Internetiniai šaltiniai:

47. *Aukštojo piloto kilpos socialinės paramos padangėje*. (2012). Savivaldybių žinios 12 (607). Prieiga per internetą:

- http://www.lsa.lt/sz/index.php?lang=lt&id=2&mag_id=310&art_id=1049 [žiūrėta 2012-04-15].
48. Dėl smurto artimoje aplinkoje – 1149 ikiteisminiai tyrimai. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvasvalstybe.com/lt/kriminalai/item/3934-del-smurto-artimoje-aplinkoje-%E2%80%93-1-149-ikiteisminiai-tyrimaiChromeHTML/Shell/Open/Command> [žiūrėta 2012-02-19].
49. Jasaitis, J. (2012). Savivaldos pagrindas- pilietinė visuomenė. Prieiga per internetą: <http://www.savastis.lt/valstybingumas/savivaldos-pagrindas-pilietine-visuomene/> [žiūrėta 2012-04-20].
50. Justickaja, S. (2011) Pasiūlymai dėl nusikaltimų prevencijos subjektų prevencinės informacijos tvarkymo koncepcinio modelio. Prieiga per internetą: http://www.teise.org/next_vn.php?nr=56. [žiūrėta 2012-01-15].
51. Lietuvos darbo biržos leidinys „Lietuvos darbo birža -20 veiklos metų“, (2011). Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/Informacija/Apie/Documents/Ataskaitos/LDB_20_metis_visas_4d.pdf. [žiūrėta 2012-02-25].
52. Lietuvos darbo rinka skaičiais 2005-2009. Lietuvos darbo birža. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/Informacija/Veikla/Puslapiai/ataskaitos_statistika.aspx [žiūrėta 2012-02-25].
53. Lietuvos ekonomikos tyrimas 2009/2010 (2). Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/Pranesim/LET2010.pdf>. [žiūrėta 2012-03-15].
54. Lietuvos ekonomikos tyrimas 2011/2012. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Prieiga per internetą: <http://files.lrinka.lt/analitiniai%20darbai/LET29.pdf> [žiūrėta 2012-03-15].
55. Lietuvos Socialinis žemėlapis. Prieiga per internetą: <http://www.socialiniszemelapis.lt/index.php?-1492246947> [žiūrėta 2012-02-19].
56. Lietuvos statistinis atlasas 2010 m. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/uploads/atlasas_2010.pdf. [žiūrėta 2012-02-19].
57. Mokslinio tyrimo „aktyvios darbo rinkos politikos priemonių efektyvumo vertinimas“ santrauka. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/Informacija/Apie/Documents/Mokslinio_tyrimo_santrauka_2010-07-15.pdf [žiūrėta 2012-02-15].
58. Petrylaitė, D. (2011) Tarptautinė mokslinė konferencija „Darbo rinka XXI amžiuje: lankstumo ir saugumo paieškos“, (396-401) Verslo ir teisės aktualijos 6(2). Prieiga per internetą: <http://vta.ttvam.lt/index.php/vta/article/view/141/pdf> [žiūrėta 2012-02-01].

59. Policijos departamento prie Vidaus Reikalų ministerijos „Atskaita apie policijos veiklą ir nusikalstamumą per 2008 metus“. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875> [žiūrėta 2012-01-25].
60. Policijos departamento prie Vidaus Reikalų ministerijos ataskaita „Lietuvos policijos veikla 2011 metais“. Prieiga per internetą: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875> [žiūrėta 2012-02-10].
61. Radviliškio rajono savivaldybės 2011 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.radviliskis.lt/files/veikla-savivaldybes-veiklos-atskaita-2011.pdf> [žiūrėta 2012-03-18].
62. Socialinės pašalpos gavėjų skaičius 2011 metais (pagal savivaldybes). Lietuvos Respublikos Socialinė ir darbo apsaugos ministerija. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-802624691> [žiūrėta 2012-03-16].
63. Stankūnienė, V. (2004). *Lietuvos gyventojų politikos strategijos matmenys*. Prieiga per internetą: <http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/mografijos/tekstai/Ltgyvpolstratmetm/LTgyvpolstrategmetm2004.pdf> [žiūrėta 2012-02-10].
64. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės elektroninis statistikos terminų žodynas. Prieiga per internetą: <http://zodynas.stat.gov.lt/index/detail.aspx?id=97> [žiūrėta 2012-04-03].
65. Šiaulių teritorinės darbo biržos 2011 ir 2012 metų veiklos ataskaitos. Prieiga per internetą: <http://www.ldb.lt/TDB/Siauliai/Apie/Puslapiai/Dokumentai.aspx> [žiūrėta 2012-04-03].
66. Vaitekonienė, V. (2001). *Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai*. Kvalifikacijos kėlimo kursų nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga. Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/sena/nj/Knygos/VRM_paskaitos/paskaitos.pdf [žiūrėta 2012-02-15].
67. Visockas, E. (2008). Saugi kaimynystė Vilniuje. Dabartis ir perspektyvos. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys „Nusikalstamumas ir prevencija“. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/centrov/leid/NPLC-inf-leid2008-2-8.pdf> [žiūrėta 2012-02-16].

Teisės aktai ir kiti norminiai dokumentai:

68. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000-09-26 įstatymu Nr. VIII-1968, Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (aktuali redakcija 2012-01-07).

69. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002-03-14 įstatymu Nr. IX-785. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341 (aktuali redakcija 2012-01-06).
70. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
71. Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų 1998-06-18 įstatymas Nr. VIII-800, Valstybės žinios. 1998, Nr. 60-1705 (aktuali redakcija 2003-05-01).
72. Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777 (aktuali redakcija 2012-01-07).
73. Lietuvos Respublikos Seimo 2003-03-20 nutarimas Nr. IX-1383 Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos, Valstybės žinios. 2003, Nr. 32-1318 (aktuali redakcija 2006-09-19).
74. Lietuvos Respublikos Seimo 2008-06-03 nutarimas Nr. X-1569 Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo. Valstybės žinios. 2008, Nr. 69-2624 (aktuali redakcija 2011-09-30).
75. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003-12-17 įsakymas Nr. A1-207 Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo. Valstybės žinios. 2004, Nr. 9-254.
76. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2003-07-02 įsakymas Nr. IV-250 dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo. Valstybės žinios. 2004, Nr. 9-254.
77. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010-03-10 nutarimas Nr. 247 Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo. Valstybės žinios. 2010, Nr. 31-1433.

PRIEDAI

1 priedas

Šiaulių teritorinės darbo biržos Radviliškio skyriaus darbuotojų suteiktos paslaugos Radviliškio rajono registruotiems bedarbiams

	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
1. Užregistruota darbo ieškančių darbo asmenų, iš jų:	3661	3998	Nėra duomenų	Nėra duomenų	Nėra duomenų	Nėra duomenų	Nėra duomenų
Bedarbiai	2981	3437	2548	846	845	880	1299
2. Užregistruota laisvų darbo vietų (sk.)	2229	2054	1046	1256	1577	1222	1421
3. Tarpininkauta įsidarbinant (į nuolatinės ir terminuotas darbo vietas) (asmenų sk.)	2528	2250	1296	1399	1287	1151	1587
4. Įtraukta į aktyvios darbo rinkos politikos priemonės (asmenų sk.):	966	925	616	434	1056	1445	1845
4.1 Bedarbių ir išpėtų apie atleidimą iš darbo darbuotojų profesinis mokymas	81	100	146	143	338	259	280
4.2 Dalyvavo profesinėje rehabilitacijoje (asmenų sk.)	9	7	9	2	1	1	0
4.3 Remiamojo įdarbinimo priemonės:	859	811	448	257	629	590	578
Viešieji darbai	634	521	245	155	380	538	578
Darbo įgūdžių rėmimas	62	118	61	23	87	18	Nėra duomenų
Įdarbinimas subsidijuojant	156	164	137	72	152	34	Nėra duomenų
Darbo rotacija	7	8	5	7	10	0	Nėra duomenų
4.4. Parama darbo vietoms steigti, iš jų:	17	7	7	8	25	52	75
Įdarbinimas į įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas	6	2	6	8	25	51	75
Įdarbinimas į vietas įsteigtas pagal Vietinių užimtumo iniciatyvų projektus	11	5	1	0	0	1	0
5. Organizavimo veiklą su lengvatiniu verslo liudijimų	605	236	137	219	148	124	155

Šaltinis: Šiaulių teritorinės darbo biržos 2011 metų veiklos ataskaita, Šiaulių teritorinės darbo biržos 2010 metų veiklos ataskaita, Lietuvos darbo biržos leidinys „Lietuvos darbo rinka skaičiais 2005-2009“
<http://www.ldb.lt/Informacija/Veikla/Documents/Ataskaitos/Darbo%20rinka%20skai%C4%8Diais%202005-2009.pdf>

1. TEISINIS BESIMOKANČIO JAUNIMO UGDYMAS

Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas tiria Radviliškio rajono moksleivių nusikalstamumo mažinimą ir teisinį ugdymą šeimoje bei mokykloje. Prašome Jūsų atsakyti į VISUS klausimus. Apibraukite jums tinkančio parengto atsakymo numerį arba įrašykite savo atsakymą.

1. Klausimyną užpildė: 1. Mergina 2. Vaikinas
2. Pažymėkite, kiek jums metų: 1. 15 m. 2. 16-17 m. 3. 18-19 m. 4. 20 m.
3. Jūs gyvenate : 1. Pas tėvus 2. Su mama 3. Su tėčiu 4. Su mama ir tėviu 5. Su tėčiu ir įmote 6. Pas senelius 7. Pas kitus gimines 8. Su broliu (seserimi)
4. Jūs gyvenate: 1. Mieste 2. Miestelyje 3. Kaimo gyvenvietėje 4. Vienkiemyje
5. Jūs mokotės: 1. 10 klasėje 2. 11 klasėje 3. 12 klasėje
6. Jūsų mokykla yra: 1. Vietovėje, kurioje gyvenate 2. Kitoje rajono vietovėje (mieste, miestelyje) 3. Rajono centre (Radviliškyje)
7. Ką ketinate veikti, baigę mokyklą? 1. Mokyti profesinio rengimo centre (mokykloje) 2. Mokyti kolegijoje 3. Mokyti universitete 4. Išvykti mokyti į kitą valstybę 5. Dirbti Lietuvoje 6. Dirbti užsienyje 7. Dar neapsisprendžiau
8. Ar jaučiatės saugus (saugi) savo gyvenamojoje vietovėje? 1. Taip 2. Ne
9. Ar jaučiatės saugus (saugi) šeimoje? 1. Taip 2. Ne
10. Ar jaučiatės saugus (saugi) mokykloje? 1. Taip 2. Ne
11. Ar teko nukentėti nuo kitų asmenų nusikalstamų veiksmų?
1. Ne 2. Taip, nuo vagių 3. Taip, nuo chuliganų 4. Taip, nuo kitų nusikalstamų veiksmų (įvardinkite, kas atsitiko) _____
12. Jei buvote užpulti nusikaltėlių, ar kas nors kas padėjo apsiginti?
1. Nebuvau užpultas (užpulta), todėl ir nereikėjo pagalbos 2. Apsigyniau pats (pati)
3. Užpuolimo metu nebuvo kam padėti 4. Niekas nepadėjo, nors galėjo padėti
13. Jei buvote užpulti nusikaltėlių, ar jie buvo dėl to nubausti?
1. Nebuvau užpultas (užpulta)
2. Dėl užpuolimo atsiprašė
3. Nebuvo nustatyta, kas užpuolė, todėl nusikaltėliai liko nenubausti
4. Buvo teisėsaugos institucijų nubausti, bet nepakankamai
5. Buvo teismo tinkamai nubausti
6. Nesikreipiau į teisėsaugą, nes bijojau nusikaltėlių (arba jų bendrininkų) keršto
7. Nesikreipiau į teisėsaugą, bet radau galimybę taip pamokyti, kad daugiau niekada nebeužkabintų
14. Ar jūsų šeimoje kas nors yra nukentėjęs nuo nusikalstamų veiksmų?

1. Ne 2. Taip (įrašykite, kas ir kaip nukentėjo: tėvai, broliai, seserys) _____
15. Iš kur dažniausiai sužinote apie Lietuvoje (taip pat ir Radviliškio rajone) įvykusius nusikaltimus?
1. Televizijos laidos	2. Internetas	3. Laikraščiai	4. Mokytojai
5. Draugai	6. Tėvai	7. Policijos pareigūnai	
16. Įrašykite mėgstamiausią televizijos kanalą: _____
17. Įrašykite 3 mėgstamiausias televizijos laidas: _____
18. Įrašykite tris mėgstamiausius interneto tinklapius: _____
19. Ar turite susikūrę savo puslapį „veidaknygėje“ (Facebook)? 1. Ne 2. Taip
20. Ar teko matyti moksleivių nufilmuotus nusikalstamus veiksmus (muštynes, patyčias)?
1. Ne	2. Taip, bet retai	3. Taip, dažnai
21. Ar šeimoje kalbatės apie nusikaltimus / teisės pažeidimus? 1. Ne 2. Taip
22. Kurie šeimos nariai ir kiti giminaičiai turi teigiamos įtakos jūsų elgesiui?
1. Tėvai	2. Seneliai	3. Broliai ir seserys	4. Kiti giminaičiai	5. Nė vienas iš jų
23. Ar mokykloje su mokytojais ir kitais mokyklos darbuotojais aptariate nusikalstamumo priežastis ir pasekmes?
1. Tokių aptarimų nebūna	2. Ne dažniau kaip kartą per mėnesį	3. Beveik kas savaitę
24. Ar esate padėję užpultam asmeniui apsiginti arba gelbėti nuo užpuolikų?
-		
--	--
1. Nebuvo tokio atvejo, kad reikėtų padėti	2. Gal ir reikėjo padėti, bet nenorėjau kištis
3. Labai retai yra tekę padėti	4. Dažnai tenka padėti
25. Ar esate padėję nukentėjusiam nuo užpuolikų?
-	
--
1. Nebuvo tokio atvejo, kad reikėtų padėti
2. Negalėjau padėti, nes būčiau pats nukentėjęs (pati nukentėjusi)
3. Nenorėjau kištis, nes nežinojau, kas ten vyksta, kas kaltas ir t.t.
4. Labai retai yra tekę padėti
5. Dažnai tenka padėti
26. Ar patys esate padarę teisės pažeidimą/nusikaltimą?
1. Nesu padaręs (padariusi)
2. Padariau nedidelį pažeidimą, bet pasižadėjau sau, kad niekada taip nebesielgsiu
3. Esu kartą nusikaltęs (nusikaltusi), bet atsiprašiau ir atlyginau nuostolius
4. Esu nusikaltęs (nusikaltusi) ir buvau nubaustas (nubausta)
5. Esu jau ne kartą nubaustas (nubausta), bet vis kažkaip išvėliu į tokias situacijas ir nusikalstu
27. Jei esate padaręs teisės pažeidimą/nusikaltimą, ar su jumis kalbėjosi ir suteikė pagalbą specialistai?
1. 1. Nesu nusikaltęs (nusikaltusi)
2. 2. Apie savo elgesį kalbėjausi su mokyklos socialiniu pedagogu
3. Kalbėjausi su psichologu

4. Apie savo elgesį teko kalbėtis su šios mokyklos mokytojais
5. Apie savo elgesį kalbėjausi su nepilnamečių reikalų inspektoriumi
6. Buvau iškviestas pokalbiui su kriminalinės policijos pareigūnais
7. Apie savo elgesį kalbėjausi su vaikų teisių apsaugos specialistais
8. Atsisakiau specialistų pagalbos ir savo problemas bandau išspręsti savarankiškai

Kas daro didžiausią neigiamą įtaką moksleivių elgesiui? Įvertinkite šiuos veiksnius penkių balų sistema: 1- nežymi įtaka; 2 – didesnė įtaka; 3) dar didesnė įtaka; 4) pavojinga įtaka; 5) labai pavojinga įtaka

Eil. Nr.	Neigiami veiksniai	Įvertinimas balais nuo 1 iki 5
28	Nesutarimai namuose tarp šeimos narių	
29	Nedraugiškas klasės kolektyvas	
30	Kompiuteriniai žaidimai, kuriuose rodomas agresyvus elgesys	
31	„Siaubo“ filmai ir televizijos laidos, kuriose dažnai rodomi nusikaltimai, žiaurumas, smurtas	
32	Įstatymų nesilaikanti visuomenė, agresyvus elgesys kasdieninėje aplinkoje	

Klausimyno užpildymo data: 2012 m.d.

Radviliškio rajono seniūnų apklausa interviu metodu

1. Koks yra bendras seniūnijos gyventojų skaičius?
2. Kurio amžiaus gyventojai sudaro daugumą jūsų gyvenvietėje?
3. Ar daug seniūnijoje yra asmenų, neturinčių arba vengiančių darbo?
4. Kokios yra bedarbystės (kai žmogus norėtų dirbti, bet darbo negali susirasti, nes jo gal būt ir visai nėra) priežastys?
5. Kokios yra nenoro dirbti (veltėdžiavimas, bandymas gyventi visuomenės sąskaita) priežastys?
6. Koks yra pagrindinis seniūnijos gyventojų pragyvenimo šaltinis?
7. Kurios mokymo įstaigos veikia seniūnijoje?
8. Kurios kultūros įstaigos veikia seniūnijoje?
9. Įvertinkite, kiek šiuo metu yra išvykusių seniūnijos gyventojų uždarbiauti į užsienį?
10. Kur ir kam yra paliekami išvykusiųjų mažamečiai, nepilnamečiai vaikai?
11. Ar seniūnijoje veikia vietos bendruomenės? Kiek jų ir kokios? Įvertinkite jų veiklą nusikalstamumo mažinimo ir nusikalstamumo prevencijos srityse.
12. Koks ryšys tarp vietos bendruomenių ir seniūnijos?
13. Ar seniūnijoje yra policijos nuovada? Kaip vertinate policijos darbą seniūnijos teritorijoje? Ar gyventojai yra linkę bendradarbiauti su policija?
14. Kaip vertinate apylinkių gyventojų saugumą?
15. Kokios yra nesaugumo priežastys?
16. Kurios gyventojų grupės kelia daugiausia teisėsaugos problemų?
17. Ar seniūnijoje yra paplitęs smurtas artimoje aplinkoje?
18. Kurios jūsų seniūnijos problemos yra didžiausios?
19. Ar jūsų seniūnijoje yra ugdomas nepakantumas nusikalstamumui, gyventojų teisinė sąmonė?
20. Kokiais būdais tai yra daroma?
21. Ar seniūnijos gyventojai gerbia įstatymus?

4 priedas

Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Radviliškio rajono policijos komisariato viešosios policijos skyriaus prevencijos poskyrio tyrėjų apklausa interviu metodu

1. Kokią Radviliškio rajono teritoriją jūs prižiūrite?
2. Koks yra bendras jūsų prižiūrimos teritorijos gyventojų skaičius? Kurio amžiaus gyventojai sudaro daugumą šioje teritorijoje?
3. Ar daug yra asmenų jūsų prižiūrimoje teritorijoje neturinčių arba vengiančių darbo? Kokios yra šio reiškinio priežastys?
4. Koks yra jūsų prižiūrimos teritorijos gyventojų pragyvenimo šaltinis?
5. Įvertinkite, kiek šiuo metu yra išvykusių gyventojų iš jūsų prižiūrimos teritorijos uždarbiauti į užsienį? Kur ir kam yra paliekami išvykusiųjų mažamečiai, nepilnamečiai vaikai?
6. Ar jūsų prižiūrimoje teritorijoje veikia vietos bendruomenės? Kiek jų ir kokios? Įvertinkite jų veiklą nusikalstamumo mažinimo ir nusikalstamumo prevencijos srityse.
7. Koks ryšys tarp bendruomenių ir policijos pareigūnų?
8. Ar gyventojai yra linkę bendradarbiauti su policija?
9. Kaip vertinate savo prižiūrimos teritorijos gyventojų saugumą? Kokios yra nesaugumo priežastys?
10. Kurios gyventojų grupės kelia daugiausia teisėsaugos problemų jūsų prižiūrimoje teritorijoje? Kokios yra šio reiškinio priežastys?
11. Kokios nusikalstamumo prevencijos priemonės yra taikomos jūsų prižiūrimoje teritorijoje? Ar jos yra veiksmingos?
12. Ar jūsų prižiūrimoje teritorijoje yra paplitęs smurtas artimoje aplinkoje?
13. Kurios jūsų aptarnaujamos teritorijos problemos yra didžiausios?
14. Ar jūsų prižiūrimoje teritorijoje yra ugdomas nepakantumas nusikalstamumui, gyventojų teisinė sąmonė? Kokiais būdais tai yra daroma?
15. Ar jūsų prižiūrimos teritorijos gyventojai gerbia įstatymus?